

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKSI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

MAXSUS TA'LIM METODIKALARI KAFEDRASI
M.U.HAMIDOVA F.A. KARIMOVA

TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH MAXSUS
METODIKASI

Toshkent – 2014

SO‘Z BOSHI

Tasviriy faoliyatga o‘rgatish maxsus metodikasi fanining asosiy maqsadi, bo‘lgusi defektolglarni, rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni, tasviriy san’at darslari va tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarini tashkil etish va o‘tkazish bilan tanishtirishdan iborat.

Tasviriy faoliyatga o‘rgatish maxsus metodikasi rasm texnikasi, metodikasi bilan tanishtirish, rang – tasvir, tasviriy san’at darslari va tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarining ta’limiy - tarbiyaviy, korreksion, rivojlantiruvchi ahamiyati xaqida tushuncha berishni nazarda tutadi. Tasviriy faoliyatga o‘rgatish maxsus metodikasi, talabalarni rasm chizish, applikasiya metodikasi bilan tanishtirish, tasviriy sa‘nat tarixiga oid ma‘lumotlarni berish, rasm chizish orqali talabalarda estetik did, go‘zallikni his qila bilish, tevarak - atrofdagi narsa va xodisalarning shakli va rangidagi turli – tumanlikni ko‘ra bilish va ajratishga o‘rgatishni o‘z ichiga oladi.

Tasviriy faoliyatga o‘rgatish maxsus metodikasi fanida rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar umumiy va maxsus didaktik tamoyillarini, shakli, mazmuni, metodlarini ochib berilgan.

Ushbu metodik qo‘llanma Nizomiy nomidagi TDPU O‘quv-uslubiy kengashining 2014 yil _____ dagi _____ rahamli harori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Kirish

O'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash borasidagi mavjud muommalarni xalq etish ta'lim va tarbiya samaradorligini zamo talablari asosida ta'minlash, uni dunyo talablari darajasiga olib chiqishga erishish, yosh avlodga ta'lim - tarbiya berishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanish orqali ta'lim tarbiyaning mohizti, mazmunini shakllantirish va takomillashtirish, maxsus maktab va maktabgacha tarbiya tizimini xalqimizning boy tajribalari asosida boyitib borish va uning yangi qirralarini izlash bugungi kunning dolzarb muommolaridir. Qo'llanma «Kadrlar tayyorlash milliy darsturi», «Ta'lim to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Qonuni talablariga muvofiq holda tayyorlangan bo'lib, milliy tarbiyani, ta'lim tizimidagi jaxon miqyosidagi yutuqlar asosida yuksak siyosiy hayotga mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri o'qib bilish qobiliyatiga ega bo'lgan kadrlarni yangi avlodni shakllantirishga yo'naltirilgandir.

Ushbu qo'llanma maxsus maktab va maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning estetik tarbiyasi, mehnat malakalarini, estetik tasavvurlarining shakllanishini va bolalar ijodkorligining rivojlanishini ko'zda tutadi. Qo'llanma tasviriylar faoliyat jarayonida bolalarning badiiy ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish mezon, tamoyillari bilan maxsus maktab va maktabgacha ta'lim muassasasida rasm chizish, loydan narsa yasash, qirqib yelimplash, qurish-yasashga o'rgatish vazifalari, mazmuni, uslubiyoti bilan tanishtiriladi. Qo'llanmada bolalarni tasviriylar faoliyatiga o'rgatish borasida o'tiladigan mashg'ulotlarning namunaviy ishlanmalari ham o'z o'rnini topgan. Talabalarni tanlagan kasblariga qiziqishlarini uyg'otish, olgan bilimlarini rivojlantirish, tasviriylar faoliyat orqali olgan ko'nikma va malakalarini shakllantirishga qaratilgandir.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish maxsus metodikasini o'qitishning umumiy masalalari.

R YE J A:

1. Tasviriy faoliyatga o'rgatish maxsus metodikasi fanining maqsadi va vazifalari.
2. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasviriy faoliyat mashg'ulotlari va tasviriy san'at darslarida tovush kuchaytiruvchi asboblardan foydalanish.
3. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasviriy faoliyat jarayonida nutqini rivojlantirish.

Adabiyotlar:

1. M.Y.Rau. "Izobrazitelnaya deyatel'nost uchashixsya s narusheniyami sluxa".
2. YE.G.RechitskaY. "Razvitiya gluxix shkolnikov v protsesse vneklassnoy raboti".
3. T.N.Golovina. "Izobrazitelnaya deyatel'nost uchashixsya vspomogatel'noy shkoli".
4. I.A.Groshenkov. "Izobrazitelnaya deyatel'nost vo vspomogatel'noy shkoli".
5. I.A.Groshenkov. "Uroki risovaniya v 1-4 klassax vspomogatel'noy shkoli".
6. X.Egamov. "4-sinfda tasviriy san'at darslari".

Tasviriy faoliyat maxsus metodikasining **maqsadi** rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni san'atga jalb etish va rassomchilik qobiliyatlarini rivojlantirishdir.

Tasviriy faoliyat maxsus metodikasining **vazifalari**:

1. Bilish faoliyatini shakllantirish. Tassavur qila olishga o'rgatish, ko'ruv va harakat (mayda qo'l matorikasi) orqali sezishga o'rgatish, og'zaki nutq orqali tushuntirib berishga o'rgatish.
2. Estetik tarbiyasini shakllantirish. San'atga bo'lgan muhabbatini, yangiliklarni kuzatishga yo'naltirish.
3. Olgan bilimlarini va yangiliklarni to'g'ri tasvirlab berishga o'rgatish.

Tasviriy faoliyat maxsus metodikasining asosiy vazifalaridan biri rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni bilish faoliyatini rivojlantirishdir.

O'qituvchi bolalarga atrof - olamni, predmetni, uning mohiyatini idrok qilishga o'rgatadi. Ko'ruv analizatori orqali eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilish jarayonlarini rivojlantirib, bunda boshqa sog'lom analizatorlar ham ishtirok etadi va rivojlanadi: teri sezgi harakat analizatorlari, mayda qo'l matorikasi orqali ham o'quvchilar idrok qiladilar. Tasviriy faoliyatda idrok qilingan materialni oldin og'zaki nutq orqali bayon etishlari so'raladi, so'ngra chizish orqali qanchalik to'g'ri idrok qilganliklarini bilish mumkin.

Bolalarning rivojlanishida tafakkurning faol ishtirokisiz, idroki, tasavvuri va boshqa bilish jarayonlari rivojlanmaydi. O'quvchi tasviriy faoliyatda bir qator intellektual operatsiyalarni bajarishga majbur. Idrok etilgan ob'yektni fikrlash, chizmani ketma-ketlik bilan bajarish, ob'yekt bilan chizmani (rasmni) taqqoslash, rasm hismlarini solishtirish. Vazifani to'g'ri bajarish uchun bir qator aqliy harakatlar bajariladi analiz, sintez, rejalashtirish, solishtirish va boshqalar. O'quvchilar taqqoslash jarayonida tayyor bo'lgan ob'yektning umumiy xajmiga va rangiga ahamiyat berishadi.

Tasviriy faoliyat jarayonida rivojlanishida nuqson bo'lgan bolalar diqqatini to'plash, tarbiyalashda turli tuman ko'rgazmali qurollardan keng foydalanish ijobiy natijalarni beradi.

Nuqsonli bolalar asosiy bilimlarini aynan sezgilar orqali oladilar. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar, asosan ko'ruv analizatorlari orqali bilimlarga ega bo'ladilar. Ko'rish sezgisi bu toifa bolalarda bilim egallashning shaxs sifatida shakllantirishlarida muhim o'rin egallaydi.

Tasviriy faoliyat jarayonida teri-taktil, tuyush sezgilar kar va ko'r bolalar uchun bilim olishlarida alohida ahamiyat kasb etadi.

E.P.Neymanning e'tirof etishicha, karlik bilan tebranish sezgilari orasida uzviy bog'liqlik mavjud ekan. Maxsus korreksion, kompensator imkoniyatlardan to'la foydalanilmasa, kar va eshitish qobiliyati pasaygan shaxslar sezgilarini, ular asosida idroklarini bir muncha rivojlantirish mumkin emas.

Idrok etishda paypaslash sezgisida alohida ahamiyat kasb etadi. U kompleks xarakterga ega bo'lib, paypaslash sezgisi, odam biror predmetni qo'l xarakati yordamida ohista tegib ko'rishidan hosil bo'ladi. Paypaslash yordamida predmetning ko'pgina hususiyatlari his etiladi, uning shakli, xajmi, material hususiyati (yumshoq, qattiq, o'tkir, tekis,...) qo'l teri sezgisi natijasida predmet qiyofasi hosil bo'ladi, bola predmetni to'liq bilib oladi. Shunday qilib idrok – bu bilishimizning shunday shakliki, u borliqdagi ko'plab, xilma-xil predmet va xodisalar orasida bizga ayni paytda kerak bo'lgan ob'yektni xossa va hususiyatlari bilan yaxlit, bir butun tarzda aks ettirishimizni ta'minlaydi.

Kar va zaif eshituvchi bolalar sensor tarbiyasida rang, kattalik munosabatlarini o'rgatish katta o'rin egallaydi. Predmet va xodisalarni idrok etishda bolalar predmetni boshqasiga ko'ra kattaligini yoki kichikligini bilishlari kerak. Atrofdagi predmet va xodisalarni idrok etishda bolalar qog'ozning o'ng, chap, yuqori va pastki tomonlarini bilishlari kerak. Bolalar qog'ozda real muhitni aks ettirishni tasavvur eta olishlari kerak. ENB (eshitishda nuqsoni bo'lgan) bolalar qog'ozdan to'g'ri foydalanish malakasi shakllangan bo'lsa bolalar predmetlar joylashuvini to'g'ri aks ettiradilar. O'quvchilar predmetni kuzatish jarayonida tasavvurga ega bo'ladilar, eslab qolishga, shaklini katta-

kichikligini, rangini, fazodagi joylashuvini bilishlarini o'quvchilar kabi tasavvurga asta-sekin dars davomida ega bo'ladilar.

Bolalar kattalarning qo'llari bilan bajarilgan predmetlarni idrok qilib va chizish orqali tasvirlab ko'rsatib bera olishga o'rgatish juda zarur. Ta'lim jarayonida o'quvchilar kuzatishga, qo'l xarakati bilan sezishga o'rgatish alohida ahamiyatga ega. Birinchi marta o'qituvchi bilan birgalikda predmetni qo'l sezgisi orqali kuzatiladi, bunda bolalar predmet xaqida alohida tasavvurga ega bo'ladilar. Qo'l bilan ushlab ko'rib kuzatish bolalarda qizihish va yengillik tug'diradi. O'quvchilar konturni qo'l bilan kuzatayotganlarida qo'l xarakati bilan birgalikda ko'ruv analizatori ham ishtirok etadi. Bunday kuzatish o'quvchilarning idrokini rivojlantirish bilan birga ko'ruv xarakat, sezish jarayonlari rivojlanadi va grafik obrazlariga ega bo'ladilar.

Tasavvur – bu oliy bilish jarayonidir. Tasavvur real olamdagi narsalarni qayta tiklangan obrazidir. Har bir tasavvur asosida ilgarigi sezgi va idrokning qayta tiklanishi yotadi. Predmet narsa xodisalarni qabul qilayotgan odam predmetning tuzilishi tasavvuriga ega bo'ladi, shu vaqtda bizning analizatorimizga ta'sir etayotgan ob'yekt obrazlari paydo bo'ladi. Bunday obrazlarni tasavvur obrazlari deyiladi. Kar va zaif eshituvchi bolalar tasavvurining o'ziga xos xususiyati ularning nutqini sust shakllanishi va abstrakt tafakkuri bilan belgilanadi.

Chizish jarayonida predmetni kuzatib chihishda tasavvurga ega bo'lish, esda olib qolish, shaklini, katta-kichikligini, rangini, fazodagi joylashuvini bilishlarini o'quvchilar dars davomida asta-sekin eallaydilar. Dars davomida o'quvchilar predmetni kuzatishga qo'l xarakati bilan tekshirishga (sezishga) o'rgatish aloxida ahamiyatga ega. qo'l bilan ushlab ko'rib sezish orqali kuzatish bolalarda qizihish va yengillik tug'diradi. O'quvchilar konturni qo'l teri sezgisi bilan kuzatganlarida qo'l xarakati bilan birgalikda, ko'ruv analizatori ham ishtirok etadi. Bunday kuzatish o'quvchilarning idrokini rivojlantirish bilan birga ko'ruv harakat sezish protsesslari rivojlanadi va predmetning grafik obraziga ega bo'ladilar. Tasviriyl faoliyatda o'quvchilarni rivojlanishida asosan

tushina olishga o'rgatiladi, masalan: katta-kichikligini, rangini, fazodagi joylashuvini bilashlari kerak. Bolalar shuni tushina olishlari kerakki qanday predmet, qaysi biri katta, qaysi biri kichkina, ikki predmetning joylashuv xolatini aytib Bera olishi ya'ni biri yuqorida, biri pastda, o'ngda, chapda, rangi ochroq, rangi to'qroq. O'quvchilar to'g'ri tushunib to'g'ri idrok qila olganlaridagina yuqoridagi tushunchalarga ega bo'ladilar.

Tasviriy faoliyatda ENB o'quvchilarni tasavvur qilish orqali rasm chizishga o'rgatiladi, lekin bunday bolalarni tasavvur qilish har xil kechadi. Masalan: biror bir predmet dastlab chizilgan bo'lsa, bola keyin predmetning o'zini tasavvur qilmasdan, chizgan rasming grafik obrazini tasavvur qiladi. Tasavvur qilishning yana bir shakli predmetni yozma ravishda tushuntirilsa o'quvchilar qanday tushunsalar, shunday tasavvur qiladilar. O'quvchilarning tasavvurini shakllantirish bizning oldimizga darsning yangi shaklini qoyadi, ya'ni matn boyicha rasm chizish. Tasavvur qilish jarayonida bir tomondan ENB bolalarni nutq boyliklari faollashtiriladi. Ikkinchi tomondan qanchalik nutq boyligiga ega ekanliklarini va qanday talaffuz etayotganliklarini nazorat qilinadi.

Aqli zaif o'quvchilar ta'limining biri bo'lgan tasviriy faoliyatida ularni "intizomlilikka, shaxsiy xususiyatlari uyg'un rivojlanishga imkoniyat yaratiladi".

Tasviriy faoliyatda o'quvchidan o'z qobiliyatini har taraflama ko'rsatishga harakat qilishini talab etiladi. Biror bir predmetni chizishdan oldin, uni yaxshilab kuzatib, ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari shaklini, tuzilishini, rangini fazoviy joylashuvini aniqlanadi. Chizishdan oldin ob'yektni diqqat bilan kuzatib o'xshash tomonilarini ko'rsatib berishlari so'raladi. O'quvchilarni maqsadli rasm chizishga yo'naltirganda o'xshash, katta-kichik, har-xil, predmetni bo'laklarini, oldingi chizgan rasmlariga solishtirganda nisbatan yaxshiroq chiza boshlaydilar.

Rasm chizishda bolalarda analiz sintez fikrlash funktsiyalarining rivojlanishiga imkoniyat tug'diriladi.

Atoqli rus pedagogi K.D.Ushinskiy aqli zaif o'quvchilarni o'qitishda shunday talab qoygan. Mavxum - abstrakt so'zlarni, ya'ni tushunchalarni, tanish so'zlarga tayangan xolda bevosita ta'lim berish zarurdir. Bolaning tafakkurini rivojlantirish uchun avvalom bor, kuzatish qobiliyatini shakllantirish lozim. "Chizilayotgan narsaning shaklini, boyog'ini, rangini, ovozini, sezish his qilish orqali fikrlash" didaktikaning asosiy talabidir.

Aqli zaif bolalarni bilish faoliyati qo'pol ravishda buzilganligi kuzatiladi. Bundan tashqari idroki, hissiyoti, tasavvurining o'ziga xos kamchiliklari kuzatiladi.

Aqli zaif bolalarni to'g'ri rivojlantirishga yo'naltirish fanlarni deferentsial idrok etishi, yordamchi maktab oldiga qoyilgan muhim vazifadir.

Ko'rgazmali qurollar, predmetlar, ularning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishtirish bolalarni sensor tarbiyasini tarbiyalaydi. Aqli zaif bolalarni o'qitish jarayonida o'ziga xos xususiyatlarini, kamchiliklarni bartaraf etish mumkin. Sensor tarbiyasini rivojlantirishga tasviriyl faoliyat mashg'ulotlari va tasviriyl san'at darslari samarali natija beradi. Tasviriyl faoliyat ijod qilishga sharoit yaratadi, ob'yektning katta - kichikligi, rangi, shakli, fazoviy joylashishini o'quvchi taqqoslab ko'rib idrok etadi. Bunda ko'ruv analizatori mayda qo'l muskullari (matorikasi) sezgi analizatorlari ishtirok etadi. Dars davomida o'quvchilarning rasm chizish qobiliyatlari rivojlanib aniq, ravshan, konkret to'liq chiza boshlaydilar. Tasviriyl faoliyat darslari to'g'ri tashkil etilsa, o'quvchilarning tasavvuri, ko'ruv xotirasi, fantaziyasi rivojlanadi. Ta'lim jarayonida ularning ko'pgina tasavvuridagi bilimlarini o'zlashtirishga aniqlik kiritiladi. Shuningdek o'rab turgan atrof olam haqida yanada keng bilimga ega bo'ladilar. Shuni ham aytib o'tish kerakligini mo'ljal olish va mo'ljal olish tasavvurlari ham rivojlanadi.

Ko'pgina boshlanqich sinf o'quvchilarining koordinatsion harakati, barmoq muskullari, qo'l panjalari harakati yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Maxsus mashqlar yordamida qo'l harakatlari, koordinatsiya harakatlari, qo'llarning barmoqlarning bukiluvchanligi to'g'rilanadi.

To'g'ri xarakat sifatini, ko'ruv sezgi, kinestik sezgi, idrok orqali amalga oshiriladi. Aqli zaif bolalar xarakatlaridagi qanchalik erta bartaraf etilsa, yozuvlari va rasm chizishlari yuqori bo'ladi. Sinfda har xil guruqdagi oligofren bolalar bo'ladi, ayrimlari o'qituvchiga oson boysunadilar, ayrimlari ta'sirchan, etganni qilmaydigan, turli xil faoliyatga jalb etish qiyin, xarakteri oqir bolalar ham bo'ladi, bunday bolalarga individual yondoshib fanga qiziqtirib boriladi.

Tasviriy faoliyatda mustaqillilik, qat'iylik xislari ham rivojlanadi. Aqli zaif o'quvchilarni tasviriy faoliyatda ijobiy (samarali) natijalarga erishish uchun pedagogik-psixologik sharoit yaratilishi lozim.

Bolalarni tasviriy faoliyatda bir qator estetik asarlarni idrok etishlarini rivojlantirish muximdir. Idrok etish predmetni analiz va sintez qilishni talab etadi. Bularni bolalar mustaqil o'zlashtira olmaydilar.

Idrok etish bosqichlarini tashkil qilish ;

-predmetni yaxlitligicha idrok etish;

-analiz qilib ko'rib chihish;

-predmetni tuzilishini, yirik va mayda hismlarini o'zaro munosabatlarini aniqlash;

-rangini ajratib ko'rsatish;

-predmetni yana yaxlitligicha ko'rib chihish.

Estetik tarbiya – bu bolalarni voqealikdagi, san'atdagi, tabiatdagi kishilarning ijtimoiy va meqnat munosabatlaridagi, turmushdagi go'zallikka munosabatini idrok qilish hamda to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muqabbat uyqotish va qayotga go'zallik olib kirish qobiliyatlarini tarbiyalashdir.

Insonda go'zallikni tushunish birdaniga vujudga kelmaydi, balki u jamiyat va odamlar, atrof muhit ta'sirida shakllanib boradi.

Shunga ko'ra, insoniyatning badiiy rivojlanish qonuniyatlari ijtimoiy rivojlanish qonunlari bilan bog'langan. Estetik tarbiya eng avvalo har bir kishida badiiy hissiyot tuyqularini, badiiy didni tarbiyalashdir. Shaxsning barkamol bo'lib shakllanishida, aql bilan hissiyotni tarbiyalash, yanada aniqroq qilib

aytganda, hissiyot vositasi bilan aqlni tarbiyalashdir. Estetik, ya'ni go'zallik tarbiyasini singdirishning ahamiyati katta. Bunday tarbiya, avvalo yoshlarni turmushdagi go'zallik va xunuklikni tushunish, his etish orqali ma'lum bir kayfiyatni shakllantiradi, ularda go'zallikdan baxra olishni shakllantiradi.

Estetik his tuyqu, estetik madaniyatni shakllantirishdir. Estetik tarbiya shunday katta kuchga egaki, san'at asaridagi tasvirlangan syujet, qodisa bolaning, idrok etuvchining tasavvurida, qayolida, kechinmalarida, estetik hissiyotida qayta ishlanib uning o'z tajribasiga aylanadi, yangi hissiyotlarni yangi insoniy munosabatlarni vujudga keltiradi. Bolalar rasm chizish jarayonida estetik, aqliy-xissiy va madaniy-ma'naviy rivojlanishida katta o'zgarishlar yuz beradi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktabida estetik tarbiyani shakllantirish va rivojlantirishning aniq vazifalari mavjud, bolalarni zeqnli, estetik xis rassomchilik qobiliyatini rivojlantirish, ijodiy malakalarini rivojlantirishdir.

Estetik tarbiyaning birinchi vazifasi shundan iboratki kar va zaif eshituvchi bolalarni zaqnli, go'zallikni ko'ra bilishi va tushunishi, xursandchilikni xis qila bilishi kerak. Tekshirishlar shuni ko'rsatdiki kar va zaif eshituvchi bolalar eshituvchi bolalar kabi, maktabgacha davrdanoq yorqin chiroyli oyinchoqlarga, rasmlarga intiladilar.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni nutqi lug'ati kambaqalligi tufayli, idrok qilishlari qiyinlashadi.

Estetik tarbiyaning ikkinchi vazifasi- estetik did, estetik baqo bera olishni o'rgatishdir, bu vazifada eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni asosan nutqi va fikrlash qobiliyati rivojlantiriladi. Bolalar og'zaki nutq asosida o'z fikrlarini bayon qila olishlari kerak. Lug'atlari sust tushunarsiz, ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarning nutqi korrektsiyalanadi. Didaktik, harakatli syujetli oyinlarda ham bolalarning nutqi rivojlantiriladi.

Estetik tarbiyaning uchinchi vazifasi bolalarni ijodiy o'obiliyatini rivojlantirishdir. Maktabgacha tarbiya muassasasida har xil qobiliyatga ega

bo'lgan bolalar uchraydi. Ayrim bolalar chiroyli chizadilar, ayrimlari esa yasash qobiliyatiga ega. Kar va zaif eshituvchi bolalarni qanchalik erta san'atning biror bir turiga qiziqтира olsak, bolaning estetik tarbiyasi, idroki rivojlanadi. ENB bolalar tasviriy faoliyat jarayonida ularni rasm chizishga qiziqtirish va ularning ijod bilan shuquullanishlari quyidagi samarasini beradi.

San'atning rasm chizish turi bilan shuquullanish bolalarni atrof-olamga, insonning ijtimoiy qayotiga, o'simliklar va qayvonot olamiga qizihishini kuchaytiradi, ular atrofdagi narsalarni diqqat bilan kuzatishni o'rganadilar.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni estetik sezgisini, tuyqusini va estetik tarbiyasini yuqori darajali sur'atlar, portretlar, milliy oyinchoqlar, milliy naqshlar va boshqa san'at turlari bilan tanishtirmasdan shakllantirish mumkin emas.

Yuqori darajali rasmlarni qizihish va diqqat bilan kuzatganlaridagina bolalar rasm chizish san'atiga qizihish uyqonadi, rasmlarga bo'lgan munosabatlari shakllanadi. Bolalar o'zlari chizgan rasmlariga ranglardan to'g'ri foydalana olishga o'rganadilar, o'quvchilar bir-birlarining chizgan rasmlariga baqo berishlari kerak. Tasviriy faoliyatda o'quvchilarning Vatanga bo'lgan muqabbatini va milliy san'atga qizihishlarini shakllantirib rivojlantiriladi.

Tasviriy faoliyat darslarida o'quvchilarni boshqa insonlar tomonidan chizilgan rasmlarga qurmat bilan munosabatda bo'lishga, muomula madaniyatiga ham o'rgatilib boriladi.

Olgan bilim va yangiliklarni to'g'ri tasvirlab bera olishga o'rgatish.

Tasviriy faoliyat darslarida tanishtirilayotgan yangiliklar, bilim va malakalar berilayotganda bilim beri shva tasvirlab berish yuo`ori darajada bhlishi lozim. Yangilikni bilim va malakalarni shakllantirish uchun darsni o'qituvchi tomonidan to'g'ri tashkil qilish lozim. Ish quollaridan to'g'ri foydalani olish (qaychi, boyoq, qalam, qaychi...) ish materiallariga eqtiyotkorlik bilan yondoshish (loy, plastilin, rangli qog'oz, yelim....). Dars davomida lepka, aplikatsiya, konstruktsiyalash, predmetli, dekorativ rasm chizishda o'qituvchi bolalarga bajarilayotgan vazifaning har bir etapini ko'rsatib

tushuntirib berishi lozim. Dars davomida har bir bolani nazorat qilib turishi lozim. O'qituvchi vazifani bajarishda qiynalayotgan bolalarga yordam berishi kerak.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasviriy faoliyat darslarida tovush kuchaytiruvchi asboblardan foydalanish

Kar bolalar maktabida ham, zaif bolalar maktabida ham rassomchilik san'ati mashqulotlari eshitish-ko'rish ta'ssirotlari orqali olib boriladi. Tovush kuchaytiruvchi asboblari butun dars davomida ishlatiladi. ENB bolalarning eshitish imkoniyatlari turlichadir: ayrim bolalar so'zlarni quloq oldidan eshitsalar, ayrimlari 0.5 metrdan, 1 metrdan eshitadi. Shuning uchun o'qituvchi ommaviy ish yuritgandan keyin, har bir o'quvchi bilan, eshitishni kuchaytiruvchi asbobsiz, oldiga borib, shaxsiy ravishda ish olib boradi : topshiriqni qanday bajarish kerakligini tushuntiradi, ishini ma'qullaydi yoki kamchiliklarini ko'rsatadi, rasm chizish masalasiga doir talablarni tushungan yoki tushunmaganligiga e'tibor beradi.

O'qituvchi har bir o'quvchidan yangi so'z materialni to'g'ri talaffuz etishni talab qiladi. Dars o'tishda qiyinchilikka duch kelganda imo-ishoralar ham ishlatiladi. quyidagi tushunchalar shular jumlasidandir: “tikka”, “qiya”, “tor”, “ keng”, “uzoq”, “yaqin” va boshqalar.

Lekin, shuni ham aytib o'tish kerakki, ko'p qollarda (masalan, materiallarning nomi, o'quv qurollari, predmetlarning nomi, rassomchilik harakatiga doir jismoniy harakatlar, fikr yuritish jarayonini belgilovchi so'zlar, predmetlarning sifatlariga tegishli bo'lgan so'zlar), imo-ishora usulini ishlatish joiz emasdir, chunki bolalarda bunday moyillik paydo bo'lib, so'zlashish tajribalari va nutq rivojlanmay qoladi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasviriy faoliyat jarayonida nutqini rivojlantirish.

Ma'lumki, nutq-odamlarning til vositasi bilan aloqa bog'lashlaridir. Odam nutq orqali munosabatga kirishib, o'zining bilimlarini faqat yakka tajriba hisobiga emas, balki juda ko'p avlod-ajdodlar tomonidan to'plangan ijtimoiy

tarixiy tajriba hisobidan ham boyitadi. Nutq barcha aks ettirish jarayonlari kabi har bir odamningt yakka qayoti davomida o'zlashtiriladi. Bola dastlabki nutqni egallayotgan davrda uning nutqi tovushlarga bo'lgan reaksiyasi juda umumlashgan xarakterga ega bo'ladi. Bolani nutqi rivojlanayotganda, u atrofdagi odamlar muloqoti ta'siri ostida rivojlanib boradi.

Kar va zaif eshituvchi bolalar nutqi, lug'at boyligi oshishida va rivojlanishida bir qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. ENB bolalar eshitish analizatori turqun pasayganligi tufayli ularning nutqida ko'pgina kamchiliklar kuzatiladi, lug'atining kambaqal bo'lishi, gramatik komponent rivojlanmagan, gap ichida so'zlarni tashlab ketishi, so'zlardagi tovushlarni tushirib talaffuz etish, so'zlarni o'zaro boqlay olmaslik, kelishik, so'z yasovchilarni, so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarni ishlata olmaslik, o'xshash jarangli va jarangsiz undoshlarni bir-biri bilan adashtirish shular jumlasidandir.

ENB bolalar maktabida ta'lim tizimining bosh maqsadlaridan birini yuqoridagi kamchiliklarni bartaraf etgan xolda nutqini muloqot quroli sifatida shakllantirishdir. Nutqini shakllantirish va nutqini logik idrok eta olishni faqatgina nutq o'stirish darslarida emas, balki har bir darslarda, to'garaklarda lug'at boyligi oshirib boriladi.

Birinchi sinfda o'quvchilarga qoyiladigan talab, nutqiy materialni og'zaki daktilda talaffuz qilish orqali lug'at boyligi oshiriladi.

Muloqot malakasini xosil qilish asta-sekin nutq materialini atrofdagi odamlar bilan o'zaro bir-birlarini tushunish uchun zarur. Har bir chorak uchun mavzudan kelib chiqqan tholda nutqiy material beriladi.

S.A.Zikovning ta'kidlashicha, kar bolalarni tilga o'rgatish ishining maqsadga muvofiq sistemasini kommunikativ funktsiyasini amalga oshirish kerakdir. Bunda har bir yil uchun tuzilgan reja, dastur o'quvchilarning nutq egallashlari amal qilgan holda o'zlashtiriladi. Har bir so'z va so'z birikmasi o'zida kommunikativlik ma'suliyatini olgan bo'ladi.

Surdopedagog o'quv jarayoniga asosiy ta'sir etuvchi shaxsdir, u o'qitishning har bir bosqichida dastur talabiga asoslangan holda o'quv jarayonlarini tashkil etadi. Ularga rahbarlik qiladi.

Sog'lom bolalar kabi kar va zaif eshituvchi bolalar nutqini egallashni, o'z atrofdagi odamlarga taqlid qilishdan boshlaydilar. Kar bolalarni taqlidi nutq organlarini xarakatini ko'rish orqali egallashlariga asoslanadi. Zaif eshituvchi bolalarni nutqga o'rgatishda ularning atrofdagilardan eshitgan so'zlaridan foydalanadilar. Shuning uchun surdopedagog o'zining nutqiga talabchan bo'lishi kerak. Lekin o'quvchilarning imkoniyatiga qarab so'zlarni qisqartirish, birlashtirish mumkin emas. Bu talablar nutqiy malakani oshirishning hamma turlari uchun qo'llaniladi. Tasviriyl faoliyat darslarida kar va zaif eshituvchi o'quvchilar qanday faoliyatga kirishsalar, qanday predmetni chizishlari va qaysi o'quv qurollaridan foydalanish bosqichlari albatta surdopedagog tomonidan nutqiy boshharilib boriladi. Har qanday faoliyat ENB bolalarni nutqini aktivlashtirish, shakllantirishga, lug'atini boyitishga qaratilgan.

O'qituvchi har bir dars uchun lug'at tanlashi kerak. Lug'at tuzishdan oldin o'qituvchi sinfdagi o'quvchilarni eshitish darajasini xisobga olishi kerak.

Lug'at boyligini oshirish quyidagicha amalga oshiriladi.

Nutqni rivojlantirish surdopedagog tomonidan bolalarda predmetning katta-kichikligi, shakli tushunchalari shakllanadi. Tasviriyl faoliyatda esa bolalar vazifani amaliyl bajarib olingan tushunchalar kengaytiriladi, aniqlashtiriladi va mustahkamlanadi.

Har qanday faoliyat bolalar nutqini aktivlashtirishga, shakllantirishga, lug'atni boyitishga va nutqini mustahkamlashga qaratilgan. O'qituvchi har bir dars uchun to'g'ri lug'at tanlashi kerak. Lug'atga 4 hismdan iborat so'z va iboralarni kiritishmumkin:

1) So'z va ibora, bajarilayotgan ish faoliyatiga boqliq ishlatiladigan materialning nomi (loy, qog'oz, boyoq, yelim,) bajarilayotgan faoliyat (lepka, rasm chizish, byoyash, yopishtirish, shtrixlash, ...) ish qurollarining nomi (qalam, boyoq qalam, qaychi, bolqa).

2) Soʻz-predmetning nomi va iborasi, bolalar tasvirlayotgan predmet (shar, archa, qoʻqirchoq,)

3) Soʻz va ibora, bolalarning idrok qilishlari uchun yoʻnaltirilgan harakat (kuzatib chiq, barmoqing bilan aylantirib kuzatib chiq, paypaslab koʻrib chiq)

4) Soʻz va ibora, idrok qilish orqali mustahkamlash (rangning nomi, geometrik shakli, qajmini belgilab olish).

Birinchi gruppadagi soʻzlarni tasviriyl faoliyatda sekin-asta oʻzlashtirib boriladi.

Ikkinchi gruppaga soʻz (soʻz-predmetning nomi) – tartib boʻyicha bolalar topish. Tasviriyl sanʼat faoliyatida soʻzlar predmet bilan yangicha boʻqlanishi.

Uchinchi va toʻrtinchi guruhdagi soʻzlarga alohida ahamiyat yeriladi. Bolalarning diqqatini predmetga va uning xususiyatiga haratiladi. Soʻngra esa bolalar idrok qilgan obrazi mustahkamlanadi. Masalan: Tasviriyl faoliyatda olma rasmini tasavvur orqali chizish jarayonida oʻqituvchi “Olma shar shakliga oʻxshaydi. Yuqorisida chuqurchasi bor, chuqurchasida dumchasi bor”. Aytilayotgan soʻzlar (nabornoʻy palatno) qoyiladigan choʻntakchaga quyiladi. Mashqulot uchun olingan lugʻat aniq koʻrsatilishi lozim. Tasviriyl faoliyatda foydalanilayotgan nutq materialining koʻp hismi bolalarga tanish boʻlishi lozim. Oʻqitishning 1-2 yilida tartibli har bir mashqulotga ikkitadan ortiq yangi soʻz berish mumkin emas. Oʻqitishning keyingi yillarida 3-4 tadan ortiq yangi soʻz berish mumkin emas.

Aqli zaif bolalar tasviriyl faoliyatida oʻquvchilarning lugʻati ortadi, nutqi aktivlashtiriladi. Aqli zaif bolalar shaxs sifatida shakllanishlarida nutqning rivojlanish ahamiyati katta. Shunday ekan yuqorida aytib oʻtganimizdek, har bir faoliyatda bolalar nutqini rivojlantiriladi. har bir tasviriyl faoliyat darsida, chizishdan oldin mavzudan kelib chiqqan holda suxbat, savol javob oʻtkaziladi. Oʻqituvchi sinfdagi bolalar soni kamligi tufayli, har bita bola bilan ogʻzaki muloqotga kirishish, imkoniyatiga ega. Oʻquvchilar rasm chizishda analiz-sintez qilishga, rasmlarni ajratishga oʻrgatiladi. Oʻquvchilar yuqorida, pastda, oldinda, orqada, uzun hisqa kabi tushunchalarga ega boʻladilar. Mavzudan kelib chiqqan

holda har bir darsda yangi lug'at va tushunchalarga ega bo'ladilar. Chizish jarayonida ham, o'qituvchi bolalarni savolga tutadi, sen nimani rasmini chizyapsan? Rangi qanaqa? Nimaga o'xshaydi?... shu kabi savolar bilan murojat etib, bolalarni og'zaki nutqini tekshiradi va rivojlantiradi. Ayrim aqli zaif bolalar so'zlari va gaplari bir biriga bog'lanmagan holda, so'z yasovchi, so'z o'zgartiruvchi, kelishik qo'shimchalarini tashlab gapirishadi, shunda o'qituvchi bolalar nutqini to'g'rilab gapirishga, to'liq gapirishga o'rgatadi.

Savollar.

1. Tasviriyl faoliyat maxsus metodikasi vazifalari haqida gapiring.
2. Tovush kuchaytiruvchi asboblal nimala uchun ishlatiladi?
3. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasviriyl faoliyatda nutqini qanday rivojlantiriladi?

Tayanch tushunchalar:

1. Korrektsiya – to'g'rilash.
2. Kompensatsiya – o'rnini bosish.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishi va nuqsonlarini korrektsiyalashda tasviriy faoliyatning o'rni

R YE J A :

1. Korrektsiya haqida tushuncha.
2. Maxsus maktablarda tasviriy san'at darslarini tashkil etish.
3. Tasviriy san'at darslarida o'quvchilarning nuqsonlarini korrektsiyalash.

Adabiyotlar:

1. Groshenkov I.A. Uroki risovaniya v I-IV klassov vspomogatelnoy shkoli.
2. Delbinskiy S.I. Lavrov M. Prisalov A.V. Metodicheskoye rukovodstvo k tablitsam po izobrazitelnomu isskustvu dlya I-IV klassov vspomogatelnoy shkoli.
3. Delbinskiy S.I. Shkolniye vechera posveshenniye isskustvu.
4. Ignatev YE.I. Psixologiya izobrazitelnoy deyatel'nosti detey. Izd.2-Y.
5. Metodika obucheniya risovaniyu lepki i applikatsii v detskom sadu. Uchebnik doshkolnix pedagogicheskix uchilish. Ped .Red. I.P.Sakulina izd.4-Y. Ispr.
6. S.I.Smirnov shrift i shriftnoy plakat izd.2-ye

Maxsus maktablarda rasm darslari maxsus dasturlar asosida tuziladi. Rasm darslari nuqsoni bor bolalarning psixofizik kamchiliklarini inobatga olgan holda olib boriladi.

Korreksiya – to'g'rilash degan ma'noni bildiradi. O'quvchilarda mavjud bo'lgan kamchiliklar ta'lim – tarbiya asosida olib boriladi.

Rasm darslarida quyidagi ishlar amalga oshiriladi.

-rasm chizishga o'quvchilarda qiziqish uyqotish.

-rasm chizish, yopishtirish (aplikatsiya), yasash, ko'rish haqida tushuncha berish.

-rasmni predmet bilan solishtirishga o'rgatish.

-o'quvchilarga rang, tasvir, shakl, kattalik, fazoviy joylashish haqida tushuncha berish va ularni tasvirga tushurishga o'rgatish.

-qo'l motorikasini va harakat – ko'rish kordi-natsiyalarini rivojlantirish.

Rasm chizishda o'quvchilarni analiz-sintez qilishga, ranglarni ajratishga o'rgatiladi. O'quvchilar yuqorida, pastda, oldinda, orqada kabi tushunchalarga ega bo'ladilar.

O'quvchilar bilan rasm darslarida individual hamda kollektiv bo'lib rasm chizish turlari olib boriladi.

Rasm darslarida bolalarning estetik didlari rivojlaniriladi, shuningdek rasm chizishda ketma-ketlikka rioya qilish o'rgatib boriladi.

Rasm chizishni sistemali olib borishda propedevtik – tayyorlov etapining ahamiyati katta. Propedevtik davrning asosiy vazifasi o'qituvchi har bir o'quvchining qobiliyati va bilish faoliyatini o'rganishdan boshlanadi, chunki rivojlanish nuqsonlari bor bolalarda rivojlanish kompleks buzilgan bo'ladi. Tayyorlov etapi planli ishni o'z ichiga oladi. Bu etapning asosiy maqsadi-sezgilarini shakllantirish va boyitishdir. Ayniqsa quyi sinflarda sensorikani rivojlantirib borish kerak, chunki ko'pincha rivojlanish nuqsonlari bor bolalar maktabga uydan keladilar. Masalan, hamma o'quvchilar xam shakl, katta – kichik, fazoviy joylashish haqida tushunchaga ega bo'lmaydilar.

Sensor rivojlanishni to'g'ri tarbiyalash oyin, meqnat va kundalik faoliyatda amalga oshirib boriladi. Bolalar predmetlarni qo'llari bilan ushlab ko'radilar, ranglarini ajratadilar. Bu ish faoliyatlariga rasm chizish xam kiradi. har bir oddiy predmetni chizishdan oldin, bolalarda diqqatni, ko'rish, taktil va harakat protsesslarini rivojlantirish uchun tayyorlov etapi olib boriladi. Asosiy vazifa harakatning nutq bilan birga olib borishiga haratiladi. Korrektсион maqsadda turli xil didaktik oyinchoqlar (piramidalar, matreshka, sharlar), qurilish konstruktorlar, didaktik oyinlardan (rangiga qarab tanla, “Geometrik loto”) foydalaniladi.

Rasm orqali olib boriladigan didaktik oyinlar o'quvchilarda mustaqillikni rivojlantirib boradi. Oyin davomida korreksiyaning asosiy mazmuni shundan iboratki, bunda o'quvchi mustaqil xarakat qiladi va oylaydi, qiyinchilik bo'lganda o'qituvchi yordam beradi. Bunda o'quvchilar predmetlarni bir-biri bilan solishtiradilar, katta – kichikligini aniqlaydilar, ranglarni ajratadilar.

Propedevtik davrda oyinlarni tashkil etish quyidagilardan iborat:

1.Predmet nomini, kattaligini topishni ajratishga qaratilgan oyin va vazifalar;

2.Predmetlarning shaklini topishga, ajratishga, qaratilgan oyin va vazifalar;

3.Predmetlarning rangini topishga va ajratishga qaratilgan oyin va vazifalar;

4. Predmetlarning fazoviy joylashishini aniqlashga qaratilgan oyin va vazifalar;

5.Tasviriy san'at (faoliyat) jarayonida maxsus grafik topshiriqlarga alohida e'tibor berish kerak. Bu vazifalar o'quvchilarda texnik bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

qo'l harakatlarini rivojlantirish maqsadida gimnastik vazifalar ham bajariladi.

Masalan :

I. Predmetning kattaligini aniqlashga qaratilgan oyin va vazifalar;

O'qituvchi stolida turli xil kattalikdagi oyinchoqlar, kubiklar, sharlar, matreshkalar, aylanalar.

Vazifa – eng katta kubikni ko'rsat;

Vazifa – eng kichik sharni ko'rsat ;

Matreshkalarni kattasidan boshlab ketma – ket taxla.

II. Predmet shaklini aniqlashga qaratilgan oyin va vazifalar ;

O'qituvchi stolida kubik va sharlar bor.

-O'quvchilarga kubiklar o'ng tomondagi korobkaga, shariklar chap tomondagi korobkaga joylashtirish topshiriladi.

-o'quvchilarga har xil formadagi figuralar solingan konvert beriladi. Ularni shakllarini ajratib bir xil qilib joylashtirish talab etiladi.

-O'quvchilarga olma, uzum, qovun, sabzi, olxo'ri rasmlari bor kartochkalar beriladi. Sabzavot va meva-larni ajratish o'quvchilardan talab etiladi.

III. Ranglarni ajratishga qaratilgan oyin va vazifalar:

har bir o'quvchida har xil rangdagi geometrik figuralar yoki mayda predmetlar bo'ladi. Bu figura va predmetlarni ranglar boyicha gruppalashtirish talab etiladi. Avval 2 ta rangdan iborat bo'lgan predmetlar olinadi, so'ngra ranglarning soni ko'paytirib boriladi.

-O'quvchilarda qizil, sariq, ko'k, qora, oq rangli kartochkalar bo'ladi. O'qituvchi qaysi rangni talaffuz qilsa o'quvchilar shu rangdagi kartochkalarni ko'tarishlari kerak.

IV. Predmetning fazoviy joylashishini aniqlashga qaratilgan oyin va vazifalar :

Doskaga katta ko'rgazma yoki qog'oz osib qoyiladi va o'qituvchi topshiriq beradi ;

- qog'ozning yuqori hismini ko'rsating ;
- qog'ozning pastki hismini ko'rsating ;
- qog'ozning past, o'ng tomonini ko'rsating ;
- qog'ozning o'rtasini ko'rsating ;

-O'quvchilarda rangli qalamchalar bo'lib namuna yordamida ularni taxlashga o'rgatiladi.

V. Texnik malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga grafik vazifalar:

Rasm chizishda grafik ko'nikmalarni mos qilish murakkab faoliyat xisoblanadi. Shuning uchun bu vazifalar maxsus tashkil etilgan protsessor – vazifalar yordamida amalga oshirishadi. Bu quyidagilar ;

1. Qo'l bilan to'g'ri vertikal chiziqlar chizish (katta ustunlar)

2. Qo'l bilan gorizontal chiziqlar chizish (yo'llar, simlar)
3. Qo'l bilan vertikal va gorizontal chiziqlar chizish (zinalar, oyna, ramka, shaxmat doskasi)
4. Qiyshiq chiziqlar chizish (yomqir urib yogyapti, sharni ushlab turuvchi ip, baland toqlar);
5. Dugoobraz – bo'rtib to'lqinli chiqqan chiziqlar (tutun chiqyapti, to'lqinli suv, fontan) ;
6. Aylanali chiziqlar (sharlar, har xil rangdagi balonlar, tarvuz, olma).

Bu vazifalarni bajarishda quyi sinf o'qituvchilari bir necha marta takrorlash ishlari olib borish kerak. O'quvchilar bilan individual ish olib borilgandan so'ng taqlid orqali vazifalarni bajarishga o'tish kerak. Vazifalvni bajarishda o'quvchilar trafaretlaridan ham foydalanish mumkin, albatta o'qituvchi yordami bilan.

Rasm chizishni boshlashdan oldin o'qituvchi o'quvchilar bilan qo'l muskullarini rivojlantirish maqsadida gimnastikalar o'tkazishi zarur.

Savollar:

1. Rasm darslarining korreksion yo'naltirilganligi.
2. Propedevtik davr o'z ichiga nimani oladi?
3. Propedevtik davrlarda oyinlarning ahamiyati.
4. Oyinlar qanday tashkil etiladi?
5. Ranglarni ajratishga qaratilgan oyinlar.

Tayanch tushunchalar:

1. Korrektsiya – to'g'rilash degan ma'noni bildiradi.
2. Propedevtik davr – tayyorlov davridir.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktabida tasviriy faoliyatga o'rgatish maxsus metodikasi

R YE J A:

1. Tasviriy faoliyat darsini tashkil etish va olib borish.
2. Tasviriy faoliyat darsida yakka va frontal ish olib borish.
3. Tasviriy faoliyat darsida, rasm chizish turlari va ularni olib borish.
4. Tasviriy faoliyat darslari boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

Adabiyotlar:

1. YE.G.RechitskaY. "Razvitiya gluxix shkolnikov v protsesse vneklassnoy raboti".
2. T.N.Golovina. "Izobrazitel'naya deyatel'nost uchashixsya vspomogatel'noy shkoli".
3. M.Y.Rau. "Izobrazitel'naya deyatel'nost uchashixsya s narusheniyami sluxa".
4. P.A.Yani "Vospitaniye i obucheniye gluxogo rebenka".
5. G.S.Shvayko "Zanyatiya po izobrazitel'noy deyatel'nosti v detskom sadu".

Tasviriy faoliyat darsini tashkil etish va olib borish.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktabining tasviriy faoliyat darslarida, rasm chizishni o'rgatishdan tashqari bolalarni nutqini va eshitish qobiliyatini rivojlantirish ustida ish olib boriladi.

Rassomchilik bilimi va mahoratini shakllantirish murakkab jarayondir. Bunda doim yangi materialni o'zlashtirish, vaqti –vaqti bilan qaytarib turish va umumlashtirish lozimdir.

Tasviriy faoliyat darslari quyidagi etaplardan tashkil etiladi.

- 1.Darsni tashkil etish.

2.Darsning asosiy hismi. (dars mazmuni, yangi yoki o'talغان materialni tushuntirish).

3.Ish natijasini va darsga yakun yasash.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktabida har bir dars davomida, dars shaxsiy foydalaniladigan eshitish apparatining ishga yaroqliligini, ish joyi va o'qivchilarning joylashganligini tekshirishdan boshlanadi. 1-sinfning dastlabki dars davomida hamma o'quvchilarni shaxsiy so'roq qilish kerak. "Partangda niam turibdi", "Nomi nima", "Malikaga qizil qalamni ber", "To'g'rio'tir", shu kabi so'roqlarga tutib darsning asosiy hismiga bosqichma-bosqich o'tiladi. Buning uchun o'qituvchi avvalgi darsda o'tilgan o'quv materialiga qaytib, bolalarni so'roqdan o'tkazadi: «O'tgan darsda nimaning rasmini chizgan edinglarq», "qaysi ranglardan foydalandinglarq", "qanday bilimga ega bo'ldinglarq" va hokazo.

Darsning kirish hismiga 5 daqiqa ajratiladi. Darsning asosiy hismi qoyilgan maqsad va masalalar asosida tuziladi. Shuni ham aytib o'tish kerakki. O'qituvchi mavzuni e'lon qilishdan oldin, o'quvchilarni oylashga, nimani chizilishi kerakligini topishga yo'naltirilgan savol bilan murojat etadi. Masalan: mavzu «Olma» rasmini chizish bo'lsa, daraxtda pishadi, dumaloq, rangi sariq, qizil, yashil bo'ladi, yozda va kuzda pishadi, shirin, nordon bo'ladi, qani bolalar oylab javob bering deydi, so'ng o'quvchilar olma deb javob berishadi. Shundan so'ng o'qituvchi to'g'ri bugun biz sizlar bilan olma rasmini chizamiz, deb darsni davom ettiradi. 1-2 sinfda yangi mavzuni tushuntirish jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning birga ishlaganlari ma'qul. Ko'rgazmali qurollar yordamida bosqichma-bosqich chiziladi. 3-sinf esa o'qituvchi oldin tushuntirish ishlarini olib borgandan keyin o'quvchilar mustaqil ravishda ishlashadi.

Tasviriy faoliyat darslarida o'quvchilar ilk bor sur'atlarni kuzatish usuli bilan rasm chizish turlari va janrlari bilan tanishadilar. Bu darsda o'qituvchi kerakli bo'lgan ko'rgazmalarni, yangi nutq materialini yozilgan kartochkalar, rasm chizish etaplarining sxemalarini tayyorlaydi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarga darsni avval ular bilan yuzma-yuz turgan holda tushuntirib, keyin doskaga chizmoq lozimdir. Turli xil daraxtlarning barglarini chizganda, o'qituvchi bolalarga ularning bir-biridan farqini ko'rsatishni maqsad qilib qoyadi. O'quv materiallarini o'rganib mustahkamlagandan keyin, uni umumlashtirish kerak, uning umumiy shakli va asosiy belgilari qanday tuziladi va boshqalar. Darsning asosiy hismiga 35 daqiqa ajratiladi. Darsning yakuniga esa 10 daqiqa ajratiladi. Darsning yakunida o'quvchilarga quyidagi savollar bilan murojat etiladi. "Bolalar bugun darsda nimani rasmini chizdik", "Uning nomi nimaq", "Birinchi nimani chizdik, keyinchiq", "Umumiy shaklning keng joyi qayerdaq" va boshqalar. Eng yaxshi chizilgan rasmlarni doskada muqokama qilish lozim. Ko'p xato, yomon chizilgan rasmlarni doskada, sinfdagilarga ko'rsatib muqokama qilish kerak emas. Ko'p xatolikka yo'l qoingan o'quvchining o'ziga qayerda xato qilganligini ko'rsatiladi.

Tasviriy faoliyat darsida yakka va frontal ish olib borish.

Sinfda bolalar soni kamligi tufayli o'qituvchi har bir bola bilan alohida shuqullanish imkoniyatiga ega. Tasviriy faoliyat darslarida nafaqat e'tiborni nutq rivojiga, suqbat qurish anglamogining tekshiruviga, balki rassomchilik san'atini o'zlashtirishiga ham ahamiyat berish kerak. O'quvchilar chizish mobaynida qiynalغانlarida, o'qituvchi uning o'rniga chizib bermasdan, balki qiyinchiliklarni yengishga yordam berishi kerak. Masalan: Rasmning fazoviy tuzilishi, uning umumiy shaklini yoki kompozitsiyadagi yechimini to'g'ri idrok etib, to'g'ri chizishga o'qituvchi yordam berishi kerak. Tasviriy faoliyat darslarining hamma etaplarida frontal ish olib boriladi. O'qituvchi boshchiligida o'quvchilar Yangi so'zlarni birgalikda qaytarishadi. Rasm chizish jarayonida qiyinchilikka duch kelgan o'quvchilarga o'qituvchi yakka yondoshadi.

Tasviriy faoliyat darsida, rasm chizish turlari va ularni olib borish.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasviriy faoliyat darslarida quyidagi rasm chizish turlaridan foydalaniladi.

- Predmetli rasm chizish va lepka
- Syujetli rasm chizish va lepka
- Fikrlash orqali rasm chizish va lepka
- Dekorativ rasm chizish
- Applikatsiya.

Predmetli rasm – bolalarni sensor rivojlanishga predmetning shaklini tuzilishini, xajmini va rangini anglashga yordam beradi. Predmetli rasm chizish va lepka bajarilayotganda bolalarni asosan tushunishiga o'rgatiladi. Rasm chizish deganda nima qilishlarini, lepka (yopishtirish) deganda nima bilan shuqullanishlarini tushuntiriladi. Rasm chizish jarayonida predmetni chizishga, naturadan chizdiriladi, so'ngra esa shu chizilgan predmetni tasavvur qilish orqali chizishga o'rgatiladi.

Syujetli rasm chizish va lepka tasavvur va fazoviy obrazli tafakkurini shu bilan birga ijodiy faollikni va mustaqillikni o'stiradi.

Syujetli rasm chizish 2 turi mavjud :

A). Tevarak atrofdagi hayotdan olingan mavzular asosida rasm chizish.
(Navro'z, yangi yil)

B) Adabiy asarlarga illyustratsiya chizish. (ertak, hikoya, masal)

Syujetli rasm chizishda quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

Tabiat xodisalari va predmetlar go'zalliklarini ajrata olishi.

Rasm chizish uchun mavzuga xos syujetlarni topa va tanlay bilish.

Rasmdagi narsalarning tuzilishi, katta bo'laklarning kichikka bo'lgan isboti.

Narsalarning fazoviy qolatini to'g'ri tasvirlash alohida, narsalarning rangi va ularning bir-biri bilan munosabatini topa bilish.

O'qituvchi rasmning faqatgina mavzusini aytibgina qolmay uning mazmunini ham tushuntirib berishi kerak.

Syujetli rasm chizishda va lepkada biror bir voqelikka mos tegishli syujetlar tasvirlab beriladi. Bunday faoliyatda o'quvchilar asosiy fikrga ega bo'lishlik shakllantiriladi, shuningdek o'quvchilarning obrazlarning grafik tuzilishi va tasavvurlari boyitiladi.

Tasviriy faoliyat darslarida o'quvchilar ko'rgan narsani eslab qolib uni rasmda aks ettirish, fikr yuritish qobiliyati rivojlanadi. Predmetni kuzatayotganda uning detallarini analiz qiladi, rasm chizayotganda esa sintez qiladi, fikr yuritib taqqoslaydi, predmetning xususiyatlarini abstraktsiyalaydi, undan keyin umumlashtiradi va niqoyat fikr yuritish jarayoni konkretlashtirish bilan tugaydi.

Dekorativ rasm chizish. San'atning keng tarqalgan turlaridan biri dekorativ ommaviy san'atidir. Bu san'at qayotda ishlatiladigan buyumlar, idish-tovoqlar, kiyim-kechaklar, mebal gilam, oyinchoqlar va boshqa shu kabi bezatishni o'z ichiga oladi.

Dekor- grekcha so'z bo'lib, naqsh degan ma'noni anglatadi. Dekorativ rasm chizish-naqshli rasm estetik didini boshlanqich kurtaklarini go'zallikni xis etishga o'rgatadi, go'zallik haqida ilk tushunchalarni xosil qiladi. Ob'yektiv va oddiy sifatlarini, ketma-ketlik, simmetriya, uyg'unlik, ranglar mosligi, hismlar kattaligini mos tushishini shakllantiradi. Dekorativ rasm chizish faoliyati bolalarga, qalharo devorga solingan naqsh, gul bezaklar bilan tanishtiriladi, shuningdek bolalarni boyoq, boyoq qalam, ranglarning moslashuvini, ranglardan to'g'ri foydalanishga o'rgatiladi.

Mustaqil naqsh chizishning 3 turi mavjud .

1.Naqsh namunasidagi elementlarni yoki kompozitsiyasini almashtirish orqali yangi naqsh chizish.

2. Berilgan naqsh kompozitsiyasini sxemasi yoki elementlari asosida naqsh chizish.

3. Xech qanday ko'rgazmalarsiz qayolan naqsh chizish.

Naqsh chizishni o'rganishda oddiydan murakkabga borish printsipligiga amal qilish kerak. Avval yo'lsimon, kvadrat, to'rtburchak, uchburchak keyinchalik ko'pburchak shaklidagi naqshlarni ma'lum tartibda o'rganish maqsadga muvofiq.

Naqshning joylashish tartibi

To'g'ri chiziq ichida naqsh chizish.

Bitta chiziqda elementlarning ketma-ket qaytarilishi

To'rtburchak ichida naqsh chizish

Uchburchak ichida naqsh chizish

Aylana ichida naqsh chizish.

Applikatsiya – tasviriy san'atning bir turi. Applikatsiya faoliyatida bajarilayotgan predmetning shakli, katta-kichikligi, o'rnashgan joyini ranglarning mosligini, ritmini idrok etishga o'rgatiladi.

Applikatsiyaga o'rgatish materiali bilan tanishish turli shakllarini qirqa olish malakalarini egallash, ularni ma'lum tartibda joylashtirish obraz va syujetga mos ravishda yopishtirishni taxmin qiladi.

Applikatsiyaga o'rgatish bolalarni qabul qilish jarayonini o'stirishga asoslanadi. Shakl, xajm, rang, predmetni o'zaro munosabatlari haqidagi taasurotlarini boyitish bolalarni dars davomida fikrlash tasavvurini ishlashiga yordam beradi.

Tasviriy faoliyat darsi davomidatevarak atrofdagi muhitni bilish, fasllardagi o'simliklarni o'zgarishini kuzatishadi va bilib olishadi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning 1-sinf o'quvchilarining ko'pchiligi ish joyini tartibli saqlay olmaydilar, rasmlarni pala-partish chizadilar, ko'pgina detallarni tushurib qoldiradilar. Bunday bolalar predmetning

xususiyatlari va bir-biriga nisbatlarini anglay olmaganliklari uchun chizgan rasmlari sxematik rasmlarni eslatadi. Birinchi sinf o'quvchilari barcha syujetlarni birlashtirishi qiyin bo'lgani uchun rasmlarni soda shakllarda chizadilar, shuningdek rangli boyoqlar bilan ishlanganda o'quvchilar ko'proq yorqin ranglardan qizil, olov rang, sariq, yashil ranglardan ko'proq foydalanishadi. Ayrim bolalardan ranglarning nomlarini so'ralganda noto'g'ri javob berishadi. Ayrim bolalar ranglarni farqlay ham olmaydilar.

Tasviriy faoliyat darslari bolalarning psixik rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Kar va zaif eshituvchi bolalarning rasm chizishida, ayniqsa ko'ruv-eshituv idroki shakllanadi va rivojlanadi.

Tasviriy faoliyatda ob'yektni ko'rib chihish jarayonida bolalar chizayotgan detalni analiz qilishadi, chizib bo'lgandan so'ng esa tayyor detalni sintez qilishadi. Bolalar o'zi chizgan rasmni ko'rgazma qilib qoyilgan ob'yekt bilan taqqoslaydilar. O'quvchilar taqqoslash jarayonida tayyor bo'lgan ob'yektning umumiy xajmiga va rangiga ahamiyat berishadi. Xato chizilgan joylarini o'qituvchi tomonidan tushuntirilgan holda bola to'g'rilaydi.

Tasviriy faoliyat darslarida bolalarning tafakkuri, diqqati, xotirasi, idroki, umuman ongi rivojlanadi. O'quvchilar predmetlarning moqiyatini, tabiatning fasllarda o'zgarishini rasm chizish orqali bilimi rivojlanib boradi. har bir darsda o'quvchilarning og'zaki nutqi rivojlantirib boriladi. har bir darsda mavzudan kelib chiqqan holda yangi nutq materiali beriladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasviriy faoliyatida berilayotgan Yangi lug'at og'zaki daktil ko'rinishda va albatta kartochkalarda yozilgan bo'lishi kerak.

Aqli zaif bolalar tasviriy faoliyatida esa, chizishdan oldin, og'zaki tushuntirish, suqbat qilish orqali tushuntirib, so'ng chizish ishlari olib boriladi.

Tasviriy faoliyat darslari boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

Fanlar boqliqlik ilmlarni yanada chuqur va har taraflama o'zlashtirishga yordam beradi :ona tili va adabiyot, jo'qrofiya va tarix, kimyo va biologiya, fizika va matematika bunga misoldir. Kar va zaif eshituvchi bolalar maktabida tasviriy faoliyati qo'l meqnati darslari bilan hamda o'hish darslari va nutqni

rivojlantirish darslari bilan chambarchas boqliqdir. Zaif eshituvchi bolalar maktabida tasviriy faoliyat darslari, meqnat darslari, kar bolalar maktabida esa predmet Amaliy ta'lim darslari bilan uzviy boqlanish bo'lishi kerak.

Darslar o'rtasidagi bog'lanishlar quyidagicha bo'ladi.

1. Turli materiallar va ularning xususiyatlari bilan tanishish, o'quv qurollari va asboblari bilan tanishish (qog'oz, qalam, boyoq, yelim, loy, plastilin, karton va boshqalar)

2. Bir xil turdagi ishlardan foydalanish (modellash, rasm chizish, applikatsiya, lepka.)

3. Ob'yektlarni aks ettirish uchun tekshiruv o'tkazganda bilim olish usullarini o'rgatish, (ob'yektdagi umumiylik va hismlarga ajratish, rasmni analiz qilganda asosiy joyini ajrata olish va boshqalar)

4. Rejalash usullarini egallash (material va asboblarni tayyorlash, ob'yektni aks ettirganda uni yasash bosqichlari)

5. Chizilayotgan predmet xaqida o'quvchilar to'la va aniq tasavvurga ega bo'lganlaridagina, maqsadga erishish mumkin.

Savollar.

1. Tasviriy faoliyat darslari qanday tashkil etiladi va olib boriladi?

2. Rasm chizish turlari haqida gapirib bering.

3. Tasviriy faoliyat darslarining fanlar aro bog'liqligi haqida gapirib bering.

Tayanch tushunchalar

1. Frontal – ommaviy

2. Dekorativ – naqsh

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus maktabgacha tarbiya muassasalarida tasviriyl faoliyatga o'rgatish maxsus metodikasi.

R YE J A :

1. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda tasviriyl faoliyatga o'rgatish metodikasining ahamiyati
2. Bolalarning tasviriyl faoliyatlarining rivojlantirish vazifalari.
3. Maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriyl faoliyat mashg'ulotlarini tashkil etish va uyushtirish.

Adabiyotlar:

1. Loginova V.I, Samarukova T.G. tahriri ostida. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. 2 qismli. 1- qism.
2. T.S.Komarova. Metodika obucheniya izobrazitelnoy deyatelnoy i konstruirovaniY.
3. Teoriya i metodika izobrazitelnoy deyatelnoy v detskom sadu.
4. Sakulina N.P. Risunok, applikasiya, rabota s glinoym v detskom sadu.
5. L.V.Kusakova. Konstruktirovaniye i ruchnoy trud v detskom sadu.

Rasm chizish, loydan buyumlar yasash va applikasiya-bu tasviriyl faoliyat turlari bo'lib, ularning asosiy vazifasi-tevarak atrofni obrazli aks ettirish hisoblanadi. Masalan: yozuvchining she'ri va rassomning asari. Tasviriyl faoliyat maktab yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. Tasviriyl faoliyat bolalarni ongli tomondan tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi. Birorta predmetni chizish yoki yasash uchun albatta u bilan oldindan tanishish yoki kuzatib chiqish, uni shakli, katta-kichikligini, qismlarning joylanishi, rangipi bilish kerak bo'ladi. Bu jarayonida ko'rish, sezish, qo'l harakatlari ishtirok etmay qolmaydi. Bolalar predmet va xodisalarni kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida bolalar predmetni katta-kichik guruxlarga bo'lish, uni shaklini o'zgartirish, rangini turli-tumanliti bilan tasvirleydilar. Shuningdek,

tasviriyl faoliyat jarayonida bolalar turli xil material (qog'oz, mel, bo'yoqlar) bilan ularning o'ziga hos xususiyatlari, ular bilan ishlash texnikasi bilan tanishadilar, bu esa bolalarni aqlan o'sishiga sabab bo'ladi. Tasviriyl faoliyat jarayonida bolalardda fikr yuritish operatsiyalari (taxlil, sintez, taqqoslash umumlashtirish) ni rivojlanishga imkon beradi, bu o'z navbatida bolalarni oqilona o'sishiga olib keladi. Bu jarayonida bolalarning nutqi rivojlanadi. Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriyl faoliyatining ahamiyati katta. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviyl bog'lanadilar, ularning o'ziga hos sifatleri, shakli, rangi bilan, katta-kichikligi bilan tapishadilar, ularni farqini, o'xshashligini aniqlaydilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon beradi. Tasviriyl faoliyat bolalarni ahloqiy tarbiyalaydi. Chunki, bolalar o'z ishlarida bizning hayotimizda, jamiyatda bo'layotgan voqea-xodisalarni aks ettiradilar, ulardan mamnun bo'ladilar, hayajonlanadilar.

Tasviriyl faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatleri-boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni yengish, o'rtoqlariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini yaratish jarayonida bolalarga bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatleri tarbiyalanadi. Bolalar, ishni baholash jarayonida, bolalarni o'rtoqlarining ishga nisbatan real munosabatda bo'lish to'g'ri baholash, o'z ishidan va o'rtoqlarining ishidan xursand bulish kabi axloqiy sifatlar tarbiyalanadi. Tasviriyl faoliyat-bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyat xisoblanadi. Bolalarda mehnat ko'nikmalarini o'stirish, tarbiyalash kerak, faqat navbatchilik orqali ba'zi bolalarda emas, balki, har bir bolada. Tasviriyl faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy, vositasi hisoblanadi. Har bir predmetning katta-kichikligini, rangini, shaklini, fazoda joylashishini ajratish bu estetik sezgini bo'laklari hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi-bu rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir. Bolalar rangni, shaklni, uning xilma-xilligini sezsa, yoki aks etsa u shunchalik ranglar

aralashmasining xilma-xilligidan zavq oladi, bahramand bo'ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ularda predmetga va uning ba'zi sifatlariga nisbatan estetik baho berishga o'rganadilar. Ularda tasviriy san'at asarlarini tushunishga, ularga nisbatan his-tuyg'uni, munosabatni tarbiyalaydi. Tasviriy faoliyat bolalarda badiiy ijodiy o'stirishda muhim rol egallaydi. Bolaning badiiy ijodiy o'sishi-bu obrazli fikr yuritish, estetik idrok etishni va obraz yaratishda zarur bo'lgan malaka, ko'nikmalarni egallash hisoblanadi. Masalan: tabiatga yoki istirohat bog'iga sayr, ko'z faslida ekskursiya uyushtirish. Tarbiyachi bolalarni predmet yoki tevarak atrofni ko'zatiishda kelib chiquvchi estetik his-tuyg'u orqali, tevarak-atrofga, kishilar mehnatiga to'g'ri baho berish, vatanga nisbatan muhabbat kabi sifatlarni tarbiyalash mumkin. Bolalarni o'z ishini yana ham chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ular ko'rganda quvonadigan qilib yaratish-bu badiiy, axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. rasm, loy, qurish materialllari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uniig ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani hal etishda, uning asosiy va muhim hal etish yullarini-izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarida ham rol o'ynaydi. Shuningdek bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi. Maktabda: qiziqishga hohish, yangiliklarni bilishga intilish, maqsad sari intilish, tartibli holda shug'ullanish va shu kabilar. Shunday qilib, tasviriy faoliyat jarayonida olgan malakalar bolalarni maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga asos bo'ladi.

O'z navbatida boshqa ta'lim-tarbiyaviy ish bo'lishlarining vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini o'tishda tarbiyachi bolalarning boshqa faoliyatlarida olgan bilimlarga tayanadi.

Bolalar tasvirlamoqchi bo'lgan predmet xaqida tasavurga ega bo'lsalar, rasm, loy, applikatsiya ishlarida samarali natijalarga erishish mumkin. Tasviriyl faoliyat turlarining bolalar o'yini bilan bog'liqligi. O'yin bola xayotida katta o'rin egallaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasidagi turli xil o'yinlar o'tkaziladi: mazmunli–rolli, dramalashtirish, didaktik va harakatli.

Har qanday o'yin bolaga zavq bag'ishlaydi. Shunday ekan, tasviriyl faoliyat ham o'yin bilan bog'lab borilsa, u bolalarga qiziqarli va yoqimli bo'ladi va emotsional javobni uyg'otadi, bu esa bolalar ishlarini sifatini yaxshi ta'sir etadi. Mashg'ulotlarda o'yinli xolatlarini tashkil etish yaxshi natijalar beradi. Bolalar bunday mashg'ulotlarda erkin harakat qiladilar. O'yin usuli barcha guruxlarda qo'llaniladi. Bu usul yordamida yengil quvnoq muxit yaratadi. Bolalarning mashg'ulotga qiziqishi ortadi, tasviriyl faoliyat ko'nikma va malakalari samaralilik egallaydi. O'yin shaklida o'tadigan mashg'ulot bolalarni qamrab oladi, ularning estetik, axloqiy jixatdan tarbiyalanishlariga yaxshi ta'sir ko'rsatadi.

Rasm, loy, qirqib yopishtirish o'yinchoq orqali o'yin bilan bog'langan bo'ladi. O'yinchoqni chizish, yasash, qirqib–yopishtirish barcha yosh gurux bolalarida zavq uyg'otadi, o'yinchoqlarini tasvirlash bo'yicha mashg'ulotlar yil davomida bir necha o'tkazilishi mumkin. Lekin ularning shakli turlicha bo'lishi zarur. Bolaning xayotida mazmunli–rolli o'yinlar muhim o'rin egallaydi. Shuning uchun tasviriyl faoliyatning o'yin bilan bog'lanishi bolalar tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Mazmunli–rolli o'yinlarni mashg'ulot mazmuniga kiritish bolaning tasvirlash faoliyatga qiziqishini, bajarayotgan ishining sifati yaxshilaydi.

O'yinning borishi: O'yin obrazlarini tasviriyl, quruq rasm chizish, loydan yasash, qirqib yopishtirish ishlaridan ko'ra bolalar uchun qiziqarlidir. Bolaning kechinmalariga o'yin bo'yoq beradi. Bola o'z o'yinli rasmlarida to'la va yorqin ifodalanishiga intiladi. Tarbiyachi esa bolaga bunda yordam berishi kerak. Rasm, loy, qirqib yopishtirish bilan dramalashtirib, o'yinlarini uyg'unlashtirib olib borish, bolalarni har tomonlama rivojlantirishdek, vazifani

amalgaga oshirishga katta imkoniyat yaratadi. Drammalashtirish o'yinlari uchun ko'pgina narsalarni bolalarning o'zlari yasashlari mumkin: dekoratsiya yoki uning qismlari, kostyum detallari, maskalar. Tarbiyachining rasm, qirqib-yopishtirish mashg'ulotida bolalarga o'ynagan o'yinlarini tasviriyl topshirig'ini berish, ularda tasviriyl faoliyatga jonli qiziqishini uyg'otadi. Tasviriyl faoliyatning drammalashtirish o'yini bilan birlashtirib, olib borish o'rta guruhdan boshlanadi. Rasm, loy, qirqib-yopishtirish mashg'ulotlarida bolalarga qaxramonlar obrazlarini ifodalab berish vazifasi topshiriladi. O'ynagan harakatli o'yinlarini tasviriyl taklifi bolalarda zavq uyg'otadi. Bu o'yinlarni mazmunini faqatgina rasmda emas, balki qirqib yopishtirish uchun ham oson tasviriyl mumkin. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalar predmetning belgilari, rangi, shakli, to'zilishini, kattaligini va boshqalar xaqidagi bilimlarini mustaxkamlab boradilar xilma-xil sensor tajribaga ega bo'ladilar, tevarak-atrof xaqidagi tasavvurlari boyidi. Didaktik o'yinlarning o'zi ham tasviriylning mazmuni bo'la oladi. Bolalar qiziqish bilan didaktik materialni tayyorlaydilar. Tasviriyl faoliyatning bolalarning tabiat bilan tanishtirish, nutq o'stirish, musiqa mashg'ulotlari bilan bog'liqligi. Tabiat hamma vaqt tasviriyl ijodiyotning mazmuni bo'lib xizmat qiladi. Bolalarning rasmlari tabiat xaqidagi bilimlarini aniqlashtirish, mustaxkamlash uchun yordam beradi, bundan tashqari bolalarda o'sha kasbga nisbatan estetik xis-tuyg'ularni uyg'otadi, bu esa xayotlarini yanada mazmunli va qiziqarli qilishga yordam beradi.

Rasm, loy, qirqib yopishtirish mashg'ulotlarining nutq o'stirish bo'yicha olib boriladigan ish bilan o'zaro bog'liqligi juda muximdir. Nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarga ertak, xikoya o'qib berishadi, she'rlar yod oldiradilar. Bolalarda bu ishlar davomida obrazli tasavvur shakllanadi va ular ertak va she'rdagi obrazlarni o'zlaricha tasvirlab, unga nisbatan munosabatlarini bildirishga intiladilar. Bunda tasviriyl faoliyat mashg'ulotlari qo'l keladi, bu mashg'ulotlar davomida bundan tashqari nutq boyligini o'stiriladi, uni obrazli ifodalar boyitib boriladi.

Tasviriyl faoliyat va musiqaning uzviyl bog'liqligini ham bolalarning estetik, ijodiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bog'cha yoshdagi bolalarga musiqali asarni tasvirlab berishni taklif etilsa, bu taklif ularda jonli qiziqishni uyg'otadi. Bu bolalarda ijodiy izlanish, mustaqillik kompozitsiyasini tuzish qobiliyatlarini o'stiradi. Bolalarning tasviriyl faoliyatlarini tasviriyl san'at asarlari bilan uyg'unlashtirib olib borish muxim ahamiyat kasb etadi. Bolalar tasviriyl san'at namunalarini kuzatib borar ekanlar, ular rassomlarning ijodi bilan kengroq tanishib qolmay, surat chizishda mazmun, rang, shakl tanlashda muxim ko'nikmalarni egallab oladilar, san'at go'zalligini, boyligini ko'ra bilishga o'rganadilar. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriyl faoliyatni boshqa faoliyat turlari bilan qo'shib olib borish bolalar xayotini boyitadi va tarbiyaviyl ish samaradorligini yanada oshiradi. Yana bir muhim tomoni shundaki, o'yinlarda, zal va guruh xonalarini bezashda bolalarning ishlari kerak, ya'ni bolalarning ishlari ularning xayotida kattagina joy egallashi kerak.

Tasviriyl faoliyat mashg'ulotlari-bu rasm chizish, loy, applikatsiya, qurish-yasash mashg'ulotlaridir. Bu mashg'ulotlar Maktabgacha ta'lim muassasasining barcha guruhlarida aniq bir vaqtda, rejim asosida uyushtiriladi.

I kichik guruhda yilning boshida uncha katta bo'lmagan guruhlar bilan, yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun bir guruh bilan uyushtiriladi.

I kichik guruhda mashg'ulotlar yilning birinchi yarmida 5-7 minutdan asta-sekin 10-15 minutgacha cho'zilib boriladi.

II kichik guruhda 15-20 minutgacha, o'rta guruhda 20-25 minutgacha. Katta tayyorlov guruhda 30-35 minut o'tkaziladi. Tasviriyl faoliyat mashg'ulotlarining muvaffaqiyatli uyushtirish, unga zarur bo'lgan materiallarni o'z vaqtida tayyorlashga ham bog'liqdir. Bu tayyorgarlik ishlari quyidagilardan iboratdir:

a) Tarbiyachi rasm va applikatsiya mashg'uloti uchun kerakli kattalikdagi va rangdagi qog'oz varaqlarini tayyorlaydi (tasvirlanadigan predmetning

to'zilishiga ko'ra). Qog'oz varag'iga oldindan orqa tomoniga bolalarni ismi, familiyasi, mashg'ulot o'tkaziladigan sana yozib qo'yiladi.

Tarbiyachi oldindan qalam uchlarini ochib qo'yadi (albatta 4-5 qalam ortiqcha qilib tayyorlab qo'yiladi).

v) Katta tayyorlov guruhlarida bolalar qo'proq akvarel bo'yog'ini ishlatadilar. Oldindan bo'yoqlar ho'llangan bo'lishi lozim. Mo'yqalamlar yaxshilab yuviladi.

g) Mashg'ulot uchun lattalar, bankachalarni tayyorlash zarur. Suv bankalarga mashg'ulot boshlanish arafasida quyiladi.

d) Applikatsiya uchun rangli qog'oz yig'masi tayyorlanadi (ortiqcha miqdorda).

ye) Kleyster (undan tayyorlanadi).

j) Loy haftada bir marotaba tayyorlanadi, polietilen plenkalarda saqlanadi. Tarbiyachi har bir bola uchun loy parchasini qo'yish uchun taxtachalar, katta tayyorlov guruhleri uchun ko'rgazmalar, harakatlanuvchi taxtachalar tayyorlaydi, ho'l yoki nam lattalar berilishi kerak.

z) Platin ham rangi bo'yicha tayyorlanib, rangdor mayda detallarni yasash jarayonida beriladi. Ko'proq katta guruhlarda beriladi, oldindan issiqda yumshatib qo'yiladi.

i) Maktabgacha ta'lim muassasasidagi Maktabgacha ta'lim muassasasidagi ko'rgazmali materiallar bo'lishi lozim. Masalan: predmetlar o'yinchoqlar, illyustratsiyalar, xalq amaliy dekorativ san'at namunalari.

k) Har bir guruhda bolalar ishining taxlili uchun ko'rgazmalar bo'lishi kerak. Mashg'ulot uchun zarur bo'lgan materiallarning har biri aniq, bir joyda, faoliyat turlariga qarab saqlanishi kerak, navbatchilar bunda ularni mashg'ulot uchun tayyorlay olishlari lozim.

l) O'rta guruhdan boshlab bolalar ham tarbiyachi bilan birgalikda mashg'ulotga tayyorlanib, jarayoniga ya'ni navbatchilikka jalb qilinadi. Har bir guruhda, har bir bola yoki navbatchilar vazifalarni tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi.

I -kichik guruhda: Tarbiyachi guruhda bolalarni mashg'ulotdan keyin o'z joyini tartibga solishga, ya'ni qolgan loyni, mo'yqalamni, salfetkani, qalamni tarbiyachiga berishga o'rganadilar.

II -kichik guruhda: yilning boshida tarbiyachining o'zi materiallarni tayyorlaydi, so'ng alohida bolalarni materiallar tayyorlashga jalb etadi. Bu navbatchilik emas, balki ba'zi bolalar uchun topshiriqlar berish hisoblanadi. (yil davomida tarbiyachi hamma bolalarni mehnat topshiriqlarini bajarishga jalb etishi lozim). Mashg'ulotdan so'ng bolalar, har bir o'z stollaridagi narsalarni oldin umumiy stolga olib kelishga o'rganadilar, so'ng tarbiyachi o'z yordamchilari bilan mo'yqalamlarini yuvadi, salfetkalarni yig'ib oladi.

O'rta guruhda. O'rta guruhda ham yilning boshida huddi II kichik gurux kabi topshiriqlar beriladi. Yilning ikkinchi yarmida tarbiyachi bolalarni navbatchilikka jalb etadi. Ular bankalarga suv quyadilar, bo'yoqlarni qo'yib chiqadilar va boshqalar. Mashg'ulotdan so'ng bo'yoqlarni joyiga olib borib, suv va mo'yqalamlarni yuvib, joyiga qo'yadilar.

Katta guruhda. Katta guruhdagi navbatchilar stol va stullarning qay tarzda turishini nazorat qilib, mashg'ulotdan so'ng stollar ustini artib chiqadilar, ular loy, bo'yoqni, mo'yqalamlarni stol ustiga qo'yib chiqadilar. Yelim ham qo'yib chiqadilar. Taxtachalarni yig'ib, bankachalarni yuvib joyiga qo'yadilar, qaychilarni tarqatib, mashg'ulotdan so'ng yig'ib chiqadilar.

Tayyorlov guruhida. Bu guruhda navbatchilikka katta mustaqillik beriladi. Tarbiyachi bolalarga, navbatchilarga mashg'ulot uchun nimalar kerak bo'lishini aytadi, navbatchilar ularni tayyorlaydi. Tarbiyachi kuzatadi.

IV.I. MASHG'ULOTGA TARBIYACHINING TAYYORLANISHI.

Mashg'ulotni boshlashdan avval, tarbiyachi albatta o'zi tanlagan natura, o'yinchoq, illyustratsiya va o'zi bolalarga nisbatan qayerda turishi kerakligini aniqlab oladi. Mashg'ulotdan oldin tarbiyachi albatta chizishni, loydan yasashni, qirqishni mashq qilishi lozim. Bu esa tarbiyachiga uni tasvir etishning yil va vositalarini aniqlab olish va qay bir murakkab qismi ustida

kuproq ishlashni va bolalarning diqqatini ham shu yerga ko‘proq tortish imkonini beradi. Mashg‘ulotga tayyorlanish jarayonida tarbiyachi metodik adabiyotlarga murojaat etadi, qay bir metod va usullarni qo‘llash mumkinligi ustida ishlaydi. Tarbiyachi mashg‘ulotni tashkil etishga tayyor bo‘lgach, bolalarni o‘yin faoliyatidan asta ta’limiy faoliyatga ko‘chirib o‘tadi. Mashg‘ulotni tashkil etish momenti bir ikki minutni tashkil etadi. Bu qism mashg‘ulotga qarab turlicha uyushtirilishi mumkin. Masalan: bolalarni tasvirlashlari kerak bo‘ladigan predmet yoki illyustratsiyalarni ko‘rishni, kichkintoylarga esa o‘sha narsa bilan o‘ynashi, qo‘li bilan tegishi mumkin bo‘ladi. Kichik guruhdan boshlab bolalarni sekin asta, shovqinsiz, stol atrofiga o‘tirishga o‘rgatamiz. Mashg‘ulotning turiga va mazmuniga qarab, bolalar turlicha o‘tqazilishi mumkin. Masalan: kichik guruhda yarim oysimon shaklda o‘tkazish mumkin. Bunda tarbiyachi har bir bolani ko‘radi va yordam ko‘rsatish maqsadida har birining oldiga borishi mumkin.

III. Hamma mashg‘ulotlar uch qismga bo‘linadi:

- Mashg‘ulotning boshlanishi–topshiriqni tushuntirish;
- Mashg‘ulotning borishi–topshiriqni bolalar tomonidan bajarilishi;
- Mashg‘ulotning yakuni–bolalar bilan bajarilgan topshiriqni tahlil qilish.

I va II qismlar bolalar yoshi va topshiriqqa qarab 2-5 minutgacha davom etishi mumkin, 1 chi qismda tarbiyachi bolalarga ular bajaradigan topshiriqni habar etadi. Tarbiyachining tushuntirishi emotsional, ijodiy kayfiyat tug‘dirishi lozim. 2 chi qismda tarbiyachi bolalarni berilgan topshiriqni bajarishga kirishishlarini tekshiradi. Bola ishi o‘rtasida pauza bo‘lmasin, bola bir topshiriqni bajardimi, keyingisiga darxol o‘tishlari, bajarishlarini kuzatish lozim. Mashg‘ulot davomida bolalar tinch ishlashga, o‘z o‘rinlaridan so‘roqsiz turmaslikka o‘rganadilar. Katta guruhdagi bolalar dastavval tarbiyachi ruhsati bilan, keyin o‘zlari suvni, mo‘yqalamni o‘z joyiga qo‘yadilar. Kichik guruhda bolalar mustaqil bo‘lmaganlari uchun ko‘proq tarbiyachining o‘zi bolalar oldiga kelib turadi. O‘rta guruhdan boshlab bolalar tarbiyachiga qo‘llarini ko‘tarib,

murojaat etishga o'rganadilar. Bolalarni asta sekin mustaqil ishlashga o'rgatib boriladi. Bor bo'lgan qiyinchiliklarni o'zlari hal etish yo'llarini o'rganib boradilar. Mashg'ulotni yakuniga 5 minut qolganda bolalar ogohlantiriladi. Bu narsa kichik guruh bolalari uchun ortiqcha hisoblanadi, chunki ular hali bu aloqani egallamagan bo'ladilar. Kichik guruhdan boshlab bolalarga agarda ishini oldinroq tugatgan bo'lsa, o'zi yana rasmni element bilan boyitishni taklif etiladi. Tarbiyachi ishini tugatishni qat'iy taklif etsa bolalar hammasi ishini tugatishi va tarbiyachi kunning ikkinchi yarmida bolalarga o'z ishlarini tugatib olishga imkon yaratishi lozim.

Bolalar ishini tahlil qilish muhim metodlardan biri bo'lib hisoblanadi. Bolalar ishlarini taxlili ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bolalar ishlari devoriy ruznoma kilib osiladi. Bolalar devoriy ruznomadagi ishlarini yaxshilab ko'rib chiqadilar. Tarbiyachi bolalarning fikrlarini so'raydi va bolalar ishlariga umumiy baho beradi. Mashg'ulotdan so'ng bolalarga o'z ishlarini ko'rib chiqish uchun yana bir bor imkoniyat yaratib beradi. Agar mashg'ulot cho'zilib, vaqt qolmasa, sayrdan keyin yoki kunning ikkinchi yarmida amalga oshirish mumkin. Bolalar ishlarida tarbiyachi ota-onalar uchun burchak tashkil etadi va bolalar ishlarini u yerda keyingi mashg'ulotgacha qoldiradi. Albatta ular dastavval yaxshilab bezatiladi. Ularni turlicha bezatish mumkin. Masalan: pasport sifatida. Pasport bolalar ishidan katta bo'lib bolalar ismi, familiyasi yoziladi va ancha vaqtgacha saqlashga imkoniyat beradi. Agar burchak tashkil etishni iloji bo'lmasa, bolalar ishidan albom qilinadi. Bittadan varaq bir kishiga ajratiladi va varaq ustiga konvert yopishtiriladi. Bolaning ismi yozib qo'yilib, shu konvertga bolaning har bir bajargan ishi qo'yiladi.

Aralash yosh guruhlarda mashg'ulotni tashkil etish o'ziga hos xususiyatga egadir. Bu guruhni 2-3 yuqori guruhga bo'lib, har biri uchun o'zining dastur mazmuni aniqlanadi.(bolalarning hammasi, birgalikda, bir vaqtda, bir faoliyat bilan shug'ullansa ham).

IV.II.BOLALARNI MASHG‘ULOTLARDA O‘QITISH

O‘qitish–maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni elementar bilimlar sistemasi bilan tanishtirishda, “Uch ming yillikning bolasi dasturi” da nazarda tutilgan ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda yetakchi rolni o‘ynaydi. O‘qitish jarayonida bolalarga yangi bilimlarni muntazam berib borish, ular jamg‘argan tasavvurlarni aniqlash va sistemalashtirish, bolalarning bilish jarayonlari hamda tafakkur aktivliklarini rivojlantirish amalga oshiriladi.

O‘qitish–ikki tomonlama jarayon: mashg‘ulotlar ko‘zatilar ekan, tarbiyachining ta‘lim berish faoliyatini, uning bolalarga ta‘sir etish imkoniyatlarini hamda bolalarning javob berish reaksiyalarini, o‘quv harakatlari sifatini ham baholash muhimdir.

Ta‘lim jarayoni bolalarning jismoniy, ma‘naviy, mehnat va estetik rivojlanishlariga har tomonlama ta‘sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ta‘lim jarayonini ko‘zatishning muhim vazifasi uning bolalarga tarbiyaviy, umumta‘lim ta‘sirini (ko‘zatuvchanlik, zehnlilik, aqliy, nutqiy va harakat aktivligi, mustaqillik, ijodiy tashabbusning rivojlanishini) aniqlashdir.

Pedagog har bir mashg‘ulotda ta‘lim va tarbiyaning o‘zaro bog‘langan vazifalarini amalga oshirishni esda saqlashi muhimdir. Masalan, bolalarga rasm solish usullarini tushuntirar ekan, u bolalarga predmetni izchil taxlil qilishni, ko‘rganlarini tasvirlashni, xarakat usullari haqida gapirishni, bo‘yoqdan tartibli foydalanishni, o‘rtog‘iga halaqit bermaslikni oxirida hamma narsani o‘zi joy-joyiga olib qo‘yishni o‘rgatadi. Shuning uchun tasviriy faoliyat mashg‘ulotlarida bolalarning tashqi dunyo haqidagi tasavvurlari qandayligini, ular o‘z fikrlarini erkin bayon qila olishlarini, ularning lug‘at boyliklari qandayligini aniqlash mumkin. Bolalardagi ma‘naviy tasavvur darajasini bajarilgan ishlarni baholashi va shu kabilardagi fikrlari hamda luqmalaridan bilib olish mumkin. Demak, ko‘rilgan har bir mashg‘ulotlarda dasturning barcha bo‘limlari bo‘yicha bolalar bilan olib borilgan ishning darajasi xuddi ko‘zgudagidek aks etadi. Tarbiyachi o‘tkazadigan mashg‘ulotlarning muvaffaqiyati uch shartga: dasturni yaxshi

bilishga, ta'lim metodikasini egallaganlikka, o'z guruhidagi bolalarning yosh va individual xususiyatlari hamda imkoniyatlarini bilishga bog'liq bo'ladi.

Tarbiyachini nazorat qilish va unga yordam ko'rsatish uchun Maktabgacha ta'lim muassasasi mudirasi barcha yosh guruhlarining dasturini hamda ta'lim metodikasini bilishi, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning psixo-fiziologik xususiyatlarini tushunishi, yangi ilmiy tadqiqotlar va ilg'or pedagogik tajribadan xabardor bo'lishi kerak.

Savollar:

1. Maktabgacha yoshdagi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishida tasviriy faoliyatning o'rni qanday?
2. Bolalarning tasviriy faoliyatlarining rivojlantirish vazifalari nimalardan iborat?
3. Maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining tashkil etilishi.

Tayanch tushunchalar:

1. Mashg'ulot
2. Lug'at boyligi
3. Ichki nutq
4. Tashqi nutq

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning rasm chizish xususiyatining o'ziga xosligi

R YE J A :

1. Eshitishda nuqsoni bo'lgan kichik sinf o'quvchilarining tasviriy faoliyat xususiyatlari

2. Yordamchi maktab o'quvchilarining rasmlarida ranglar.

Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning tasviriy faoliyatda bilishlik faoliyati va nutq shakllanishining xususiyatlari aks ettiriladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar obyektni idrok qilishda, sog'lom eshitadigan bolalarga qaraganda xotirada kam belgilarni saqlab qoladilar.

Xotiraga tayanib rasm chizishda ular kam detallar sezilarli darajada qabul qiladilar. Bunda ularga obyekt yaxshi tanish bo'lsa ham obyektning tuzilishidagi zarur xarakterli qismlarni tashlab ketadilar. Masalan, odamni tasvirlaganda – bo'yin qismi, daraxt rasmida esa shoxlari qolib ketadi va hokazo. Maktabgacha yoshdagi bolalarda asl predmetga qarab rasm chizishda, ko'pincha kuzatuvlarga emas, balki berilgan predmetlarni stereotik usulda tasvirlashga harakat qiladilar.

Boshlang'ich sinf kar va zaif eshituvchi o'quvchilar keng hajmdagi predmetlarning tekislikdagi tasvirida qiyinchilik bilan bajaradilar. Shu o'rinda uchinchi sinfda eshitadigan tengdoshlari esa – qisman xajmli uzatish usularidan foydalanadilar, ya'ni tasvirlash usullarini birlashtiradilar o'zlashtirish va asl predmetning bilan tasvirlashda ya'ni tasviriy masalalar sharoitida olingan bilimlarni o'tkazish katta mehnat orqali bo'ladi, aniq predmetlarni tasvirlash o'rganilgan usullarni umumlashtirishda qiyinchilikni uzoq his etadi. (ularga ko'rgazmali sxemali ishlatishda bosqichli kengaytirilgan bilimlar berish kerak bo'ladi, har bir kuzatish va tasvirlash bosqichi so'z bilan ifodalanadi)

Kuzatuv usullarni o'zlashtirish asli ma'lum bo'lgan belgilarning bosqichma-bosqich kuzatuvini kiritganda muvafaqiyatli o'tadi, ularni ko'rgazmali sxemada tasvirlaganda, so'z bilan ifodalab va ajratilgan belgini chizganda (o'qituvchilarga doskada o'quvchilarga rasm daftariga yoki alohida qog'oz varaqalarida).

Ma'lumki, predmetlarni chizishda kuzatish va tasvirlash usullarini o'zlashtirish qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Boshlang'ich sinf kar va zaif

eshituvchi o'quvchilarda syujetli rasm chizish jarayonida tasavvurlarining aniq, to'liq emasligi kuzatiladi hamda ularning tasavvurlarida aks etadi.

Kar va zaif eshituvchi bolalarning tasviriy faoliyatini, ma'lum bilimlarning shakllanmaganligini bilish birinchi sinfga kirgan, maktabgacha davrdagi faoliyatning kvalifikatsiyalangan boshqarish davriga bog'liq. Odatda birinchi sinf o'quvchilarida rasmga munosabat o'qish faoliyati davomida vujudga kelmaydi. Ular darsga kerakli jihozlarni, badiiy materiallarni olib kelishni unutadilar, darsga oldindan tayyorlanishga harakat qilmaydilar, o'qituvchi tushuntirayotgan vaqtda chalg'itadilar, ish joyini maqsadga muvofiq tashkil etishni bilmaydilar, mehnat ozodaliligiga o'rganmaganlar (qo'l bilan cho'tkalarni artadilar, bo'yoqda chizadigan qog'ozlarini, partani, kiyimlarini iflos qiladilar).

Birinchi sinf o'quvchilarida rasmning asliga qarab rasm chiza olish mahorati shakllanmagan bo'ladi.

Ular predmetga tasvirlash maqsadida qaramaydilar, balki shoshib bir necha qarashlar bilan qoniqadilar. Bu esa predmet haqida to'liq va aniq tasavvur berishga yo'l qo'ymaydi. Rasm chizish xotiradagi asliga ko'ra sodir bo'ladi.

Bunday rasm chizishda predmetni tartibsiz, ketma-ket bo'lmagan bir ko'rinishi tahlil qilinadi. Buning natijasida bolalar predmetning umumiy shaklini ko'ra olmaydilar, uning proporsiyasini aniqlashga ulgurmaydilar, uning tuzilish xususiyatiga tushunmaydilar, qabul qilishga xos o'zaro munosabatlarni har doim ham tan olmaydilar, muhim belgilarni tushirib qoldiradilar, keraksiz narsalarni ajratadilar va ular predmetni tasvirlashlari go'yo sodda shaklni uzatadigan sxemali rasmni eslatadi.

Birinchi sinf o'quvchilari syujetni sust qayta ishlaydilar, chunki obyektning birlashtirishda kompozitsiya fikriga mos fikrlashni fazoviy munosabatlarni o'rnatishda qiyinchilik keltiradi.

Shu sabbabli alohida obyektlarni erinibgina chizadilar, o'zlariga ma'lum xususiyatlariga ko'ra sodda tasvirlashni bajaradilar.

O'quvchilar bo'yoqlar bilan ishlaganda odatda maktab to'plamidagi barcha ranglarni ishlatadilar, ammo ularning ichidan eng yorqin rang bilan ishlashni afzal ko'radilar: qizil, sariq, yorqin yashil, to'q kul ranglar. Birinchi sinf o'quvchilari bir xil rasmlarni to'g'ri chizadilar, faqatgina rang-buyoqlarning turlarida xatolik qilinadi, to'yingan bir xil (qizilni to'q qizil, sariq rang bilan va hokazo). Rang bo'yoqlari va turlarini tanlashda xatolikka yo'l qo'yadilar (pushti rangni qizil, siyohrang va moviy rangni to'q ko'k deb ataydilar) rang nomlarini o'zgargan aniq bo'lmagan nom bilan ifodalaydilar.

Birinchi sinf o'quvchilari o'zlarining rasmlarini odatda yorqin lokal rangga, bo'yoqni aralashtirmasdan, palitrada rang xillarini qidirmasdan bo'yaydilar, agar bunga o'rgatmagan bo'lsalar.

Kar va zaif eshituvchi o'quvchilar rasmning asliga qarab chizganlarida yorug'lik soyasiga xos bo'lgan holda uning o'zgarishi birikishiga bog'liq. aradatsiyasini ajrata olmaydilar

Yuqorida keltirilgan tasviriylar faoliyat jarayonlarida birinchi sinf o'quvchilarining o'ziga xos xususiyatlari yaqqol ko'rinib turibdi, boshlang'ich sinfda o'quv yilining oxiriga kelib sezilarli bo'lib qoladi, o'rta sinf o'quvchilarida esa kam seziladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar tasviriylar faoliyatini to'g'ri yo'nalishda boshqarishda, bilim jarayoni rivojlanishida nutq shakllanishining xususiyatlarini hisobga olish va birinchi sinfdan yuqori sinfga o'tganda ularning tugallanishini ta'minlab berish kerak.

Bolaning rang idrok etish qobiliyati u uchun katta amaliy ahamiyatga ega. O'quv, mehnat, maishiy va o'yin faoliyatining rasm tizish mashg'ulotida rangdan to'g'ri foydalanish malakasini shakllantirishga yordam beradi.

Tasviriylar ijodiyotda rang alohida rol o'ynaydi.

Bolalar jon dillari bilan rasmlarni qalamlar, bo'yoqlar bilan bo'yaydilar va rangli bo'rchalar, flomasterlarda rasm chizishni yaxshi ko'radilar, rangli plastilinda yasaydilar, rangli qog'ozlardan applikatsiyalar qiladilar. O'quv

jarayoni maxsus tashkil etilganda, ular qilgan ishlaridan quvonch va qoniqish tuygʻusini his qiladilar.

Bu vaqtda bolalar qator ranglarni idrok qilishga va qayta qurishga bogʻliq bilish topshiriqlarini hal qiladilar.

Intellectual faoliyati buzilgan bolalarni estetik tarbiyalash uchun boalalarning rangga boʻlgan emotsional munosabati bezash kabi qoʻshimcha imkoniyatlarni yaratadi.

Aqli zaif oʻquvchilarning rangni idroklash muammolariga qator sovet va chet ellik olimlarning ishlari bagʻishlangan. Shu bilan birga, rasmlarda rangning aks etishi koʻpincha rang tanlash bilan toʻgʻri bagʻliqligi topadi. Tadqiqotlarda aqli zaif bolalarning rang idrok etish toʻgʻrisidagi natijalarga qilgan xulosalarini oʻrganib chiqamiz.

Eng avvalo, yordamchi maktab oʻquvchilarining, shu bilan birga koʻzlari hech qanday shikastlanishga uchramaganlarning koʻrishi sogʻlom bolalarnikidan bir muncha farq qiladi.

Buning sababi shundan iboratki, koʻrish analizatorining poʻstlogʻini shikastlanishi koʻrish oʻtkirligini va rang tanlashning pasayishiga olib keladi. Baʼzi rang sezishning pasayishi 70%-80% yordamchi maktabning oʻquvchilarida kuzatilishi oʻrnatiladi.

Maktab taʼlimi davomida rang sezishning rivojlanishi juda sekin boradi. Ammo koʻpgina oʻquvchilarda boʻlgan rang sezishning pasayishi shunchalik yuqori, bu holat tasviriy faoliyatda rangni xato va oʻziga xos ishlatishga yagona sabab boʻladi.

Rasmlarda rang uzatishning kamchiliklari “ruhiy funksiyalarning xususiyatlariga, asosiysi, uning nutqida predmet rangini fikrlashni aks ettirishga koʻp miqdorda bogʻliq”.

Koʻp oʻquvchilar 2-sinfdan boshlab asosiy toʻyingan ranglarni; sariq, qizil, koʻk, yashilni toʻgʻri topadilar. Ammo sust toʻyingan ranglarni atashda bolalarda koʻp qiyinchiliklar yuzaga keladi.

O'quvchilar rang tuslarini nomlashda ba'zida predmetlarning hosil bo'lishidan bo'lgan nomlardan foydalanadilar (limonli, g'ishtli, salatoviy). Lekin ko'pincha ularning nomlarini asosiy ranglarga almashtiradilar (masalan, och yashil rangni yashil, to'q sariqni qizil, moviy rangni – ko'k deb nomlaydilar).

Bundan tashqari, aqli zaif o'quvchilar, uzoq vaqt predmetlarga xos ma'lum rangni doimiy belgisini kerakli tarzda nomini mo'ljalga olish xolatida bo'lmaydilar.

Ommaviy maktabning 1-sinf o'quvchilari ko'p xollarda topshiriqni to'g'ri tushunadilar va qizil rangdagi predmetlarni sanab beradilar (svetoforning qizil signali, olov rang), yashildagi (archa, yozda barglar va o'tlar, pishmagan mevalar), sariq rangli (qum, quyosh, tuxum sarig'i, gullar).

Ulardan farqli yordamchi maktabning kichik sinf o'quvchilari shunday ko'p predmetlarni aytib beradilar, ularga shu rang doimiy, xarakterli belgi bo'lib hisoblanmaydi.

Bularga o'quvchilarning e'tiboriga tasodifan tushgan predmetlar: o'quv qurollari, kiyim, o'yinchoqlar, maktab jihozlari kiradi.

Rang ajratish funksiyasining pasayishi va predmetlarning bo'yalishini aytib past fikrlash rasmlarda va aqli zaif o'quvchilarning tasviriyl faoliyati jarayonida aks etadi.

Eng avval rangli qalamlardan foydalanishning maxsus xarakterini belgilash kerak. Masalan, birinchi sinf o'quvchilari ularni tasvirlashga odatiy asbob deb ishlatadilar, to'g'ri ranglardan foydalanishni tushunmaydilar. Ko'p o'quvchilar konturli rasmni duch kelgan rangda harakat qilib, katta tirishqoqlik va saranjomlik bilan uzoq vaqt bo'yaydilar.

Boshqalari esa, rasmning ko'p detallarini tuzatmasdan bir necha minutdan keyin topshiriqni to'xtatadilar.

O'quvchilarni tanlangan va tavsiya etilgan rasmlarini bo'yab chiqishning mazmuni kam qiziqtiradi. Odatda ularning e'tiborini shtrix o'tkazish jarayoni qiziqtiradi.

Aqli zaif o'quvchilarning rasmlarini tahlil ko'rsatishicha, bolalar qo'liga birinchi tushgan qalam bilan yoki rasmning u yoki bu detalning turli ranglariga bo'yaydilar. Masalan, bunday o'quvchilarimiz pedagogik tasviriy eksperiment vaqtida quyonni mos uch xil rangga: qizil, sariq va ko'k rangga, qizil, sariq va ko'k rangga, filni – ko'k va qo'ng'irga, ayiqni yashil, otni – qizil, qo'ng'ir, binafsha rangga bo'yaydilar.

Adabiyotlarda obyektlarning alohida qismlari turli ranglarga bo'yalganligi hollari uchrashi yozilgan.

V.M.Bexterev tadqiqotlarida, bitta qo'li qizil rangga, ikkinchisi esa ko'kka bo'yalgani qayd etiladi. YE.I.Shnotyev ma'lumotlariga ko'ra, bunday rang uzatish usuli sog'lom 3 yoshli bolalarga xarakterli ekanligi, bu xolda tasvirlash jarayoni o'ziga xos bo'yash o'yini bilan almashtiriladi.

Qaysidir predmetning tasvirini qaytarib, bola o'zining didiga qarab rangini o'zgartirishi mumkin. Ba'zida arxaning birinchi tasviri yashil rang bilan; ikkinchisida boshqa duch kelgan: qizil, ko'k, sariq va boshqa ranglarda bajariladi. Bu maktabgacha yoshdagi sog'lom rivojlangan bolalarning xususiyatini I.P.Sakulina ta'kidlaydi.

Muallifning fikricha, ba'zi predmetlarning sekin-asta lokal rangi bolalar tomonidan majburiy belgi sifatida o'zlashtiriladi. 5-6 yoshda bolalar predmet tasvirini va tabiat hodisalarini ularni haqiqiy rangiga xos, lekin umumlashtirib, xarakterli tuslarisiz bo'yaydilar.

Ammo shu bilan bir qatorda tasvirlanayotgan predmetning real bo'yog'iga bog'liq bo'lmasdan rang tanlash san'atini saqlash davom etadi.

Sanulina N.P. hisoblashicha, maktabgacha yoshdagilarda rasmda rangni ishlatishda ikkiyoqlama munosabat kuzitaladi: rang bezak sifatida va rang tasvirlanuvchining bo'yashni uzatish sifatida. U yoki bu munosabatni yengish, bu birinchidan: bolalarni rang bilan tanishtirishning pedagogik usullariga ko'pincha bog'liq yoki rivojlanishining ko'rsatgichi; ikkinchidan, bolaning umumiy holatining belgisi. Qanchalik uning ruhiyat muhitiga moslashgan

bo'lsa, shunchalik rasmda haqiqatga yaqin tabiiy ranglar bo'ladi. 8-9 yoshli aqli zaif bolalarga tayyor konturli tasvirlarni bo'yashni tavsiya qildik.

Ba'zilarining haqiqiy predmetlarning rangini noadenvat uzatishi, ularning bilish faoliyatlarining buzilishidan dalolat beradi. Predmet elementlarining idrokni yetarlicha differensiallanmaganligi, ayniqsa, rangli tuslar bilan, naturadan rasm chizishda ko'rinib qoladi.

Misol keltiramiz. Yordamchi maktabning I va II sinflariga biz tomondan turli rangli kubiklardan tuzilgan minora, naturadan chizish taklif qilinadi. qurilish 8 elementdan tashkil topdi, ulardan har biri lokal rangga ega bo'ldi; ulardan ikkitasi kam to'yingan. O'quvchiga qisqa ko'rsatma berildi: "Predmetga diqqat qilib qara va uni chiz. Keyin esa ko'rganingdek chiz va uni bo'yab qo'y". Hech qanday qo'shimcha tushuntirish va ko'rsatmalar berilmadi.

Kichik sinf o'quvchilarining 60% i obyekt elementlarini uzatishda u yoki bu xatolikka yo'l qo'yadilar. Eng ko'p yoyilgan xatoliklarga to'q va och ranglarning ko'k va osmon rangni, och yashil bilan to'q yashilni aralashtirib ketishi bo'ldi.

Bundan tashqari, ba'zi vazifalarda (5%) qurilish elementlarining rangi naturadagiga mos kelmadi.

I va II- sinf o'quvchilarining topshiriqlarda ranglarni uzatishda muhim farqlari kuzatiladi, ammo III sinf o'quvchilari rasmlarni nisbatan ancha yuqori darajada bajaradilar. Xususan, III sinfda uchta element noto'g'ri bo'yalgan topshiriqlar bor, bundan tashqari ko'p rasmlarda faqat bittadan xatolikka yo'l qo'yilgan. Ko'rib chiqilgan xollarda rasm chizishni bajarishning hamma etaplarida, o'quvchilar hech qanday yordam olmay, mustaqil harakat qildilar.

Tajriba ko'rsatishicha, kichik sinf o'quvchilari toshiriq bajrish oldidan obyektни har tomonlama tahlil qilib, uning har bir qismini to'g'ri aytsalar ham noto'g'ri bo'yashlarga yo'l qo'yadilar. Topshiriq bajarish jarayonida xususiy motivlariga suyanib, ular noadekvat ranglar bilan asoslanmay foydalanadilar.

Yordamchi maktabning o'quvchilari yorqin, to'yingan ranglarni ishlatishga katta qiziqish ko'rsatishlarini ta'kidlash mumkin. Ayniqsa, bu I va II

sinf o'quvchilariga taalluqli, ular ba'zida rasmga yorug'lik va ravshanlik kiritish uchun qalamning grifelini suvda xo'llaydilar. Rasmni rangli qilishga katta xohish, o'quvchilarning yorqin ranglarni tanlashga imkon beradi.

Ko'p o'quvchilar o'zlarining rasmlarida qalamlar yoki bo'yoqlar to'plamining hammasini ishlatishga harakat qiladilar. Ko'p ranglilikka intirilish o'z fikrlari bilan bajargan topshiriqlarida emas, balki naturadan olinganida ham namoyon bo'ladi. Bu qirra dekorativ rasmlarga ham xosdir. O'quvchilarda rangga bezak sifatida munosabat uzoq vaqt saqlanib qoladi. Hatto yuqori sinf o'quvchilari ba'zida predmetni "o'zlaricha" bo'yashni ustun qo'yadilar.

Ayniqsa, dekorativ harakterdagi vazifalar yo'l-yo'l bo'ladi, rangli kontrast bo'yicha joylashgan elementlar hamma rangga bo'yaladi. O'quvchi predmetning lokal bo'yog'ini emas, balki rasmga dekorativlikning turli elementlarining uzatilishini tez-tez kuzatish mumkin.

Masalan, kubiklarni rangli chiziqlar, katakchalar, nuqtalar bo'yaladi; gul tuvagini o'simlik bilan qo'shimcha gulli yo'llar bilan bezatiladi.

O'quvchilar bir rangdagi obyektни ko'p rangli qilishga harakat qilsalar yoki dekoratsiyalashtirishga intilsalar, bunda uni yanada yorug', ko'rkam ko'rishga xohish namoyon bo'ladi.

Agar bir qismning rangi naturadagidek uzatilsa, boshqalari esa ixtiyoriy o'zgarib ketsa, bu aqli zaif o'quvchilarga xos rangni sezishlarining va ularga berilgan ko'rsatmani fikrlashlarining yetishmasligidan dalolat beradi.

Ko'p rangli detaldan tuzilgan obyekt rasmini o'quvchi bir xil rangga bo'yasa, bu uning maqsadga yo'naltirilgan faoliyatining qat'iy pasayib ketganligi, obyektning o'zini shu bilan rasmni idrok etishini passivligini ko'rsatadi.

Rangli garmoniyani idrok etishni pasayganligi va rasmlarning turli rangdaligi rangni idrok etish madaniyatining yetishmasligi to'g'risida, rassomchilik didining, chiroyli tuyg'u tarbiyasining pastligidan dalolat beradi. Bolalar topshiriqlarini tahlil qilish va tasviriyl faoliyat jarayonini kuzatish

shunday xulosa qilishga yordam beradi, rangni uzatishdagi xatoliklar va o'ziga xoslik bir nechta sabablarga ko'ra sodir bo'ladi;

1) rangni sezishning pasayishidan o'quvchi bo'yalgan predmetga mos rangni aniqlash xolatida emas;

2) Predmetlarning rangini idrok etish va fikrlashning yetishmasligi, passivligidan, faol lug'atda mos ranglarning nomlanishini yo'qiligidan predmetlarning yoki qismlarining ranglarini noto'g'ri uzatishilishi hosil bo'ladi;

3) solishtirish "texnikasi" ning yo'qligi, rangli qalamni predmet yoki uning qismlari bo'yalgan rangga solishtirishga imkoniyat bermaydi;

4) maqsadga qaratilgan faoliyatning rivojlanmaganligi rasmni "hamma ranglarga" mexanik bo'yashga olib keladi;

5) so'zlash ko'rsatmasiga munosabatini shakllanmaganligi noadekvat harakatlarga olib keladi; buning natijasida ko'p rangli predmetning rasmi qandaydir bitta yoki bir nechta naturaga mos kelmagan ranglarga bo'yaladi;

6) estetik didining yetarlicha rivojlanmagani, bolani rasmlarda kerakli ranglarni qo'shishni amalga oshira olmasligiga olib keladi. Ranglardan foydalanishdagi xatoliklar birinchi navbatda yordamchi maktab o'quvchilarining aqliy yetishmasligi bilan bog'liqdir, yana boshqa faktorlarni ham gapirib o'tish kerak. Bularga tasviriy faoliyat natijalari bog'liq bo'lad. Yana shunday kamchiliklar – e'tibor hajmini kamayganligi va qat'iysizlik aqli zaif o'quvchilarda uchraydi.

Yordamchi maktab o'quvchilarida ranglarni ajratish masalasi va nomlarini to'g'ri aytish, ularni o'z rasmlarida model rangiga mos qilib foydalanishdan ko'ra tez ishlab chiqariladi. Rangli qalamlarni differensiallashtirish va nomlash naturadan rasm chizishga ko'rsatilgan rangli predmetlarning analogik faoliyatiga qaraganda tezroq va yengillik bilan sodir bo'ladi.

Yosh ulg'ayishi bilan ta'lim va tarbiya ta'sirida faoliyat xarakteri va rasmlarning o'zi o'zgaradi. O'quvchilar naturadan rasm chizishda rang tuslarini uzatishda kam xato qiladilar. Bolalar nisbatan tez-tez ranglarni simmetrik joylanishidan foydalanilar; fBolalar nisbatan tez-tez ranglarni simmetrik

joylanishidan foydalanilar; foydalanilgan ranglar soni keskin qisqaradi. Ammo yordamchi maktab o'quvchilarining rangli materiallar bilan ishlashi sog'lom bolalarga nisbatan ancha chegaralangan. Shunga ko'ra, o'qituvchi oldida qator maxsus topshiriqlar turadi, ularni yechishga to'g'ri tashkil etilgan mashg'ulotlar yordam beradi.

Savollar:

1. Aqli zaif bola uchun rangni bilish va ularni ajratish malakasi qanday ahamiyatga ega?
2. Yordamchi maktab o'quvchilarini ranglarni va ularning tuslarini nomlashda, ajratishda, bilishda o'ziga xoslikning sabablari qanday?
3. Rasm chizish vaqtida oligofren bolalarda maxsus ranglardan va rang qo'shilmalaridan foydalanish nimada namoyon bo'ladi? Shu yoshdagi sog'lom bolalarning rasmlaridan ularning rasmi nimada farq qiladi?
4. Korreksion-tarbiyaviy topshiriqni qanday yo'nalishda qurish mumkin?

Rasm chizish jarayonida o'quvchilar faoliyatiga umumiy xarakteristika

Tasviriy faoliyat o'zicha ixtiyoriy rivojlanmaydi. Faqat ta'lim ta'sirida u maqsadga muvofiq, oldindan rejalashtirilgan xarakterga ega bo'ladi. Uni har bir bosqichda nazorat va boshqarish mumkin bo'ladi.

Tasviriy faoliyatning rivojlanishi va shakllanishida ta'lim yetakchi rol tutishi eksperimentlarda isbotlangan. Rasm chizish ta'limi bolaning har tomonlama rivojlanishi sifatidagi so'zsiz vositalardan biri deb qabul qilingan.

Pedagogik jarayon korreksion yo'nalishga ega bo'lishi uchun rasm ta'limini o'rgatish yo'lida o'quvchilarning faoliyat xususiyatlarini hisobga olish kerak. O'quvchi rasm yaratishning har xil bosqichlarida bajaradigan aqliy harakatlar soniga quyidagilarni kiritamiz:

- a) tasviriy topshiriqlarni va berilgan vazifaning oxirgi natijalarini fikrlash;
- b) har xil turdagi ko'rsatmalarni tushunish;

v) ko'rgazmali idrok etuvchi obyektning xususiyatlarini oldindan fikrlash (natura yoki namuna);

g) tasviriy faoliyatni rejalashtirish;

d) o'zining ishga nazoratni amalga oshirish;

ye) tasviriy faoliyat va uning natijalarini o'zicha baholash

Yordamchi maktab o'quvchilarining umumiy rivojlanishi nuqsonli asosda sodir bo'lar ekan, aqliy operatsiyalar rasm chizish vaqtida o'ziga xos g'alati kechadi. Bu holat korreksion-tarbiyaviy vazifada hisobga olinishi kerak.

Aqli zaif o'quvchilarning rasm chizish mashg'uloti jarayonidagi umumxarakteristikasini ko'rib chiqamiz.

Tasviriy masalalarni va oldida turgan ishlarning natijalarini fikrlash. Aqli zaif o'quvchila, ayniqsa, kichik sinf o'quvchilari oldilariga qo'yilgan tasviriy topshiriqlarni butunlay mustaqil fikrlashlari mumkin. Ular ko'rsatmaga mos o'qituvchi yordamida rasmning boshlang'ich stadiyasini bajaradilar. Ularning harakati ongli ravishda keyingi topshiriq bosqichlarida ham amalga oshirilishi ko'rinishi mumkin. Ammo yaqin orada aniqlanishicha, o'quvchilar o'zlarining xususiy maqsaddan uzoq o'rnatilgan topshiriqlariga rahbarlik qiladilar. Bu barcha turdagi rasmlarda, ayniqsa, naturadan aniq chizilgan rasmlarda namoyon bo'ladi.

Yordamchi maktab o'quvchilarining tahlil-sintez faoliyati kuchining sustligi, obyekt konstruksiyasini tushunishi va tasvirning qurilish tartibini o'zlashtirish holatiga qodir emaslar. Shunga ko'ra, rasm, o'qituvchining qo'ygan talabini hisobga olmasdan bajariladi.

Vaholanki, faoliyat tashqaridan butunlay qulay kengaytiriladi va o'quvchilar rasm ustida faol ishlaydilar, ularning harakatini avvaldan rejalashtirilgan va maqsadga muvofiq deb bo'lmaydi. Bu to'g'rida bolalar rasmlaridagi xilma-xil xatoliklar va noaniqliklarning ko'pligi aytib turibdi. Ko'rsatma ma'nosiga ahamiyat bermasdan, nimaligini unutib, o'quvchilar qo'yilgan topshiriqni ba'zida almash tiradilar va ma'lum darajada

soddalashtiradilar. Ular buni qandaydir miqdorda o'qituvchining talabini qondirish uchun majburan bajaradilar.

O'qituvchi tomonidan yo'naltiruvchi harakat chegaralangan xarakter tutgan xollarda, o'quvchilar o'zlarining rasmlarini kamdan kamm tuzatadilar, ularni har qanday alohida tirishish talab qilmaydigan tasvir variantlari qoniqtiradi.

O'quvchilarda o'zlarining rasmlarini tugallangan ko'rinishda ko'rish istagining yo'qligi xarakterli. Bu o'quvchilarning o'z faoliyatlarini qisqa motivda, butunlay topshiriqda emas, boshqarishga olib keladi.

Shu tarzda yordamchi maktab o'quvchilarining tasviriyl faoliyatini boshlang'ich davri o'zgi xos bo'lib o'tadi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan tasviriyl faoliyat jarayonida didaktik materiallardan foydalanishning o'ziga xosligi

REJA:

1. Maxsus muassasalarda tasviriyl faoliyat jarayonida foydalaniladigan uskunalalar.
2. Maxsus muassasalarda tasviriyl faoliyat jarayonida foydalaniladigan materiallar.
3. Maxsus muassasalarda tasviriyl faoliyat jarayonida foydalaniladigan didaktik materiallar.

Tasviriyl faoliyat mashg'ulotlari pedagogik o'ylangan moddiy jixozlanishni: maxsus uskunalalar, asboblalar va tasviriyl materiallari talab qilinadi. Mashg'ulot o'tkazish uchun sharoit yaratuvchi barcha predmetlar taxtalar, molbertlar, tagliklar va hako-zolar; asboblalar: tasviriyl jarayonida kerak bo'ladigan qalamlar, mo'yqalamlar, qaychilar va boshqa narsalar: tasvir yaratishda ishlatiladigan tasviriyl materiallari – jixozlash uskunalariga kiradi. Mudira tarbiyachi-metodist bilan birgalikda tasviriyl faoliyat mashg'ulotlarini muvaffaqiyatli o'tkazish va bolalar ijodiyotini o'stirish uchun olingan borcha

kerakli narsalarini ko'rib chiqadi, material hamda uskunalardan qanday foydalanilayotganligini, bolalarda ularga nisbatan ehtiyotkorona munosabat tarbiyalanayotganligini tekshirib chiqadi. Tasviriyl faoliyatning har xil turlari turlicha jihozlanadi.

Rasm-predmetli, mazmunli, dekorativ, o'ylangan fikr bo'yicha solish mashg'ulotlari uchun lenolium qoplangan doskalar (devorga va polga qo'yiladigan); bolalar chizgan rasmlarni namoyish qilish uchun uchta reykali doskalar; natura uchun taglik; stolga qo'yiladigan doskalar–yig'ma molbertlar (katta guruhlar uchun) va boshqalar kerak bo'ladi.

Guruhda seksiyalaridan biriga lenolium, ikkinchisiga flanel qoplangan, uchunchisiga esa reyka qoqilgan, uch seksiyali, kombinatsiya qilingan, devorga o'rnatiladigan doskaning bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bolalarning ko'rish faoliyatini saqlash maqsadida katta guruhlarda sathi qiya turadigan individual taxtalardan foydalanish maqbuldir, chunki bunday taxtalar nurning ko'zga burchak ostida emas, balki perpendikulyar yo'nalishda tushishni ta'minlaydi.

Qalamlar. Rasm solish uchun bolalarga rangli qalamlar nabori kerak: kichik guruxda beshta qalamdan (qizil, ko'k, yashil, sariq, va qora); o'rta guruhda-oltita qalamdan (qizil, ko'k, yashil, sariq, qora va jigar rang) foydalaniladi; katta guruhlarda yuqorida aytilganlardan tashqari-qizg'ish, binafsha rang, to'q qizil, pushti zangori, och yashil ranglar qo'shiladi. Kichik guruhlarda qalamlar dumaloq bo'lishi kerak. Katta guruxlarning bolalariga yumshoq grafitli qalamlar ("Shkolnoye", "Iskusstvo" №1, 2) tavsiya qilinadi. Qalamni ishlatishga tayyorlashda yog'och qatlami 25-30 mm olinib, grafiti 8-10 mm ochiladi (rangli qalamlarning yog'ochi kamroq olinishi kerak, chunki ularning o'zaklari yo'g'onroq, qattiqroq bosganda uvalanib, sinib ketadi).

Mo'yqalamlar. Bo'yoq bilan rasm chizish uchun tuki yumshoq va elastik kolonok, olmaxon va shu kabilarning qilidan qilingan dumaloq mo'yqalamlar kerak. Mo'yqalamlar nomerlariga ko'ra farqlanadi: 1-8 ingichka, 8-16 yo'g'on. Kichik guruh bolalariga 12-14 nomerli mo'yqalamlarni berish tavsiya qilinadi. Bunday mo'yqalam qog'ozga bosilganda yorqin, yaxshi

seziladigan iz qoldiradi, predmetning shaklini berishni osonlashtiradi. O'rta va katta guruhlar bolalariga ham ingichka, ham yo'g'on mo'yqalamlarni berish mumkin.

Bolalarning mo'yqalamlardan foydalanishlarini kuzatilar ekan, eng avvalo, ular uni to'g'ri ushlashni bilishlariga, tarbiyachi buni eslatishi va ko'rsatishiga: mashg'ulot vaqtida va tugugandan so'ng bolalar mo'yqalamni taglikka qo'yishlariga (tarbiyachi tagliklarni qalin kartondan yoki o'zunasiga ikkiga qirqilgan g'altakdan tayyorlashi mumkin) e'tibor berish kerak. Bolalarga mo'yqalamni suvli bankada qoldirishga ruxsat bermaslik kerak, bundan qilinganda uning tuki egiladi, har tomonga tarqab, shaklini yo'qotadi. Agar tukli mo'yqalamlarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'linsa, ular o'zoq muddat xizmat qiladi. Mashg'ulot uchun bo'yoq tayyorlashda uni mo'yqalam bilan aralashtirmaslik kerak, buni cho'p bilan qilish ancha qulay. Akvarel bo'yog'i bilan rasm solishda mo'yqalamning tuklari yelpig'ich singari tarqab ketmasligi uchun uni bosmasdan, bo'yoq yengil yarim aylana harakat bilan olinadi. Ish tugagandan keyin, bo'yoq qurib qolmasdanoq, mo'yqalam yaxshilab yuviladi. Mo'yqalamlarni stakanda mo'yini yuqoriga qilib saqlash tavsiya qilindi. Mudira mashg'ulot boshlanishidan oldin, qog'oz qanday tayyorlanganligini ko'radi. Rasm solish uchun anchagina qalin, bir oz g'adir budur qog'oz (yaxshisi yarim vatman) kerak. Qalin yozuv qog'ozi uning o'rnini bosishi mumkin. Rasm solish uchun ustiga qalam deyarli iz qoldirmay sirpanadigan yaltiroq va qalam kuchliroq bosilganda yirtilib ketadigan yupqa qog'ozlar yaramaydi. Ish vaqtida qog'oz qimirlamay, bir tekis turishi kerak (bolalar qog'oz holatini o'zgartirishlari mumkin bo'lgan manzarali rasmlar solish bundan mustasno).

Kichik guruh bolalariga rasm solish uchun yozuv qog'ozi kattaligidagi qog'ozni berish tavsiya qilinadi u bolakay qo'lini yozgandagi kenglikka muvofiq keladi. O'rta va katta guruh bolalariga alohida predmetlarni tasviriylari uchun yozuv qog'ozining yarmini (butun qog'ozdan ham foydalanish mumkin) berish tavsiya qilinadi: mazmunli rasmlar uchun kattaroq formatdagi qog'ozni

berish kerak. Rasm solish uchun qog'oz tayyorlar ekan, tarbiyachi tasvirlanadigan predmetning tuzilishini va razmerini hisobga olishi kerak.

Guash bo'yoqlar bilan rasm solishda to'yingan va yumshoq tondagi rangli qog'ozlardan foydalaniladi. Katta guruh bolalari kerakli rangdagi qog'ozlarini mustaqil tayyorlay oladilar (qog'ozga tus berishda guash va akvarel bo'yoqlardan hamda yo'g'on, yumshoq mo'yqalamlardan foydalanadilar: razmeri unchalik katta bo'lmagan yassi bo'yoq mo'yqalamlari–fleyslar qulaydir. Bo'yoq oldin gorizontalliga, so'ngra uning ustidan vertikaliga beriladi).

Bo'yoqlar. Rasm solishda suvli bo'yoqning ikki turi–guash va akvareldan foydalaniladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun pastasimon, shaffof bo'lmagan bo'yoqlar–guash qulaydir.

Bo'yoqni mo'yqalamda turadigan, undan tomib tushmaydigan, suyuqroq qaymoq quyuqligiday qilib aralashtirilishi kerak. Bo'yoqlarni bolalar rangni ko'rib turishlari uchun qirralari past shaffof bankachalarga quygan ma'qul.

Yopiq qopqoqchali polietilen bankachalardagi guash bo'yoqlaridan foydalanish qulay: tarbiyachilar bo'yoqni ularning o'zida tayyorlaydilar va mashg'ulotdan so'ng ularni boshqa narsaga qo'ymay qoldiraveradilar. Bunda bo'yoq tejam bilan sarflanadi va uni tayyorlashga ko'p vaqt ketmaydi. Tarbiyachi bo'yoqning kerakli rangini chiqarishni bilishi kerak. Akvarel bo'yoqlar katta va maktabga tayyorlov guruhleri bolalariga tavsiya qilinadi. Akvarel bo'yoqlarining farqlovchi xususiyati, bularning kukun qilib maydalangan pigment va ko'p miqdordagi yopishtiruvchi moddalardan (bog'lovchi sifatida) iboratligidir. Kukun qilib foydalanganligi tufayli akvarel bo'yoqlar o'zlarining asosiy fazilatlari–shaffoflik kasb etadilar. Hozirga kunda akvarel har xil ko'rinishda: qattiq-plita shaklida, yarim yumshoq-chinni formachalarda va yumshoq tyubikchalarda ishlab chiqarilmoqda. Maktabgacha ta'lim muassasasi sharoitlarida yarim yumshoq (formachalardagi) akvareldan foydalanish ma'qulroq. Bolalarning akvarel bo'yoqlaridan xuddi guash bo'yoqlari bilan rasm solganidek foydalanishlariga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Bolalar akvarel bo'yoqlari bilan rasm solar ekanlar, predmetlar konturini oldin

qog'ozga oddiy qalam bilan tushiradilar. Mashg'ulotlar va bolalarning mustaqil badiiy va ijodiy faoliyatlari uchun pastel–turli rangdagi yo'g'on sterjenchalar tavsiya etiladi. Pastel naborida har biri bir nechta tusga ega bo'lgan beshta rang bo'ladi, buning o'zi ish uchun tayyor palitradir. Pastel qattiq, yumshoq va o'rtacha turlarga bo'linadi. Bolalar uchun yumshoq pastel tavsiya etiladi. Bu bo'yoq ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni talab etadi, chunki u oson uvalanadi, sinadi. Shuning uchun pastel sterjenining har birini zar qog'ozga o'rash kerak bo'ladi. Rangli mum bo'rlar sterjen ko'rinishida 12 dan 36 tagacha rangda nabor qilib sotiladi. Uning bilan ham huddi pastel singari rasm solinadi. Rangli mum bo'rlarning afzalligi shundaki, ular bilan qalam chizig'i qalinligidagi chiziqni chizish mumkin. Shuning uchun mum bo'rlar bilan rasm chizishda oddiy qalamdan foydalanilmaydi. Rangli bo'rlardan mashg'ulotlardan bo'sh vaqtlarda taxta (doska) ga rasm chizishda foydalaniladi. O'chirish uchun ikkita – quruq va ozgina namlangan latta kerak: qurug'i bilan xatolar yo'qotiladi, rasmga bo'r changi (kukuni) tushurilib, ayrim joylari xiralashtiriladi: xo'li bilan eng to'q joylari oqartiriladi, oxirida esa rasm doskadan o'chiriladi. Rasm solishga mo'ljallangan ko'mir o'zunligi 10-12 sm va diametri 5-8 mm bo'lgan yirik sterjendan iborat bo'ladi. U yumshoq, sinuvchan, uqalanuvchan material bo'lganligi uchun zar qog'ozga o'ralishi kerak. Ko'mir to'q xira-qora iz qoldiradi. Ko'mir bilan ishlashda uning changini saqlab qoladigan tukli qog'ozlar – gulqog'oz, o'rash uchun ishlatiladigan va rasm solish qog'ozlari ishlatiladi. Agar ko'mir bilan ishlangan rasm ustidan paxta tamponi ozgina ho'llab, rasm solingan qog'oz sathidan vertikaliga yengil surib chiqilsa, bo'yoq yanada mustahkamlanadi.

Loy va plastilindan narsalar yasash uchun maxsus uskunalar: aylanadigan doirali dastgoh (katta guruhlar uchun), suv solinadigan idishlar, latta; bolalar yasagan narsalarni bo'yash uchun–gruntovka; bundan tashqari, bo'yashda ishlatiladigan maxsus bo'yoqlar–angoblar kerak bo'ladi. Bolalar ishlagan haykaltaroshlik mahsulotlarini pishirish uchun mufel pechkaning

bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bunday pechkani o'quv kollektorlaridan topish mumkin.

Natura yoki namunani namoyish qilish uchun natura uchun mo'ljallangan tagliklardan foydalansa bo'ladi. Karkaslar–turli uzunlik va kenglikdagi oddiy taxtalar ham uskunalarga kiritiladi. Karkaslardan foydalanish bolalarga jonivorlarning oyoqlarini mukammalroq tasviriya va ularning figuralarini barqaror hamda dinamikroq qilishga imkon beradi.

Narsalar yasash mashg'ulotlari uchun plastik materiallar–loy, plastilin kerak bo'ladi, bunda asosiy yasash uchun eng maqbul material, bu loydir. Kichik guruhlarda faqat loydan foydalaniladi, chunki bu yoshdagi bolalar plastilindan narsa yasashda qiynaladilar. O'rta guruhda ham bolalar asosan loydan narsalar yasaydilar. Rangli plastilindan katta guruhlarda mazmunli narsalar yasashda foydalaniladi.

Narsalar yasash uchun loy qanday tayyorlanadi?

Turli joylardan olingan loy rangi bilan farqlanadi; u sarg'ish, jigar rang, qizg'ish, kul rang, oq, yashil-ko'kish, qo'ng'ir rang bo'lishi mumkin. Loy, uning tarkibida qum kam bo'lsa, kuchli bo'ladi, qum aralishmasi uni sochiluvchan qiladi. Loyni bevosita yerning o'zidan tanlash mumkin. Kuchli loyning yaxshi qatlamlari daryo va ariqlarning yaqinida uchraydi. Shuning uchun shahar bog'chalari uchun loyni yozda dala hovliga chiqqan vaqtlarda jamlab kelish kerak

Plastilin–loy, mum, yog', bo'yoq va boshqa qo'shilmalardan tayyorlangan sun'iy plastik massa. U yumshoq va qayishqoq, u uzoq qotmaydi, ammo temperatura oshganda yumshaydi va eriydi. Narsalar yasashda plastilinni qo'lda o'zoq muddat ezish tavsiya qilinadi. Plastilin bilan ishlashdan oldin uni qutisi bilan issiqroq joyga yaqin qo'yib, bir oz isitiladi. Katta guruhlar tarbiyalanuvchilarida plastilinning individual tayyor naborlari bo'lishi kerak. Ular plastilinning holatini o'zlari nazorat qilib, qolgan plastilinni rangiga ko'ra joylab qo'yadilar.

Applikatsiya mashg'ulotlari uchun tayyor forma, qog'oz, qiyqimlar uchun patnis va yuza qutilar; kleyonka; formalarga yelim surish uchun plastmassa taxtachalar (20X15sm): latta, shirach uchun chetlari nast quticha; mo'yqalamlar uchun tagllik; dag'al jundan tayyorlangan mo'yqalamlar; to'mtoq uchli qaychilar; (richagining o'zunligi 18 sm) kerak bo'ladi. Applikatsiya ishlarida har xil sortli oq va rangli qog'ozlardan foydalaniladi. Fon uchun oq qalin qog'oz: rasm albomlarning varaqlari yoki stolga solinadigan rangil qog'oz, yo bo'lmasa, yupqa karton ishlatiladi. Predmetning qismlari yupqa qog'ozdan, yaxshisi yaltiroq qog'ozdan qirqilgani ma'qul; uning rangi yorqin, ushlaganda qo'lga xush yoqadi. Maktabgacha katta yoshdagilar har xil arng va tusdagi jilosiz rangli qog'ozlardan ham foydalanadilar. Katta guruhlarda har bir bola uchun turli rang va tusdagi qog'ozlar naboriga ega bo'lish maqsadga muvofiqdir. Tasviriyl faoliyatga mo'ljallangan barcha materiallar sortlarga ajratilgan va ma'lum tartib bilan har qaysisi joy-joyiga qo'yilgan bo'lishi kerak. Qaychilar qutichada saqlanadi. Foydalanib bo'lgandan keyin bo'yoqlar bankalarga qayta quyiladi (bankalarning og'zini bo'yoq qurib qolmasligi uchun mahkam qilib berkitish kerak). Bankalardagi guash bo'yoqlari ustiga suv quyish lozim. Qog'oz dasta qilib taxlanib saqlanadi. Rangli qog'ozlarni kichikroq bo'laklarga qirqib, press ostiga qo'yish mumkin (keyin katta guruhlarda ular individual konvertlarga solinadi). Tartibli joylashtirilgan material kam joyni egallaydi, yaxshi saqlanadi, ulardan foydalanish ham qulay bo'ladi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tasviriyl faoliyatga o'rgatishda tafakkur va nutqini rivojlantirish.

REJA:

1. Tasviriyl faoliyatni tashkil etishda nutqning roli
2. Turli ko'rsatmalar turini tushunish

Bilish jarayoniga nutqni jalb qilish, bularsiz tasviriyl faoliyat rivojlanmaydi, bola shaxsining rivojlanishiga ijobiyl ta'sir ko'rsatadi.

Nutqni (o'qituvchi va o'quvchining) o'quvchilar tafakkuri tashkil qiladi va faollashtiradi. Ularga idrok etiladigan material qismlari orasida fikrlash aloqalarini o'rnatishga yordam beradi va kerakli harakatlarning tartibini aniqlaydi. Bundan tashqari, nutq faoliyatini qo'shimcha rag'batlantiruvchi rol vazifasini bajaradi. Shu bilan birga ular stereotip, shablonli, kam harakatchanlik ko'nimalarini paydo bo'lishi an'anasini yengib o'tish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Nutq grafik malakalar va ko'nikmalarning shakllanishiga yordam beradi. O'z navbatida yaxshi tashkil etilgan rasm mashg'ulotlari o'quvchilarning nutqini rivojlanishiga kuchli vosita bo'lib namoyon bo'ladi.

Tasviriylar faoliyat jarayonida bolalarda nutqning rivojlanishi bir nechta yo'nalishlarda yaratiladi: birinchidan, o'quvchilarning lug'ati boshida ular ishlatiladigan terminlar bilan boyib boradi, bular rasm chizish darsida ishlatiladi, keyin esa sekin-asta faol so'z zahirasi kiradi.

Ikkinchidan, muloqot vositasi sifatida nutqning rivojlanishi yaratiladi;

Uchinchidan, nutqning boshqarishi tugallanadi.

Rasm chizish darslarida o'quvchilarda tasvirlash jarayoni bilan bog'liq tushunchalar shakllanadi ("naqsh", "chiziq", "kontur", "simmetriya") predmet belgilarini yoki qismlarini xarakterlaydigan (katta, uzun, to'g'ri burchakli) so'zlar yig'indisi hosil bo'ldi.

Konkret so'zlardan tashqari: predmet nomini, belgisi, harakati, fazoviy munosabatlarini ifodalaydigan, o'quvchilar yana shunday tushunchalarni: "shakl", "kattalik", "rang", "joylashish" ni o'zlashtiradilar.

Tasvirlangan obyektlarni har tomonlama tekshirish, asosiy geometrik shakllar va ularning xarakterli xususiyatlari bilan tanishish o'quvchilarning bu shakllarni so'z ifodasini yaxshi va tez o'zlashtirishiga yordam yebradi.

Rasm chizish mashg'uloti yo'lida aqli zaif o'quvchilarning lug'atlarini boyitish bo'yicha ishlar juda zarur, agar ular ishlatayotgan so'z manbai kam bo'lsa. Yordamchi maktabning kichik sinf o'quvchilarida ko'pchilik tushunchalar bo'lmaydi. Bolalar ba'zi predmetlarning nomini bilmaydi, ularning

ko'pi tanish bo'lishiga qaramasdan. Obyekt belgilarini xarakterlashga o'quvchilar kam so'z manbasidan foydalanadilar. Harakatni ifodalashda juda kam chegaralangan so'z doirasidan foydalanadilar. Atrof-muhitni tushunish va idrokni fikrlash uchun nutqni o'zlashtirish muhim ahamiyatga ega. Tasvirlash obyektini ko'rib chiqish jarayoni tafakkur va nutq birligida amalga oshadi. Nutqni idrok etish uni ancha faol kechishiga yordam berishini eksperimentlarda isbotlashgan.

O'z navbatida o'quvchilarning nutqi ancha yetuk idrok etishga yordam berib, tasavvurning sifatini muhim o'zgartiradi, ularning o'xshashligiga to'sqinlik qiladi, aniq to'g'ri grafik tasvirni ta'minlaydi.

Tasviriy faoliyatning ko'p tadqiqotchilari bolalarga rasm chizish jarayonida nutqning yutuqli ta'sirini belgilaganlar.

Rasm chizish jarayonida to'g'ri muhokama qilish malakasi o'quvchilarning faolligini kuchaytiradi, e'tiborini oshiradi, qo'l harakatlarini ya'shi nazorat qilishni ta'minlaydi, tasviriy harakatlarni ancha maqsadga qaratilgan qilib bajaradi.

"Nutqning jalb qilinishi tasvirlash jarayonini kechishini mazmunan qayta quradi: bola o'z rasmini tahlil qila boshlaydi, unda yaxshi qilingan vazifani davom ettirishi mumkinligini tushuna boshlaydi. So'z – tasvirlash jarayonini fikrlashiga yordam beradi. Rasm yaratish jarayonida predmet tasvirining xossalari bol ochib tashlaydi", - deb yozadi YE.Ignatyev.

Shunga qaramay, kuzatishlar ko'rsatishicha, yordamchi maktabning o'quvchilarini rasm darsidagi nutq faoliyati juda kam. O'qituvchi o'quvchilarning verbal imkoniyatlaridan har doim ham foydalanmaydi. Ba'zida u natura yoki namunani tahlil qilishga intiladi. Darslarda tasvirlanayotgan predmetlarni tuzilishini bajarilayotgan harakatlarning tartibini so'zlarda ta'riflash kabi metodlar yetarlicha qo'llanilmaydi. Rasmni kompozitsion joylashtirish savollari kamdan kam muhokama qilinadi. O'quvchilarning bajargan ishlari haqidagi xisobotlar kerakli darajada tashkillashmagan. Tasviriy

faoliyat mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilarning nutqdan sust foydalanishi didaktikaning elementar talablariga qarama-qarshi bo'ladi.

Obyektni o'rganishda o'quvchilarning nutq faolligini alohid ahamiyatini belgilab, ular qo'shimcha rag'batlantirishga muxtoj ekanliklarini belgilab, ular qo'shimcha rag'batlantirishga muhtoj ekanliklarini ta'kidlash kerak. Predmetni tekshirishning boshlang'ich davrida shu turdagi rag'batlantirishlar yetarli: "yaxshiroq ko'rib chiq", "yana nima desa bo'ladi?", "Keyinchi". Ammo ularni maqsadga muvofiq qo'llash juda qisqa vaqt bo'ladi. Rasmga kerak bo'lgan predmet belgilarini verballashtirish uchun o'quvchining idrokini ma'lum tashkillashtirish kerak.

Buning uchun ularning oldiga aniq vazifalarni qo'yish kerak. I.M.Solovyev ta'kidlashicha, aqli zaif o'quvchilarni obyektni qarab chiqishda muhokama qilishga o'rgatish kerak. Bu vazifa ko'rgazmali vositaning har birini namoyish etishda olib borilishi kerak, unga predmetlarni ko'rib chiqishga bog'liq hamma darslar singdirilgan bo'lishi kerak.

Nutq yordamida bolaning tafakkur faoliyatini shunday obyekt xususiyatlariga: shakl, konstruksiya, proporsiyalar, elementlarning o'zaro joylanishi, ranglarga yo'naltirish lozim.

Belgilarni so'zlarda ifodalash o'z navbatida, o'quvchilardan mos terminlarni dolzarblashtirishni talab qiladi. G.M.Dulnevaning fikricha, amaliy harakat bajarish vaziyatida ko'rsatmalar, tavsiyalar, so'z ifodalarini darslashtirish "metodik qulay". Bu xolatda gap qo'l mehnati darslari haqida boradi. Ammo rasm chizish bu faoliyat turi bilan shunchalik o'xshash, nutq orqali pedagogik ta'sir etish prinsiplari teng barobar hisoblanadi.

Yordamchi maktab o'quvchilari, ommalashib maktab o'quvchilarisha qaraganda tasvirlash va idrok jarayonida o'qituvchi tomonidan tushuntirishga ko'p darajada muxtoj. Bizning tajribalarimizning ko'rsatishicha, aqli zaif bola ko'rsatmaga to'la moslangan holda harakat qila olmaydi, agar u umumiy ko'rinishda shakllangan bo'lsa, masalan: "Predmetga diqqat qilib qarang, uni rasmini chizing". Bunday ko'rsatma bolaning e'tiborini idrok etilayotgan

obyekt xususiyatlariga jamlashtirmaydi, tasvirlashda hisobga olinadigan xarakterli detallarning ahamiyatini belgilamaydi. Hatto doskada o'qituvchi bajargan rasm o'quvchilarning mustaqil ishlari oldidan bevosita darsning boshidan oxirigacha, obyekt tuzilishini to'liq tushunishni ta'minlamaydi. Shundan bolalar rasmlarida xatoliklar vujudga keladi.

Ba'zi ma'lumotlarni, yordamchi maktab o'quvchilarining naturadan rasm chizish jarayonini so'zlab tushuntirishning roli haqidagi savollarni o'rganishda olamiz.

Obyektni tasvirlash sifatida qurilish konstruktorlarini olingan kubiklardan tuzilgan minora tanlangan. Topshiriq ommaviy maktabning ikkinchi sinf o'quvchilari va yordamchi maktabdagilarga taqdim qilingan (har biridan ikkitadan guruh).

Birinchi guruh o'quvchilariga predmet bilan tanishgandan so'ng eksperimentator doskada rasmning tuzilishini namoyish qildi. Lekin hech qanday tushuntirish va tavsiyalar bermadi.

Ikkinchi guruhda tasvirning bajarilishini ketma-ketlik yo'llari tushunarli tushuntirishlar bilan kuzatilib borildi. Bolalarga rasmning tuzilishi borasida detalli ko'rsatmalar berildi.

Eksperimentator e'tiborini minoraning asosiy uchta kubikdan, o'rtasida qizil kubik, chap va o'ngdan esa yashil kubik joylashishiga qaratdi. Keyin u bolalarga rasm munosabatida tushuntirish berdi: "Eng avval qizil kubikni chizishni, uning ustiga "sariq", sariqni ustiga – ko'k "qo'yish" ni tushuntirdi. Shundan keyin ingichka g'o'lacha sariq rangda, keyin tomini yashil uchburchak shaklda chizish aytili. Uchburchakli – tomi katta o'lchamda bo'lib, devordagi tomonlari turtib turishi kerak.

Ikkinchi guruhning rasmlari birinchi guruh o'quvchilarinikidan ancha yaxshi deb topildi. Yordamchi maktabning 33% o'quvchilari vazifani muvaffaqiyatli bajaradilar. Qolganlari esa u yoki bu xatolikka yo'l qo'yadilar. Ikkinchi guruhda 80% o'quvchilar topshiriqni muvaffaqiyatli bajardilar. Ommaviy maktabning birinchi va ikkinchi guruh o'quvchilari vazifani 87% va

100% ga bajardilar. Olingan ma'lumotlar, ko'pchilik aqli zaif o'quvchilar obyekt tuzilishini mustaqil tushunmasliklarini va rasm chizish tartibini o'zlashtira olmasliklariga guvohlik beradi. Ular tashkiliy qismlarning o'zaro aloqasini o'rnatadigan, obyektni butunlay va detalning shaxsiy xususiyatlarini ko'rsatadigan kengaytirilgan ko'rsatmalarga muxtoj.

Agar bunday ish olib borilmasa, o'quvchilar rasm tuzilish tartibini differensiallanmagan holda idrok etadilar. Ular naturaning o'ziga xosligini hisobga olmasdan harakat qilib ko'p grafik xatolarga yo'l qo'yadilar. Kichik sinf o'quvchilarining rasm chizish ta'limi jarayonida ajratilgan so'zlardan foydalanish kam mahsuldorlik berishini alohida belgilash joiz.

So'zni ma'lum predmet (rasm) yoki uning elementlari bilan solishtirish kerak. Bundan tashqari, uni aniq harakatlarga (ko'rsatish, **jest**) mustahkamlash kerak.

Bolalarni predmet va detallarni so'z bilan ifodalash masalasini yana o'z ishi haqida gapirib berishni, o'z faoliyatini "kommentariya" qilishni o'rgatish kerak.

Bularning hammasi nutqning rivojlanishiga yordam beradi. O'quvchilarning tasviriy faoliyatini boshqarishda o'qituvchining nutqi katta ahamiyatga ega. Pedagogik adabiyotlarda o'qituvchining nutqi to'g'ri, tushunarli, aniq, mazmunli, mo'tadil bo'lishi bir necha marotaba qayd etilgan. Oxirgi talablar ba'zida, ayniqsa, kichik sinflarda buziladi. O'qituvchi tushunarli qilib tushuntiraman deb, ko'pincha xohlamagan xolda ko'p so'zlaydigan bo'lib qoladi. Bunday "nutq oqimi" o'quvchilarning faoliyatini susaytiradi, vazifaga, maqsadga yo'naltirishni pasaytiradi, ularni chalg'itadi. Uzoq vaqt davom etadigan so'zlarda tushuntirish o'quvchilarda qo'riqllovchi tormozlanishni chaqiradi, natijada ular o'qituvchiga quloq solmay qo'yadilar, boshqa ishlar bilan shug'ullana boshlaydilar.

Tasvirlash obyektining ta'lim vaqtida bolalarning passivligini oldini olish maqsadida ularni shu jarayonga faol qatnashishiga jalb qildirish kerak.

To'g'ri tanlangan va qo'yilgan savollar predmet belgilarini sistemali ajratishga va qo'yilgan vazifani rejalashtiruvchi o'quvchilarni rag'batlantiradi.

Tasviriy faoliyat jarayonida o'quvchilarning nutq faolligini kuchaytirish uchun pedagogik vosita sifatida turli usullarni ishlatish mumkin. Bularga:

- rasm chizishga emotsional munosabatni yaratish maqsadida she'rlarni yoddan aytib berishni bolalarda uyg'otish;

- tasvirlash obyektni tahlil qilish (asosiy belgilarni aniqlash) obyekt xossalarni so'zlash xarakteristikasini va nomlanishini o'quvchilarda rag'batlantirish;

- rasm ustida ketma-ket ishlashni o'rnatish;
- kompozitsion xarakterdagi vazifalarni yechish;
- natura bilan rasmni solishtirish;
- har bir darsning oxirida tasviriy faoliyat natijalarini tahlil qilish;
- sinf yoki maktab ko'rgazmasiga rasmlarni tanlash va muhokama qilish.

Aqli zaif bolalarning bilish faolliyati rivojlanishida qudratli manba sifatida rasm chizish mashg'ulotidan foydalanishga o'qituvchining qaratilgan nutqini va o'quvchilarning o'zlarini ratsional qo'shilishi yordam beradi.

Bolalarga rasm chizish darslarida har xil turdagi ko'rsatmalar beriladi: a) og'zaki tushuntirishlar, ko'rsatmalar, tavsiyalar; b) tayyor rasmlarni, chizmalarni namoyishi; v) materialni tanishtirish yo'lida doskada o'qituvchi tomonidan rasm chizish.

Aqli zaif o'quvchilar uchun qanday ko'rsatma shakli qulay?

Yordamchi maktab o'quvchilarining agar u umumiy shaklda shakllangan bo'lsa, og'zaki ko'rsatmani boshqara olmasliklari o'rnatilgan. Bu xatolarda o'quvchilar o'qituvchi majburiyatiga quloq solmaydilar, ko'rsatmalariga qaramasdan harakat qilishni boshlaydilar, shuning uchun qo'yilgan topshiriqdan chalg'ib ketadilar. Oddiy qisqa ko'rsatma sog'lom bolalarga tushunarli va o'rinli, aqli zaif bolalarga esa, tushunarsiz va o'rinsiz.

Yordamchi maktabning o'quvchilari kerakli tarzda didaktik vositalardan rasm, chizma kabilardan foydalanishni bilmaydilar. Qandaydir rasmdan nusxa olishda (chizib olishda) o'quvchilar ko'rilayotgan namunani tahlil qilmasdan, o'zlarining ish harakatlarini solishtirmaydilar. Natijada doskada namoyish qilinadigan materiallar ko'chirib olinadi va bunda qo'pol buzilishga uchraydi. Yo'l qo'yilgan xatolar sezilmaydi va tuzatilmaydi. Chizmalardan foydalanishga qaratilgan malakalarni ajratish tajribalari, bularda rasmning qurilish etaplari ko'rsatilgan, hamda aqli zaif o'quvchilarda chegaralangan imkoniyatlarni aniqladi. Ular rasm chizish jarayonini chizma bilan moslashtira olmasliklari, kerakchi ketma-ketlikni ko'tara olishliklari va rasm tuzilishining har bir qurilish etapida tarkibga solishtirshlari o'rnatilgan. Natijada o'quvchilar tasvirning qurilish metodikasi qaramasdan harakat qiladilar. Buning oqibatida rasm darslaridagi korreksion-tarbiyaviy vazifalarda ko'rgazmali va so'zlash komponentlarining ratsional qo'shib o'tilishining alohida ahamiyati to'g'risida savol uyg'onadi. Bu o'rinda pedagogik rasm alohida e'tiborni egallaydi. Tayyor chizmaga qaraganda, doskada o'qituvchining bir vaqtning o'zida tushuntirib chizgan rasmi o'quv munosabatida ancha qadrli, qimmatli.

U o'quvchi uni eshitgan vaqtdagi har bir fikrni, o'qituvchining har bir so'zi aniqlashtiradi. O'quv materialini ko'rish taassurotlari yaxshi, mustahkam o'zlashtirishga yordam beradi. So'zni grafik faoliya bilan birlashtirib, o'qituvchi shu tarzda bolaning tasvirlanayotgan obyekt xossalarini anglashga yordam beradi.

Pedagogik tajribalarning aniqlanishicha, o'quvchilar eng to'g'ri tasvirni o'qituvchi rasm tuzilishining hamma etaplarini ko'rsatganda, tushunarli ko'rsatmalar bilan kuzatganda qiladilar.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda tassavurini rivojlantirish.

REJA:

1. Tasviriy san'at darslarida eshitishda nuqsoni bor kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining tasavvurini rivojlantirish
2. Eshitishda nuqsoni bor o'quvchilarda tasavvurning o'ziga xosligi
3. Eshitishda nuqsonli kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining tasviriy san'at darsida ijodiy va qayta tiklangan tasavvurning shakllanishi

Tasviriy san'at faoliyatida tasavvurning roli.

Tasavvur har bir ijodiy faoliyatning asosi bo'lib, madaniy hayotning hamma tomonlarida qat'iy namoyon bo'ladi, texnik va badiiy-ilmiy ijodiyotni ehtimolga yaqin qiladi. Bu inson qo'li bilan yaratilgan narsalar, bizni o'rab turgan butun dunyo madaniyatining hammasi shu tasavvurga asoslangan ijod va tasavvurning mahsulidir. Agar odamlar tasavvur qilmaganlarida, biz barcha san'at asarlari va ilmiy kashfiyotlarning hammasidan mahrum bo'lar edik.

A.Osyeri ta'kidlashicha; "... tarix bu haqiqatan sivilizatsiya, inson ijodiy qobiliyatining hosoboti, tasavvur esa inson tirishqoqligining asosiy negizida "dunyoni zabt etgan" hisoblanadi.

Tasavvur – insonga xos universal xususiyat. Shunday qilib tasavvur nima?

Tasavvur (fantaziya) – shaxsning avvalgi tajribalari asosida fikr va his-tuyg'u xolatlari, yangi obrazlar yaratish bilan tugallanadigan ruhiy jarayondir.

Inson tomonidan uning obrazlari nazorati darajasiga ko'ra tasavvur quyidagilarga bo'linadi: Ixtiyoriy (faol) va ixtiyorsiz (sust), obrazlar yaratish va faol tasavvur faoliyati natijalaiga ko'ra: ijodiy va qayta tiklash.

Tasavvur tasviriy faoliyatda zarur ifodali **obraz** tarzining asosi hisoblanadi. Barcha badiiy faoliyat faol tasavvurda, ijodiy fikrlashda quriladi. Ijodning ko'p qirrali jarayonida tasavvur muhim o'rin tutadi. U misoli markaz, fokus atrofida uning jadallashuvini ta'minlaydi. Ko'pgina rassomlar o'zlarining botirligi va ijodning yetilish maktabiga ko'ra, boshqa ruhiy jarayonlar va

xususiyatlar jipslashgan bolalar fantaziyasiga ehtiyoj sezadilar. Tasviriy faoliyat bolalar hayotida katta o‘rin egallaydi, bu – dunyoni bilish, o‘zini bilish, o‘zini ifodalash, aks ettirish va ifodalay bilish vositasi.

Bola ijodiy faoliyatda qiziqish bilan shug‘ullanadilar, ma’lumki buning asosida tasavvurning o‘rni katta ahamiyatga ega.

Kattalarga qaraganda, bolaning fantaziyasi tez bo‘lib, bolaning dunyo idrokidagi o‘rni juda muhim. Dunyoning umumiy tasvirida yangiliklarga, muammolarga, uzilishlarga qarshi vosita bola tasavvuridir.

Fantaziya yetakchiligida bola tashqi olam predmetlarini faqat ko‘ribgina qolmay, u o‘zaro munosabatlarni chetdan seza boshlaydi. Yosh rassom rasmda ko‘proq **simvalist** bo‘ladi. **Zepkovskiy** fikricha, naturadan ko‘ra bola faqat ko‘rganini chizmaydi, balki “uning fikricha nima borligini” chizadi.

Bolalar uchun “o‘zi-o‘zidan vujudga keladigan qilib, bo‘lmaydigani yo‘q”, hayron qolarlisi, uning oldida tasavvur qonunlari doim shunaqa.

Shuning uchun bolalar ertak qahramonlariga, sehrgarlarga, mavjud bo‘lmagan hayvonlarga, ko‘rinmas o‘simliklarga alohida ko‘rinish sezadilar; ertaklarni jon dili bilan o‘ylab topadilar, uydirmalar to‘qib chiqaradilar. Rivojlanish rejasida tasavvur alohida g‘amxo‘rlikka muhtoj. Bu xususiyat 5 yoshdan 15 yoshgacha jadallik bilan rivojlanadi. Agar bu davrda tasavvurni ataylab rivojlantirilmasa, keyinchalik bu funksiyaning faoliyati tez tushib ketadi. Odamda fantaziya qilish xususiyatining kamayishi bilan birgalikda shaxsning “kambag‘allashuvi”, ijod, fikrlash imkoniyatining pasayishi natijasida san’atga va fantaziyaga qiziqishi o‘nadi. Tasviriy faoliyat tasavvurning rivojlanishiga alohia erkinlik, kenglik beradi.

Boshidan oxirigacha fantaziyaga to‘lgan kichik rassomning va haykaltaroshning ijodi tasavvur, ijodiy ish maqsadini gavdalantirishga, qurishga, ya’ni niyat, maqsadni amalga oshirishda, tasviriy ifodlash – ifodali vositalarni qidirishga, **odekvat** ifodalanadigan niyatlar, obrazlar yaratishga qaratilgan.

Rasmda tasavvur – **obyektiv kriteriyal**arda niyat-maqsadning borligi, rasmning kompozitsion xususiyatlari, rasmning grafik aniqligi, ifodaliligi; grafik

tuzishning turliligi va originalligi (g'oyalarning siyrakligi) uning mustahkamligi va amalga oshirishini ta'minlaydi.

Har qanday rassom va haykaltaroshning ijodiy jarayoni maqsad paydo bo'lishi bilan boshlanadi. Asar mazmuni o'ylanadi, **um**, kompozitsiya, obrazlarni bajarish texnikasi, usul va vositalarining yorqin ifodasi tanlanadi. Bundan tashqari har bir ijodiy ish paydo bo'lish jarayonida tuzatish va qo'shishni talab qiladi. Buning hammasida tasavvur ishtirok etadi.

Tasavvur faqat rassomlar, haykaltaroshlar asarlarini, bolalar ijodiy ishlarini yaratish uchun emas, balki san'at asarlarini qabul qilish uchun ham zarur.

Tomoshabinlar uchun san'at asarining bahosi o'xshash asarlarni qabul qilishga mos tarzda tayyorgarligiga emas, sezgi elementlarining jozibadorligidan iborat, ulardan haqiqatda san'at asari tashkil topadi, deb esga olingan.

Sezgi elementlarining qo'zg'alishi esa tasavvur, his etishning jozibadorlini ta'minlaydi. San'at asari ma'lum maqsadga xizmat qiladi: bu maqsad tasavvurning o'sha hammaga ma'lum umumiy tajribasi bo'lmish boshdan kechirish imkonini beradi. Tasviriy san'at asarlaridan olganlarimizni biz ikki qismga bo'lishimiz mumkin:

1. Maxsus tuyg'uni sezish (masalan, ko'raman, uchrabman) bo'ladi.
2. Maxsus bo'lmagan tasavvur kechinmasi, faqat elementlar emas, o'ziga bir xil tasavvurdagi obrazga mos maxsus tuyg'uli kechinmalarni emas, balki bir xillar bilan birga boshqa elementlar.

Har qanday bola, rasmda bo'lgan hamma ranglarni sezgi a'zolari bilan his etishi va chiziqlarni ko'rishi mumkin, lekin bu sezgi unga estetik kechinmaga xursandchilik beradi. Bu xursandchilikni boshdan kechirish uchun u o'zining tasavvuridan foydalanishi mumkin, ya'ni birinchi qismda sezgi berilgan kechinmalar, ikkinchi qismda, tasavvurda yaratilgan kechinmalar o'tishi mumkin.

Rasmga qarayotgan bola nafaqat rasm dog'larining ko'shilishini ko'rmay, tasavvurida binolar, daraxtlar, **odam figurasi** orasida xarakterlanadi.

Tasavvur kechinma, san'at asarlarida olingan oddiy kechinma emas, bu ijodiy vazifa chaqiradigan, bizlar anglamaydigan kechinmadir.

Rassom sur'atni chizish jarayonida o'zining tasavvuridan foydalanadi va tomoshabin unga qarab, butun faoliyatda tasavvur etilgan kechinmani boshidan kechiradi, his qiladi, xuddi ijodkor boshidan kechirganga, xis etganga o'xshab.

Xullas, san'at asari – bu hammaga umumiy faoliyat, tasavvurdan foydalanish xizmatiga ko'ra qabul qilinadi yoki fikrlanadi.

Shunday qilib, bunday ijodiy ishni yaratish va qabul qilish uchun tasavvur juda kerak.

Eshitishda nuqsoni bor o'quvchilarda tasavvurning o'ziga xosligi

Tasviriy san'at – haqiqatni aks ettirish tarzida, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining muhim maxsus dars mashg'ulot qonuniyatlarini, uning har xil turlari – doimiy va uzluksiz ko'rish obrazlarini tekshirishga yordam beradi. Shundan kelib chiqib, ancha mustahkam, yorqin **odekvat** haqiqatni, u yoki bu ko'rish obrazi, real haqiqatni bilish yutug'iga, bolalar badiiy faoliyatining va estetik rivojlanishining yutug'iga bog'liq.

O'quv-tasviriy jarayonda tasavvur obrazlari muhim rol o'ynaydi.

Ammo eshitishda nuqsoni bor o'quvchilarda tasavvur o'ziga xos xususiyatlarga ega.

G.L.Vilodskaya, L.S.Vigotskiy, A.P.Gozova va boshqalar tadqiqotlari eshitishda nuqsoni bor bolalar **ontogenezi**ning ilk bosqichlarida, tasavvurning rivojlanishida eshitadigan tengdoshlaridan qolib ketganliklarini ko'rsatib o'tganlar.

Eshitishda nuqsoni bor bolalarda tasavvur xususiyatlari nutq shakllanishi mahsulligini, fikrlashini, qoloqligi, turli faoliyatni o'zlashtirish, qabul qilishning qolib ketishi bilan tushuntiriladi. Eshitishda nuqsonli bolalarda xotira obrazlari yetarlicha yorug', yorqinligi va tezligi bilan xarakterlanadi. **Mening tushunarli fikrlashimning rivojlanishiga so'zning aniq ahamiyatidan chalg'itishdan halaqit beradi, so'zlar bilan yaralgan obrazlarni qayta tiklashni yana yangi obrazlarni**

shakllanishi ular ko'lamini qiyinlashtiradi. Nudelman qayta ko'rilgan tasavvur xususiyatlarini o'z tadqiqotlarida shuni ko'rsatadiki, eshitishda nuqsoni bor o'quvchilar adabiy asarlarni o'qiganda vujudga kelgan obrazlar yozilishiga har doim ham mos kelmaydi. Bunday mos kelmaslik, bolalar o'qigan fikrlar tushunilishining to'liq emasligi natijasida hosil bo'ladi. Hikoya qilingan rasmlarda, tasvirlanayotgan holat har doim mazmunga mos kelmaydi. Avvalgi tajribalaridagi matn bilan rasm orasidagi farqlarni, ko'p dalillarni bolalar rasmga kiritadilar. Chunki hikoya matni bolalarga predmet obrazlarini topish, tasavvurga qaraganda ko'proq xotira obrazlariga tegishli obrazlarni aktuallashtiradi. Eshitishda nuqsonli bolalarda katta qiyinchiliklar adabiy asarlarda yozilgan obyektlar orasida fazoviy munosabatlarni qayta tiklashda kuzatiladi.

Qayta tiklangan tasavvur rivojlanishi orqada qolishi tasavvur boyligining kamligi va ularni qayta qurish mahoratining yo'qligi sabablaridan biri bo'ladi.

Nudelman fikricha, eshitishda nuqsoni bor bolalarning ijodiy tasavvurini tadqiq qilish ktata qiziqish uyg'otadi, chunki kattalar va tengdoshlar bilan muloqotning chegaralanganligi ularga yetarli ma'lumot olish imkoniyatini bermaydi, nutq va fikrlashning rivojlanish qoloqligi, bor bo'lgan tasavvurning usul va yo'llarini o'zlashtirishga xalaqit beradi. Regishniy va Sotsinaning tadqiqotlari eshitishda nuqsoni bor kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining g'oyalaridan foydalanishda yetarlicha epchillik ko'rsatmaydilar. Eshitishda nuqsoni bor bolalar yaratgan kompozitsiyalari eshitadigan bolalardan ko'proq spirsotikli va kamroq, original, bolalar ko'proq berilgan modellarga, harakat namunalariga bog'lanib qolganlar.

Tadqiqotlarda eshitishda nuqsoni bor bolalarning obyektlarni sodda, sxemali tasvirlashga moyilligi aniqlangan, yangi obrazlarni shakllantirishda qiyinchiliklari kuzatiladi.

Kichik yoshdagi eshitishda nuqsoni bor maktab o'quvchilarining ijodiy tasavvur rivojlanishi orqada qolib ketishi ularning sensor tajribasini yetishmasligidan, turlarning kamchiligidan, eng boshi, robinator tasavvur

mexanizmalari shakllanishidan deb tushuniladi. Bu esa avvalgi tajribani qayta **konstruksiyalashtirishni** qiyinlashtirishga olib keladi.

Kichik yoshdagi eshitishda nuqsoni bor maktab o'quvchilarining eng qulay sharoit tashkil etishda, ularni nutq va tafakkurining tugallanishida tasavvur **kompensator** rivojlanishga erishiladi.

Eshitishda nuqsonli kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining tasviriy san'at darsida ijodiy va qayta tiklangan tasavvurning shakllanishi

Barcha tasavvurning kerakli sifatlari (kenglik, ixtiyoriylilik, chidamlilik, originallilik) birdan paydo bo'lmay, balki sistematik sharoitlar, kattalar ta'siri orqali paydo bo'ladi. Bu bolaning idroki va tasavvurini boyitishi kerak. Lekin tayyor mavzularga zo'rlab, ko'zini o'zmay turishi kerak, degani emas.

Bolaga haqiqatni tanitishda unda tasvirlash obrazlarini qo'llashni rivojlantirish qobiliyati, ular asosida yangisini barpo etish uchun yordam berish kerak. Bunda bolalarda bilish, qiziqishlarni shakllantirish muhim. Agar bu vazifalar bolalar bilan o'tkazilmasa, tasavvur ham rivojlanishda ancha orqada qolib ketadi.

Eshitishda nuqsoni bor kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining tasavvuri shakllanish jarayonida pedagog tasviriy san'atning qayta tiklash va ijodiy tasavvur o'zaro mahkam bog'langanligini esda tutishi kerak.

Rassom asliga qarab rasm chizganda, u nafaqat ko'rganlarini, balki o'zining fikrlarini, tuyg'ularini, naturaga munosabatini, ya'ni ko'rganlarini o'zgartirib ijod qiladi. Bilim vositalarini va aks ettirishning o'zaro bog'liqligi har bir rassomda ajralib turadigan ijod qirralarini tashkil etadi. Ijodiy va qayta tiklash tasavvurining o'zaro aloqasi rasm bilan bezash ishlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Rassom o'zining rasmlarida, adabiy asarlarida eng muhim syujetning tugunli onlarini, personajlarning xarakterli tomonlarini, voqealarning muhim tomonlarini, o'zaro munosabatlarni ochib berishga harakat qiladi. Bu esa o'z navbatida kitobxonga adabiy asar mamunini yaxshi tushunishga, uning asosiy fikrini bilishga, o'qiganlaridan xulosalar chiqarishga yordam beradi.

O'quvchilarda tasavvur rivojlanishi bo'yicha metodik ko'rsatmalar taqdim etishdan avval shuni belgilash kerakki, fantaziya asosida quyidagi ruhiy sifatlar yotadi:

- bir predmet obrazini aniq va ravshan taqdim etish;
- miyada obraz-tasavvur saqlab qolishga yordam beruvchi yaxshi ko'rish xotirasi;
- ikki va undan ortiq predmetning o'lchamini, sifatini tafakkurda solishtirish qobiliyati;
- yangi obyektlarning yangi xususiyatlari va turli obyekt qismlarining murakkablashgan qobiliyatini yaratish.

Shunday qilib, tasavvur jarayonining o'tishi uchun muhim sharoitlar, birinchidan orttirilgan tajriba, bor bo'lgan bilimlarda ifodalanadi (predmet, dunyoni, tabiat va hayot xodisalari haqida tushuncha, ikkinchidan tasavvurni fikran ishlatish ularni qayta tiklashning mahorati). Mavjud tushunchalar asosida nafaqat yangi obrazlar qayta quriladi, balki umuman yangi bir ijod muallif niyatiga mos o'zgartirish yaratiladi.

- menga esa ko'proq shoyi ro'mollar, popuklarsiz sovuq tonda katta gullari bilan yoqadi;
- men yelkada uchburchak ro'molni, faqat bitta burchagida rasm bo'lganini yoqtiraman.

Qizcha yugurib o'tib ketadi, unga yorug' uchburchakli ro'mol yoki o'yinchoqlari bilan ro'molcha yoqishini aytadi. Buvisi esa bunaday ro'molni o'ramaydi.

Amaliy vazifa:

- Biz turli ro'mollarni ko'rdik, endi esa bezash ustalari qanday ishlaganlarini bilayapmiz.

Ro'mollar hoshiyali va hoshiyasiz, mayda va yirik bezakli bo'ladi. Ro'mollar misolida yoki plakat bo'yicha turli kompozitsion yechimlarni ko'rib chiqamiz.

O'qituvchi rasm ko'rsatadi (ro'mollar to'plami shoyi, shtapel, kashimir). Ro'mol sidirg'a grafikli rasm bilan bezalgan bo'lishi mumkin. Bitta rangli **gamma**dagi ro'mol iliq rangli **gamma** cho'tkali yoyilgan naqsh guli, ranglarning ustma-ust qo'yilishi bilan yorug' kontrast gulli ro'mol (2-3 ta rang garmoniyasi) hosil bo'ladi.

Yorug' tonda bolalar rasmlari bilan ro'mol yoki uchburchakli ro'mol chizadilar.

Bolalarning mustaqil ishi.

Bolalar ro'mol yoki uchburchakli ro'mol uchun qog'oz tanlab oladilar va mustaqil ravishda cho'tka bilan tayyorgarliksiz rasmlarni bo'yaydilar.

O'qituvchi to'qimachilikda bunday rasm bezatish elementlarining uchta o'lchami: yirik, o'rta va mayda qo'shilganda yaxshi natijaga erishish mumkinligini eslatib o'tishi kerak. Ro'mol rasmini akvarelda, mato bo'lagida bajarish mumkin.

Ko'rgazma va ish tahlili.

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar maxsus muassasalarida tasviriy faoliyat darslarini korreksion-tarbiyaviy yo'nalganligi.

R YE J A :

1. Rasm darslarida korreksion-tarbiyaviy vazifani tashkil etishda o'qituvchining roli
2. Maxsus bolalar bog'chalarida tasviriy faoliyat bo'yicha korreksion-tarbiyaviy vazifaning asosiy yo'nalishlari

Yordamchi maktablarda o'qituvchi – yetakchi odam hisoblanadi. U aqli zaif bolalar bilan ishlashni mazmun va spetsifikasini yaxshi bilishi kerak. O'quvchilarning o'quv materialini ongli o'zlashtirishisha tayyorlashda o'qituvchi markaziy o'rinni egallaydi.

O'qituvchining yordamisiz aqli zaif o'quvchilar ko'p bilimlarni o'zlashtira olmaydilar, kerali ko'nikma va malakalarni bajara olmaydilar.

Yordamchi maktabning o'quvchilari pedagog tomonidan yuqori e'tiborga muxtoj bo'ladilar. O'qituvchi yordamchi maktablarda maxsus topshiriqlarni amalga oshirishda asosiy rolni tutadi, ya'ni bolalarning bilish faoliyatida kamchiliklarini korreksiyalash. Bu topshiriqlar turli tomonli tarbiyaviy ta'sirda yechiladi. Aqli zaif bolalarning nuqsonlarini yengib o'tishda rasm darslari katta ahamiyatga ega. Ammo tasviriy faoliyat bo'yicha hamma mashg'ulotlar ham anomal bolaning shaxsiyatiga korreksion ta'sir ko'rsatmaydi. O'tkaziladigan vazifaning samaraliligi butunlay o'qituvchiga bog'liq. Tasviriy faoliyatda o'quvchiga ta'sir etishning katta pedagogik rezervi bo'lishini u yaxshi tushunishi kerak.

O'qituvchi ta'limning va tarbiyaning korreksion yo'nalishiga rioya qilishga alohida javobgarlik olib o'tishi kerak. Tajribali pedagog o'zining pedagogik faoliyatida bu didaktik jarayonni muntazam, qarama-qarshi amalga oshirishi kerak. Bunda korreksion-tarbiyaviy vazifa o'quvchilarning u yoki bu kamchiliklarning yengib o'tishiga rasm chizish mashg'uloti mobaynida alohida, ajralgan soha bo'lib hisoblanmaydi. Aksincha, darsning har bir bosqichi

didaktik, tarbiyaviy va korreksion maqsadlar bilan yagona birlikda quriladi, bu esa o'quv jarayoniga chuqur kirib boradi. Agar rasm darsi shunday sistemaga ko'ra rejalashtirilsa, "umumta'lim vazifa" qo'shuv, plyus "korreksion vazifa", ya'ni avval ta'lim umuman, keyin esa maxsus pedagogika sohasidan "qo'shimcha" jiddiy xato bo'lar edi. Bunday o'quv jarayonini soddalashtirish, yordamchi maktablar uchun muhim ko'rinarli zarar keltiradi.

Ba'zida ta'limni korreksion deb atash "o'quvchining xatosi – o'qituvchi tomonidan tuzatilgan" prinsipi bo'yicha tashkil etiladi. Bu xolatda korreksiyaning bosh mazmuni, vazifa bajarganda xatolikka yo'l qo'ygan bolaga o'z vaqtida konkret yordam berish deb qaraladi. Bunday ta'limga yondashish qator jiddiy xatolarga ega. Ulardan eng asosiysi – o'quvchilarda o'qituvchi tomonidan yordamni kutish odatini mustahkamlaydi va binobarin, mustaqillik va faollikni pasaytiradi.

Yordamchi maktablarda maxsus vazifalarni yechishga sistemali yondoshishlar hech qanday korreksion-tarbiyaviy vazifalarni tashkil etishga shunday usullar ega bo'lmaydi.

Ma'lumki, bolaga ta'lim va tarbiyaning alohida emas, vositalari, hamda atrof-muhit sharoitish va pedagogik ta'sirning choralari ta'sir qiladi. Ta'lim jarayonida tarbiya – bu eng avvalo mos sharoitlarning tashkil etilishi. Bunda sharoitlar qanchalik maqsadga muvofiq bo'lsa, shunchalik pedagogik ta'sirning natijalari ijobiy bo'ladi. Bunday sharoitlar soniga birinchi navbatda, o'qituvchilarning kasb-pedagogik tayyorgarligi, uni bolalar kollektivi bilan boshqarish malakasi, ularning xususiyatlarini bilish, vazifaning ratsional metodikasini tanlash kiradi.

Agar aqli zaif bolalarni ijobiy potensial imkoniyatlari hisobga olinsa, korreksion-tarbiyaviy vazifa mahsuloti hisoblanadi. Shunga ko'ra, L.S.Vigotskiyning "Rivojlanishining yaqin zona" si to'g'risidagi o'rganishlariga ko'ra ikkita rivojlanish darajasi dolzarb (bola o'zlashtirgan bilim, malaka va ko'nikmalar) va potensial (bolaning yangi bilimlar, malakalar, ko'nikmalarini o'zlashtirish qobiliyati). Potensial darajani hisobga olish o'quvchining keyingi

rivojlanishini yordam beradi, bu ta'lim jarayonidan keyin beradi, rivojlanishning yaqin zonasini yaratadi. Bu zonalar bolaning harakatining rivojlanishini aniqlaydi, uning yaqin imkoniyatlarini ko'rib beradi, faqat bugun erishilganni emas, balki ertaga nimaga erishishni ko'radi.

Vigotskiyning rivojlanishini yaqin zonasi to'g'risidagi o'rgatish, korreksion-tarbiyaviy vazifaning tashkil etishda asos hisoblanadi. Rasm darsida bunday vazifalarni muvaffaqiyatli o'tkazish sharoitlar soniga, qator maxsus bilim va malakalarni kiritish mumkin, bulardan yordamchi maktabning o'qituvchilari bilimlari kerak. Aqli zaif bolalarning tasviriy faoliyatining o'ziga xosligini eng avvalo hisobga olish kerak.

Rasm darsida korreksion-tarbiyaviy vazifaning umumiy sistemasida o'qituvchining shaxsiy sifatining ahamiyati katta. Bu fikr chet el va sovet adabiyotida bir necha marta qayd etilgan. Xususan, sovet olimi frenopedagogi F.M.Novin, "aqli zaif bolalarga mehribon, ziyrak munosabatda bo'lish – oligofren pedagogning muhim intizom qirrasini hisoblanib, bolalar kollektivida avtorit bilan ta'minlaydi", deb yozadi.

Pedagog – defektologning bunday chidamli, sabrli, muvozanatlashgan kasbiy qirralarini to'la huquq bilan hisobga olsak bo'ladi. Bunday sifatlar o'qituvchiga aqli zaif bolalarning intizomi va faoliyatini boshqarishga imkon beradi. Muammoli vaziyatlarni o'z vaqtida oldini olish o'quvchilarning impulsiv reaksiyalarini to'xtatish – o'qituvchining muhim vazifasi.

Yordamchi maktabning o'quvchilari orasida ruhiy xolati pasaygan, sust, tormozlanganlari kam emas. Faqat o'qituvchining faolligi, energiyasi, emotsionalligi va ko'ngilchanligi bolalarning ta'limini maqsadga muvofiq va samarali qilishga ega ekanligi qiyinchiliklarni yengadi. Aqli o'zaif bolalar bilan ishlaganda o'qituvchining mehnatsevarligi, yuqori tashkillashtirish va optimizm, bo'ladigan yutuqqa ishonchi qiyin vazifalarda yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari harakat qilayotgan dasturga mos quriladi. Bu mashg'ulotlar aqli zaif o'quvchilarning ruhiy, jismoniy rivojlanishlarining

kamchiliklarini korreksiyasining muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Bu kamchiliklarni kamaytirish maqsadida quyidagilar zarur:

- tasviriy faoliyat va uning natijalariga ijobiy emotsional munosabatni tarbiyalash; tarbiyachi atagan belgini ko'rsatishni o'rgatish;
- predmet va ularni tasvirini nomlashga o'qitish, tasviriy faoliyat vositalarida aks ettirishga erishish va predmetni butunlay idrok etishni shakllantirish (lepka, applikatsiya, rasm chizish);
- tasvirlash elementlarini detallar va ularning qismlari bilan solishtirishni o'rgatish va ularning nomlarini bildiring: shaklni, kattalikni, rangni, idrok etishni va ularni tasavvurga uzatish malakasini shakllantirish;
- ko'rish-harakat koordinatsiyasini va qo'l harakatini rivojlantirish oligofrenopedagoglarning birinchi darajali vazifalaridan biri – bolaning shaxsiy xususiyatlarini va uning tasviriy faoliyat xarakterini aniqlash;
- o'qituvchiga mashg'ulotni to'g'ri tashkillashtirishga va bolalar intizomini boshqarishning qulay usullarini aniqlashga yordam beradi.

Korreksion ta'lim jarayonida muhim natijalarga erishish mumkin. Bunga qator sharoitlarga rioya qilish yordam beradi. Bularga eng avvalo tayyorlov davrini kiritish bo'ladi. Bu davrning maqsadi – bolani turli tasviriy faoliyat shakllari bilan tanishtirishga yaqinlashtirishdir. Bu davrda tarbiyachi bolalarni mashg'ulotga qiziqishni shakllantiradi va chiroyli narsalarga emotsional munosabatni uyg'otadi.

Bolalar bog'chasiga kirganlarning grafik faoliyatining darajasi juda past. Shuning uchun boshlanishida tarbiyachi o'zi rasm chizadi, yopishtiradi, quradi, yasaydi, bolalar esa uning harakatini kuzatadilar. Mashg'ulot jarayonida o'yinli vaziyatlar yaratiladi, bunda har bir o'quvchi boshida tarbiyachi bilan birga keyin esa taqlid bo'yicha, so'ngra mustaqil harakatlanadi.

Tasvirlash obyekti sifatida bolalarga tanish predmetlar ishlatiladi, yana o'yinchoqlardan foydalaniladi, chunki ularni rasmini chizish, qurish, yasash qiyin bo'lmaydi (uycha, minora, darvoza, koptok, pryantik).

Sodda o‘yinli harakatlarga hajmli predmetlar kiritiladi (plastilindan va qurilish materialidan yasalgan). Bolalarni bularga ko‘rsatib, masalan: qanday uy quriladi, minorani taxlash, mashinada darvoza kelishni o‘rgatish kerak. Tarbiyachining ortidan bolaga kaftlar orasida plastilinda koptokcha qilishni, kulcha qilishni ko‘rsatish tavsiya qilinadi.

Keyin tarbiyachi predmet va uning xossalari tasviriyl faoliyat vositalari bilan aks ettirilishini bolaning ongida uyg‘otadi. Maslan, avval plastilindan shariklar yasaladi, keyin esa applikatsiya ko‘rinishida, undan keyin rangli qalamlarda rasm chiziladi. Bu davrda rang predmet assotsiatsiyani chaqirish mumkin. Masalan, bolalar sariq rangni idrok qilganlarida “Quyosh”, “jo‘ja” deb gapiradilar. Bunday assotsiatsiyalar oligofrenlarda qat‘iy emas, shuning uchun ularni sistematik mustahkamlash kerak.

Tarbiyachi bolalarda mustaqilligini rivojlantirishga harakat qiladi. Boshlanishida u ularda tasvirlangan predmetga e‘tiborni qaratishga harakat qiladi. Keyin bolalarga murakkab bo‘lmagan “shunday ko‘rsatchi” yoki “shundayini olib kelchi” ko‘rinishida vazifalar beriladi. Masalan, tarbiyachi qandaydir predmetning rasmini chizib (koptok, qayiq, shar) bir nechta o‘yinchoqlar orasidan rasmda tasvirlangan buyumni topishni iltimos qiladi, so‘raydi.

Bolalarning idrokida “ularning ko‘z o‘ngida” yaratilgan rasmga, tarbiyachi foydalangan vositalar uning xususiy his-tuyg‘usi katta ta‘sir ko‘rsatadi. Agar tarbiyachi tetik, hayotga zavq beruvchi tonda so‘zlasa va o‘zining faoliyatini qisqacha she‘rni o‘qish yoki topishmoq aytish bilan boshlasa, bolalarda tasviriyl faoliyatga qiziqish ortadi.

O‘yinlarni drammatizatsiyalash yaxshi natija beradi. Mashg‘ulotlarda qo‘llaniladigan pedagogik vositalar ma‘lum darajada bolalarning estetik idroklarining rivojlanishida ishlatiladi. Shunga ko‘ra, maktabgacha tarbiya sohasidagi olim Vetlugina N.A. ta‘kidlashicha, go‘zallikni o‘zlashtirish jarayoni bolalar tushunarli, yoqimli, faol harakatlarni bajarish sharoitlarida tezroq bo‘ladi.

Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarning bunday harakatlaridan ratsional foydalanish bolalar bog'chasida tasviriy faoliyat bo'yicha korreksion mashg'ulotini muvaffaqiyatli o'tkazishning muhim sharoitlaridan biri.

Ta'limning tayyorlov davri ortidan sodda tasviriy mashqlarga o'tish kerak (rasm, lepka, applikatsiya). Bu ikkinchi davrda bolalar faoliyatining asosiy materiallari (bo'yoq, qog'oz va jihozlar: qalamlar, cho'tka) bilan tanishadilar. Bir vaqtning o'zida elementar texnik malakalarni (qalamni to'g'ri ushlab, chiziq o'tkazish) o'zlashtiradilar.

Bu vaqtda sust harakatlarda ishlatiladigan usullarga katta joy ajratiladi. Tarbiyachi bolaning o'ng qo'lga qalam tutadi (boshida qo'lga flomaster bergan yaxshiroq) va u bilan birga yo'lakcha, devor, o'tlarni, zinalarni "chizadi". Ko'rish-harakat koordinatsiyasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Shu maqsadda bolalarga qator murakkab bo'lmagan, ulardan ixtiyoriy harakatni talab etadigan topshiriqlar tavsiya qiladi. Masalan, tarbiyachi katta bulutni rasmini chizadi, keyin esa bolalarni yomg'ir chizishga undaydi yoki tomda quvur rasmini chizib, tutun rasmini chizishni so'raydi.

Shu tarzda boshqa mashqlar ham bajariladi ("Krandan suv oqyapti", "Tuvakdagi gullarni sug'oramiz"). Har doim bolaning istagini rag'batlantirish kerak, shtrix chiziqlarni ko'p marotaba qaytarib, bunda bajarilgan ritmik harakatlar grafik mashqlarni bajarishga kerakli asos bo'ladi.

Sekin-asta rasm chizish texnikasida ba'zi o'zgarishlar bo'ladi. Harakatlar ishonchli, aniq, ritmik sodir bo'ladi. Bunga tasviriy faoliyatning o'zi – turli qo'l harakat talab qiluvchi hamda barmoqlar va mayda qo'l suyaklari muskullarining rivojlanishi uchun maxsus tanlangan gimnastik mashqlar yordam beradi. Bu mashqlarni har bir darsning boshlanishida qisqa vaqt davomida o'yinlar shaklida o'tkazishni tavsiya qilinadi.

Aqli zaif maktabgacha bolalarga ta'lim berishda tasvirlash usullarini ko'rsatish katta o'rin egallaydi. Oligofren bolaning mustaqillik darajasini va faol rivojlanish yo'lida kattalar harakatiga taqlid qilish malakasini muhim davr deb baholash kerak.

Bolalar kattalar harakatini qayta ishlashga alohida xohish sezadilar, agar mashg'ulot jonli, o'rinli xarakter kasb etsa.

Ma'lumki, sog'lom rivojlangan bolalarga ta'lim berishda birgalikdagi harakat metodidan foydalanish yaxshi samara beradi. Bu metod oligofren bolalar bilan korreksion-tarbiyaviy ish olib borilganda ham yanada ahamiyatli hisoblanadi. Birgalikdagi harakat metodi maktabgacha aqli zaif bolalarning tasvirlash va bilish imkoniyatlariga maksimal javob beradi, pedagogga ko'rgazmali va o'rinli shaklda u yoki bu usulni namoyish qilishga yordam beradi. Bolaning yaqin rivojlanish doirasida doylashgan harakatning bajarilishini ta'minlaydi. Bu metoddan foydalanish kichkina yutuqlarni rivojlantirishga, kichik rassomning faoliyatida sezilgan, shunga o'xshash vazifalarni mustaqil harakat usullari bilan o'zlashtirishga yordam beradi.

Birgalikda rasm chizish uchun topshiriqning mazmuni bolalarning shaxsiy, individual xususiyatlarini hisobga olib tanlanadi. Shunga qarab vazifani soddalashtirish va murakkablashtirish mumkin. Misol keltiramiz. Qog'oz varog'iga tarbiyachi sharlar, bayroqchalar, gullar rasmini chizadi. Bolalar esa boshlangan tasvirni tugatishi kerak.

Bolalar bog'chalarida jamoa bo'lib rasm chizish amalda qo'llanilmoqda. Uning mazmuni quyidagicha: katta qog'oz varag'i biriktiriladi. Tarbiyachm qog'ozga olma daraxti chizadi (archa, uylar bilan ko'chalar). Keyin esa bir nechta o'quvchilardan kerakli qo'shimchalarni chizishni so'raydi (olmani chizish, archaga o'yinchoqlarni osish).

Bunday vazifalarning tushunariligi bolalarda ishonch paydo qiladi, ularda o'zlari tasvir yaratishlariga xohish uyg'otadi. Sekin-asta maktabgacha yoshdagi bolalarning harakatlari ancha maqsadga yo'naltirilgan va ongli bo'la boshlaydi, u amaliyotda ba'zi tasvirlangan predmetdagi detallarning ahamiyatini tushuna boradi, ularning nomini muhrlaydi, real predmetni detal bilan solishtiradi. Shu tarzda bolalarda predmetlarni tekshirish usullarini shakllanishiga o'tishiga sharoit yaratiladi va ta'limning metodlari asosan idrok etish jarayonining rivojlanishiga qaratiladi: shakl, rangni, kattalikni ajratish. Real predmetni va

tasvirlashni solishtirishga katta e'tibor beriladi. Rasmga predmetni tanlash usuli chegaralangan predmetlar soni, bir-biridan qandaydir bitta belgisi (shakli, kattaligi yoki rangi bo'yicha) bilan farqlanadigan predmet olinadi.

Predmetlarni shakli bo'yicha ajratish ko'rish, sezish va qo'lning aylantirib chiqish harakati yordamida amalga oshiriladi. Predmetlarni ko'rib chiqishni tashkillashtirib, tarbiyachi kontur bo'yicha qo'lida yurgiziyu chiqadi, xuddi rasmda shaklni qayta ishlagandek, keyin esa bolalarga xuddi shuni qilishni tavsiya qiladi. Vazifa qog'oz varag'i tekisligida aylantirib chiqish harakatini o'tkazishni o'zlashtirish – asosiy vazifa hisoblanadi.

Geometrik shakl bilan predmet shaklini solishtirishni bolalar bir vaqtning o'zida o'rganadilar.

Maxsus muassasalarda tasviriy san'at darslari va tasviriy faoliyat mashg'ulotlaridan namunalar:

Yordamchi maktablarda rasm darsidan konspektlar

1-sinf

Namuna bo'yicha geometrik ornament rasmini chizish.

Dars maqsadi:

a) turli yo'nalishda to'g'ri chiziq o'tkazilganda to'xtamasdan, qo'l olmasdan harakatga o'rgatish; kesmani teng ikki bo'lakka bo'lish malakasini rivojlantirish; rangli qalamlarda rasmlarni bo'yashni tugallatish usullari.

b) bir nuqtadan boshqasiga chiziq o'tkazganda qo'l harakatini ko'z bilan nazorat qilishni o'rgatish, ritmlilik ko'nikmasini qayta ishlash, kerakli nuqtada harakatni to'xtatish, harakat yo'nalishini ushlab qolish, qalamga bosib kuch ishlatishni boshqarish;

v) ranglarni chiroyli qo'shilmasini va simmetriya tuyg'usini tarbiyalash.

Darsning mazmuni. O'qituvchi turli naqshlarning namunasini namoyish qiladi. Bolalar ularni ko'rib chiqadilar. Ular detal naqshlarini, ularning rangini, nomini ataydilar va rasmning xarakterini aniqlaydilar.

O'qituvchi chiziladigan rasmning namunasini ko'rsatib, ularning va qismlarining shakliga hamda ranglarning birikmasiga e'tibor beradi. O'quvchilar uchburchaklarni naqshlar tashkil topgan holda ajratadilar, ularni juft joylanishini ko'rsatadi, ranglarning nomini qaytaradi.

Bolalar rasm daftarlarini ochadilar. Varaqda oldindan to'rtta nuqtalar qo'yilgan (2 ta qizil, 2 ta ko'k). Bu nuqtalarni to'g'ri chiziq yordamida birlashtirish kerak. O'qituvchi vertikal, gorizontal, qiya chiziqlarni chizganda qo'l qalam bilan qanday holatda bo'lishini eslatadi. Shundan keyin o'quvchilar vazifani bajarishga kirishadilar.

Chizilgan figurani teng o'rtasidan bo'ladilar, ikkita kvadrat hosil bo'ladi, keyin har bir kvadratda diogonal o'tkazadilar.

Olingan uchburchaklarni o'quvchilar rangli qalamlarda asosiy ranglarga, rasm konturining chegaralariga rioya qilib bo'yaydilar.

Bayram bayroqchasini naturadan chizish

Dars maqsadi:

a) rasmda boshqa shakllar ichidan to'g'ri to'rtburchak shaklli predmetni tanlash va uzatish malakasini rivojlantirish, o'qituvchi vazifada ta'kidlagan ketma-ketlikka rioya qilish, to'g'ri chiziqlarni chizishda qo'lni to'g'ri harakatga keltirish;

b) predmetda harakatli xususiyatlarni ko'rish va ularni kuzatish malakasini rivojlantirish; qog'oz varag'i bo'yicha rangli qalamni harakatga keltirish usulini ishlab chiqarish; bunda o'qituvchi o'quvchilarning qalamni bir tekisda bosishlariga va rasm konturiga rioya qilishlarini kuzatib turadi.

v) bayroqning qizil rangini ahamiyatini ochib berish, bolalarda bayram kayfiyatini yaratish, rasm chizishga qiziqishini tarbiyalash.

Darsning mazmuni. O'qituvchi bayram to'g'risidagi suhbat bilan darsni boshlaydi, bolalarga bayram kayfiyatida bezatilgan ko'chalar tasvirlangan rasmlarni ko'rsatadi. Ko'p gullarning orasida qizil rang ko'proq bo'ladi. O'qituvchi qizil rangning simbolik ma'nosini ochib beradi. O'quvchilar rangli

to'g'riburchak va uchburchak shaklidagi bayroqchalarni ko'rib chiqadilar va ularning rangini ataydilar, namoyish etilgan namunaga mos shakldagilarini tanlab oladilar. Keyin o'qituvchi to'g'ri burchakli qizil bayroqchani – naturani o'rnatadi (tomonlari 1:2 munosib). Bolalar uni boshqa bayroqchalar bilan solishtiradi va uni xarakterli xususiyatini belgilaydilar.

Shundan keyin o'qituvchi rasmning bajarilish tartibini tushuntiradi, doskadagi rasm yordamida ko'rsatadi, rasmni nimadan va qanday chiza boshlash kerakligini, qanday to'g'ri uchburchak qirqim olishni tushuntiradi.

Ishning yakuniy davrida bolalarning e'tibori rasmni bo'yash usuliga qaratiladi. Darsning oxirida chizilgan bayroqchalarni stendga joylashtiriladi.

“Archa o'yinchoqlari” mavzusiga rasm chizish

Dars maqsadi:

a) tanish predmetlarning umumlashgan shakllarini tasavvur bo'yicha uzatishini o'rganish, shu predmetlarni bitta rasimga birlashtirish malakasini rivojlantirish;

b) ijodiy faollikni va ko'rish xotirasini rivojlantirish, tasvirlanayotganga emotsional munosabatni rasmda aks ettirish malakasi.

v) bolalarda bayram kayfiyatini yaratish, rasm chizish istagi, omadli bajarilgan rasm munosabati bilan xursand bo'lish; o'rtoqlarining rasimga va o'zining rasmlariga munosabatini so'zlarda ifodalash istagi (toza, chiroyli, yoqadi).

Dars mazmuni. Dars boshlanishida o'qituvchi yangi yil archasi to'g'risida suhbatlashadi; archani qanday o'yinchoqlar bilan qayerda bezatadi deb so'raydi. Suhbat vaqtida o'qituvchi o'quvchilarning javoblarini to'ldiradi. Doskaga mahkamlangan archaning shohi ko'rgazmali qurol bo'lib xizmat qiladi.

O'qituvchi archa o'yinchoqlarini namoyish qiladi: sharlar, yulduzchalar, qor parchalari. U bolalarga bayroqchalar, munchoqlar chizib bo'lganlarini, ular bilan ham archani bezatish mumkinligini eslatadi.

Keyinroq o'qituvchi, archa chizish qiyinroqligini, shuning uchun bitta shoxini o'yinchoqlari bilan chizish yaxshiroqligini doskada ko'rsatib beradi.

O'quvchilar navbat bilan doskaga chiqadilar va rangli bo'rchalar bilan archa o'yinchoqlarini, bir tekisda shoxda aralashtirib joyini o'zgartirib chizadilar, keyin esa topshiriqni o'zlarining daftarlariga bajaradilar.

“Suv o'tlari orasidagi baliqlar akvariumda” mavzusiga rasm chizish.

Dars maqsadi:

a) obyektни oldindan kuzatish asosida tasavvurni rivojlantirish, grafik obrazni idrok etish va so'zlarda ifodalash; kompozitsiya bo'yicha elementar ko'nikmalarni shakllantirish; bilim va malakani mustahkamlash oldingi darslarda olingan.

b) kattaligi, bo'yog'i harakat yo'nalishi joylashishi bo'yicha obyektlarni (baliqlarni) stereotik tasvirlarni yengib o'tish.

v) rangli baliqlarning tasvirlarini emotsidrok etishni rivojlantirish: rang tuyg'usini tarbiyalash.

Darsning mazmuni. O'qituvchi baliq tasvirlangan jadvalni va turli suv o'tlarini ko'rsatadi hamda baliqlar turli shaklda bo'lishini tushuntiradi, tubida qum, toshlar, suv o'tlari o'sishini aytadi.

O'quvchilar vazifani bajarishga kirishadilar. O'qituvchi ularga yordam beradi, baliq va suv o'tlarining shaklini xususiyatlariga va ularning akvariumda joylanishiga e'tibor qaratadi.

Butun dars mobaynida rasm doskada qolishi mumkin.

Sabzavotlarni kesish uchun taxtachani naturadan chizish

Dars maqsadi:

a) asosiy chiziqni qo'llashning rasm qurilishidagi malakasini oshirish hamda uning qismlarining nisbiy kattaligini va tasvirlanayotganning taxminiy proporsiyalarini uzatish, predmet proporsiyasini hisobga olib qog'oz varag'ida tasvirni to'g'ri joylashtirish malakasini mustahkamlash;

b) o'quvchilarning glazomerini rivojlantirish, rasmning qurilishida o'zining harakatlarini nazorat qilish malakasini;

v) o'zining rasmini to'g'ri baholash malakasini tarbiyalash va o'qituvchi qo'ygan topshirig'i nuqtai nazaridan o'zining o'rtoqlarini rasmlarini va o'zining rasmini to'g'ri baholash malakasini tarbiyalash.

Darsning mazmuni. Dars naturani tahlil qilishdan boshlanadi. O'quvchilar taxtachaning balandligini va enini hamda dastasi uzunligini aniqlaydilar.

O'qituvchi sinf doskasida rasm bajarishning ketma-ketligini namoyish qiladi, keyin esa o'zining rasmini o'chirib tashlaydi.

O'quvchilar albomlarini vertikal qo'yadilar, o'rta chiziq o'tkazib, taxtachaning balandligi va enini belgilaydilar to'g'ri burchak chizadilar, dastasiga joy topadilar, to'g'ri burchakning burchaklarini va dastasining tasvirini yumaloq qiladilar. Taxtachani sariq rangga bo'yaydilar, keyin esa qo'ng'ir rang qalamda yog'och tolalarini chizib chiqadilar.

Dars oxirida topshiriq yakuniga keladi. Rasmni tahlil qilishda bolalarning o'zlari qatnashadilar.

5-sinf

Bolalar o'yinchog'i naturasidan rasm chizish

Darsning maqsadi:

a) predmet shakllarining xarakterli xususiyatlarini ko'rish va rasmda uzatish malakasini rivojlantirish; rasm detallarini akvarel bo'yoqlarda qayta ishlash usullari;

b) o'quvchilarning tahlil kuzatishlarini tugallatish; topshiriq bajarish ustida muntazam va ongli ishlash malakasini rivojlantirish;

v) bolalarda bo'yoqlar bilan ishlaganda ehtiyotkorlik va saranjomlikni tarbiyalash.

Darsning mazmuni. O'qituvchi darsga ikkita-uchta shakli oddiy bolalar o'yinchog'i ko'p bo'lmagan detallari bilan olib keladi. Traktor, benzin tashuvchi mashina shunga o'xshashlarni tavsiya qilish mumkin. Har bir o'quvchi ulardan

birini ko‘rishi uchun modellar o‘rnatiladi. Ular rasm chiayotganning ko‘rish darajasida joylashishlari kerak.

Avval o‘yinchoqlar diqqat bilan ko‘rib chiqiladi, asosiy qismlari va ularning shakllarini, kattaliklarini va o‘zaro joylanishlarini xarakterli xususiyatlari aniqlanadi.

Keyin o‘qituvchi doskada rasmning tuzilishini namoyish qiladi.

O‘yinchoq qismlarining shakli va proporsiyalari yana bir bor aniqlashtiriladi. Shundan keyin doskadan o‘qituvchining rasmi o‘chirib tashlanadi va bolalar topshiriqni bajarishga kirishadilar. Asosiy e‘tiborni modellarning qismlarini shaklini va ularning o‘zaro joylanishiga qaratiladi.

“Qishki o‘yinlar” mavzusiga rasm chizish

Darsning maqsadi:

a) rasmda o‘zining qishni va qishki o‘yinlar haqidagi kuzatishlarni uzatish malakasini rivojlantirish, fazoda joylanishni hisobga olib qog‘oz varag‘ida predmet tasvirini joylashtirish malakasini tugallatish (yaqinroq, uzoqroq).

b) o‘quvchilarda ijodiy tasavvurning rivojlanishiga yordam berish, tasvirlanayotganga o‘zining emotsional-estetik munosabatini uzatishni bilish.

v) bolalarda jonajon tabiatni emotsional-estetik idrok etishni tarbiyalash; o‘quvchilarda o‘quv mashg‘ulotlarini, dam va jismoniy mehnat bilan to‘g‘ri almashtirib turishni o‘rgatish.

Darsning mazmuni. Dars bolalarning qishki o‘yinlari va qish to‘g‘risidagi suhbatini bilan boshlanadi. Shu mavzuga turli rasmlar ko‘rib chiqiladi. Keyin rasm uchun syujet aniqlanadi (uy va daraxtlar qor ostida, bolalar qor qiz yasayaptilar, tog‘larda lija, chanalarda uchyaptilar, muz ustida xokkey o‘ynayaptilar).

O‘qituvchi doskada rasmning chala bitmagan kompozitsiyalarini bajaryapti, odam qomatini, tog‘dan lija uchib tushib kelayotgan odamni chizishni ko‘rsatyapti. Shundan keyin bolalar rasm chizishni boshlaydilar.

Rasm moviy rang yoki kul rang qog'ozlarda guash bo'yoqlari bilan bajarilsa yaxshiroq bo'ladi.

Darsning mazmuni. O'qituvchi bir nechta olma va noklardan tuzilgan natyurmortlarni o'rnatadi (odatda mulyajlardan foydalaniladi).

O'quvchilar bu predmetlarni ko'rib chiqadilar va ularning xarakterli shakl va ranglarini aniqlaydilar.

Olma va nokning o'zaro joylanishini aniqlashtirgandan keyin o'quvchilar topshiriqni bajarishga kirishadilar. Bolalar yengil chiziqlar bilan rasm chizadilar. O'quvchilarning vazifasi predmet shakllarini to'g'ri uzatishdan tashkil topadi. Vazifa qalamda bajarilgandan so'ng, bo'yoqlar bilan ishlashga kirishish mumkin.

Oldin bo'yoqning suyuq eritmasida rasmni asosiy rangga bo'yash kerak. Yoritilgan joylarini juda sust bo'yaladi. Bo'yoqning yumshoq o'tishi rasmda ikkita bo'yoqning aralashuvi bilan uzatiladi. Bo'yoqlar oqib ketmasligi uchun ortiqchasi cho'tkadan siqib olinadi. Bo'yoqning birinchi qavati qurigandan so'ng, tasvirni yana bir marotaba soyasini kuchaytirib bo'yaladi.

“Qushlar – bizning do'stimiz” mavzusiga rasm chizish

Darsning maqsadi:

a) qushlarning xarakterli shakllarini uzatishni bolalarga o'rgatish, rasmni kompozitsion bezash ko'nikmalarini tugatish; mavzuli topshiriq ustida ketma-ket ish olib borish malakasini mustahkamlash;

b) o'quvchilarning ko'rish tasavvurlarini rivojlantirish, jonli tabiatning predmetlarini umumlashtirib tasavvur etishni shakllantirish; bolalarda hayvonot olamiga muhabbat tuyg'usini tarbiyalash.

Darsning mazmuni. Boshida odamning do'stlari – qushlar haqida qisqacha suhbat o'tkaziladi, avvalgi darsda o'quvchilar bajargan rasmlari (chumchuq uyasi) ko'rib chiqiladi, shundan keyin bolalarga “Qushlar – bizning do'stimiz” mavzusida rasm chizishni bajarish tavsiya qilinadi. O'qituvchi bilan o'quvchilar birga rasmga syujet tanlaydilar.

O'qituvchi doskada rasm kompozitsiyalarining bir nechta qayta ishlangan variantlarini ko'rsatadi va yana bir bor ularning e'tiborini qushlarning xarakterli shakliga qaratadi. O'quvchilarning tasavvurlarini darsda aniqlashtirish uchun qushlarning uylarida ovqatlaridan, hamda ular tasvirlangan jadvaldan foydalaniladi. Avval rasm qalamda, keyin esa akvarel bo'yoqda bajariladi. Bularda erta bahorning ranglari, moviy, och yashil, sariq, qo'ng'ir ranglar yengib o'tishi kerak.